

LEADER

Poradnik dla doradców rolnych

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie

Kraków 2009

LEADER w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013

Poradnik dla doradców rolnych współpracujących z lokalnymi grupami działania

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Krakowie

Opracował Zespół:

Jadwiga Nowakowska

Karolina Boba

Karolina Lasoń

Marta Starmach

Marcin Horyń

Leszek Leśniak

Recenzja:

Dr inż. Krystyna Vinogradnik

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Redakcja:

Stanisław Gawor

ISBN: 987-83-924526-4-5

© Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich:
Europa inwestująca w obszary wiejskie”.

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Pomocy Technicznej
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013

Instytucja zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Druk: Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, Zlecenie nr 20/2009, nakład 800 egz.

Spis treści

Wstęp	5
1. Historia i zasady podejścia LEADER w rozwoju obszarów wiejskich	6
1.1 Program LEADER I	6
1.2 Program LEADER II	7
1.3 Program LEADER+	8
1.4 Pilotażowy Program LEADER+ w Polsce	9
1.4.1 Charakterystyka Schematu I	9
1.4.2 Charakterystyka Schematu II	10
1.5 Metoda LEADER - zasady	12
2. Podejście LEADER w PROW 2007-2013	13
2.1 Działania wdrażane metodą LEADER w ramach LSR	15
2.1.1 Działanie 413. Wdrażanie lokalnej strategii rozwoju	21
2.1.2 Działanie 421. Wdrażanie projektów współpracy	33
2.1.3 Działanie 431. Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja	35
2.2 Istota LSR i kryteria oceny – ważne informacje dla doradcy	36
3. Możliwości i formy współpracy jednostek doradztwa rolniczego z LGD	38
3.1 Popularyzacja podejścia LEADER, LGD i LSR poprzez imprezy WODR	38
3.1.1 Wybrane imprezy cykliczne	38
3.1.2 Odbiorcy imprez cyklicznych WODR	42
3.1.3 Możliwości popularyzacji programu LEADER, LGD oraz obszaru objętego LSR	42
3.2 Doradztwo rolnicze dla potencjalnych beneficjentów osi 4 – LEADER	43
3.3 Szkolenia dla potencjalnych beneficjentów działań osi 4 PROW 2007-2013	51
3.3.1 Rodzaje szkoleń	52
3.3.2 WODR – główny podmiot organizacji szkoleń mieszkańców obszarów wiejskich	53
3.3.3 Zakres tematyczny szkoleń oferowanych przez WODR	55
3.3.4 Rodzaje szkoleń, jakie WODR mogą prowadzić/organizować dla beneficjentów pomocy w ramach programu LEADER	56
3.3.5 WODR jako organizator szkoleń	57
3.3.6 Dostosowanie oferty szkoleniowej do odbiorców	57
3.4 Promocja obszaru i działalności LGD w czasopiśmie rolniczym	58
3.4.1 Przykładowe formy współpracy	59
3.4.2 Formy twórczości dziennikarskiej	62
3.4.3 Praktyczne rady	64

3.4.4	Warto wziąć pod uwagę	65
4.	Sieciowanie jako doskonały sposób na wymianę doświadczeń i nawiązanie współpracy	67
4.1	Idea sieciowania	67
4.2	Sieciowanie w UE. Rodzaje sieci. Przykłady sieci	68
4.2.1	Sieciowanie w UE	68
4.2.2	Rodzaje sieci działających w ramach programu LEADER	69
4.2.3	Wybrane przykłady sieci międzynarodowych: PREPARE, ELARD	73
4.3	Sieć LEADER+ w Polsce	74
4.4	Definicja sieciowania wg PROW 2007-2013	75
4.5	Istota sieciowania według PROW 2007-2013	78
	Załączniki:	83

WSTĘP

Nowy okres programowania 2007-2013 wprowadził do rozwoju obszarów wiejskich nowe elementy. Są to między innymi: włączenie podejścia Leader do Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w postaci Osi 4. Leader oraz utworzenie Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich.

W obu tych przypadkach Ośrodki Doradztwa Rolniczego odgrywają ważną rolę jako instytucje wspierające procesy rozwojowe na wsi. Powołanie Lokalnych Grup Działania i nadanie im kompetencji instytucji uczestniczących we wdrażaniu PROW 2007-2013 stworzyło nową sytuację na obszarach wiejskich.

LGD i ODR-y mają zbieżne cele i działają na jednym obszarze problemowym – czyli wśród rolników i innych mieszkańców wsi. Doradcy rolni od kilku lat współpracują z lokalnymi grupami działania, są ich członkami, zasiadają we władzach, prowadzą szkolenia itp. Ze względu na specyfikę funkcjonowania LGD, doradcy postulowali przygotowanie poradnika, który opisywałby samo podejście Leader i wskazywał sposoby współdziałania doradztwa rolniczego z partnerstwami.

Wychodząc naprzeciw tym oczekiwaniom Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie przygotował poradnik, który ma na celu ułatwienie doradcom rolnym współpracy z lokalnymi grupami działania.

W rozdziale pierwszym zaprezentowane zostały najważniejsze informacje o historii i zasadach podejścia LEADER.

Drugi rozdział zawiera najważniejsze informacje dotyczące podejścia LEADER, ujęte w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 wraz z objaśnieniami i przykładami.

Rozdział trzeci opisuje możliwości wsparcia dla lokalnych grup działania przez jednostki doradztwa rolniczego, a także formy współpracy LGD z doradcami i ośrodkami doradztwa rolniczego.

Rozdział czwarty poświęcony jest sieciowaniu, jako doskonałemu sposobowi na wymianę doświadczeń i nawiązywanie współpracy.

Poradnik został opracowany w taki sposób, aby zawierał niezbędne informacje z zakresu regulacji prawnych i minimum wiedzy o procedurach oraz omówienie przykładów i propozycji konkretnych rozwiązań, a także praktycznych porad.

ROZDZIAŁ 1. HISTORIA I ZASADY PODEJŚCIA LEADER W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

W Europejskim modelu społecznym udział, jaki mają chłopci, jest nie tylko udziałem polegającym na produkcji, jaką generują, ale również na tym, że organizują przestrzeń kraju, że animują życie wiosek i osad, że utrzymują w należytych stanie grunty orne, a również podtrzymują więzi społeczne i rodzinne istniejące na wsi.¹

Słowa te są potwierdzeniem działań Unii Europejskiej zmierzających do rozwoju obszarów wiejskich i aktywizacji zawodowej ludności wiejskiej, a tym samym wprowadzenia lub zwiększenia roli innych – pozarolniczych – funkcji obszarów wiejskich. Inicjatywa LEADER była właśnie tym podejściem, wprowadzonym w krajach Unii na początku lat 90. ubiegłego stulecia, a w Polsce w roku 2004, której rezultaty można już obserwować. Nazwa, wbrew pozorom, nie pochodzi od słowa „leader” (*ang. lider*), choć w swej ideologii ma dużo wspólnego z tym określeniem. Tworzą ją pierwsze litery francuskich słów:

Laisons	Powiązania
Entre	pomiędzy
Actions	działaniami
de . Developement	na rzecz rozwoju
de l'Economie	gospodarczego
Rural”	obszarów wiejskich.

Podejście LEADER różni się od innych tradycyjnych środków polityki wiejskiej tym, że wskazuje ono „w jaki sposób” działać, a nie „co” należy zrobić. Charakteryzuje je siedem kluczowych zasad.

1.1. Program LEADER I

Podejście LEADER zostało zastosowane po raz pierwszy w 1991 roku, jako jedna z czterech inicjatyw Wspólnotowych.

Inicjatywa LEADER I miała charakter eksperymentalny i została wdrożona, aby wraz z innymi instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) oraz programami krajowymi, wspierającymi rozwój obszarów wiejskich, przyczyniać się do zwiększania konkurencyjności tych obszarów poprzez wykorzystanie ich potencjału, promocję pozyskiwania i wykorzystywania nowych technologii w zakresie lokalnego zintegrowanego rozwoju oraz rozpowszechnianie nowych metod i procesów na innych obszarach wiejskich.

¹Bruno Dethomas, Ambasador Komisji Europejskiej w Polsce, 10 lipca 2001

Jako program eksperymentalny LEADER I stanowił całkowicie nowe podejście do rozwiązywania problemów wsi. Zamiast ogólnych zaleceń i rozwiązań przekazywał lokalnym społecznościom wiejskim sporządzanie planów i podejmowanie decyzji w sprawie własnej przyszłości. Wychodził z założenia, że najlepiej znają one specyfikę swojego terenu, potrzeby mieszkańców i zasoby, którymi dysponują. Zakładał ponadto, że realizowany będzie na określonym obszarze dzięki współpracy partnerów z różnych sektorów.

Koncepcja LEADER jest pewnego rodzaju katalizatorem ożywiającym oraz ułatwiającym współpracę lokalnych partnerów. Takie oddolne podejście do rozwoju obszarów wiejskich zachęca lokalne społeczności do wspólnego określenia zasobów i możliwości danego obszaru oraz jak najlepszego wykorzystania tkwiącego w nim potencjału.

Pierwsza edycja LEADER, realizowana w latach 1991-1994, była etapem sprawdzania nowego modelu rozwoju obszarów wiejskich, opartego na oddolnym i terytorialnym podejściu oraz partnerstwie. LEADER I był finansowany ze środków Wspólnoty. Jego budżet wynosił 413 mln ECU, z czego prawie 30% „popłynęło” do Hiszpanii. Drugim w kolejności beneficjentem była Francja, której przekazano 65 mln ECU².

W ramach programu LEADER I powstało 149 lokalnych grup działania.

1.2. Program LEADER II

Program LEADER I został bardzo dobrze przyjęty przez społeczności wiejskie w krajach UE i zakończył się pełnym sukcesem, dlatego Komisja Europejska postanowiła kontynuować go w następnym okresie programowania, w latach 1994–1999 jako program LEADER II.

W nowym programie zwrócono większą uwagę na innowacyjność oraz potrzebę współpracy międzyterytorialnej i międzynarodowej. LEADER II upowszechniał przy tym zdobyte doświadczenia na większym obszarze UE. W sumie objął połowę obszarów wiejskich Unii.

Druga edycja programu, podobnie jak LEADER I, spełniła oczekiwania Komisji, odgrywając istotną rolę w zachowaniu, a niekiedy przywracaniu żywotności europejskim obszarom wiejskim.

Inicjatywa została wdrożona przez 906 lokalnych grup działania. Ich działania były skierowane na określony obszar. Budżet programu LEADER II był znacznie większy niż budżet poprzedniej edycji, wynosił 1 795 mld ECU. Należy jednak zauważyć, iż obejmował on dłuższy okres programowania, aniżeli LEADER I (sześć lat w porównaniu z trzema) oraz miał szerszy zasięg.

Środki pochodziły z trzech funduszy strukturalnych:

- Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (46,5%)
- Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Gwarancji i Orientacji Rolnej (44,7%)
- Europejskiego Funduszu Społecznego (8,8%)³

² Anna Dmítruk, *Inicjatywa LEADER 1991-2006 a oś LEADER 2007-2013*, Warszawa, 2007

³ *Inicjatywa LEADER – pierwsze doświadczenia i szanse rozwoju*. FAPA, Warszawa 2006.

1.3. Program LEADER+

LEADER I i LEADER II pozostawiły przekonanie, że podejście to powinno być kontynuowane i pogłębiane. W roku 2000 rozpoczęto więc trzecią edycję inicjatywy – LEADER+. Mogły w niej uczestniczyć wszystkie obszary wiejskie UE. Jej głównym celem było wsparcie procesu wdrażania nowatorskich strategii rozwoju obszarów wiejskich.

Celem programu LEADER+ było zachęcenie lokalnych aktorów terenów wiejskich (liderów, radnych, instytucje publiczne, władze samorządowe, organizacje pozarządowe, przedsiębiorców) do planowania rozwoju swojego obszaru w perspektywie długookresowej. Program miał wspierać wdrażanie wysokiej jakości zintegrowanych strategii trwałego rozwoju, które – posługując się eksperymentalnymi metodami – miały prowadzić do:

- zachowania i waloryzacji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego,
- wzmocnienia obszaru pod względem ekonomicznym głównie w celu tworzenia nowych miejsc pracy,
- polepszenia zdolności organizacyjnych społeczności lokalnych.

Program zachęcał do stosowania eksperymentalnych, innowacyjnych metod działania, zachowania i wzbogacania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, wsparcia dla przedsiębiorczości w celu tworzenia miejsc pracy oraz poprawienia zdolności organizacyjnych lokalnych społeczności.

LEADER + przewidywał trzy rodzaje działań:

- wsparcie realizacji zintegrowanych strategii rozwoju terytorialnego o charakterze pilotażowym, opartych o oddolne podejście i partnerstwo lokalne,
- wsparcie współpracy między regionami i współpracy międzynarodowej,
- budowanie sieci wszystkich obszarów wiejskich w UE, nie tylko będących beneficjentami programu oraz wszystkich aktorów działających na rzecz ich rozwoju.

Największe znaczenie miało działanie pierwsze, realizujące główne założenia inicjatywy. Beneficjentami pomocy w ramach tego działania były lokalne grupy działania, które zobowiązano do przedłożenia strategii rozwoju swojego regionu. Komisja Europejska wyznaczyła cztery tematy, które stanowiły priorytet dla Wspólnoty i dlatego założono, że każda LGD powinna była w swej strategii uwzględnić przynajmniej jeden z nich:

- wykorzystanie nowych technologii oraz *know-how* w celu poprawy konkurencyjności produktów i usług na obszarach wiejskich,
- poprawa jakości życia na obszarach wiejskich,
- podnoszenie wartości lokalnych produktów, w szczególności poprzez ułatwienie drobnym producentom poprzez wspólne działania dostępu do rynku,
- wykorzystywanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów objętych programem Natura 2000.

Całkowity budżet Programu LEADER+ na lata 2000 – 2006 wynosił 5.046,5 mln €, z czego 2.105,1 mln € pochodziło z Sekcji Orientacji EFGiOR, pozostała część z budżetów krajowych bądź była własnym wkładem wnioskodawcy⁴.

1.4. Pilotażowy Program LEADER+ w Polsce

Podejście do rozwoju obszarów wiejskich oparte na oddolnej inicjatywie LEADER+ było w Polsce nowością. Jako nowy kraj członkowski mieliśmy w latach 2004-2006 okazję po raz pierwszy uczestniczyć w tym unijnym programie. Program ten przybrał formę jednego z działań, realizowanych w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”.

Pilotażowy Program LEADER+ pozwolił w Polsce na przygotowanie społeczności na obszarach wiejskich do opracowania i realizowania strategii rozwoju poprzez działalność szkoleniową, doradczą i informacyjną.

Całkowita wysokość wsparcia finansowego w PPL+ w Polsce została przeznaczona na realizację dwóch schematów. Na Schemat I PPL+ przeznaczono 19,5 mln €, na Schemat II 98,5 mln €. W 80% środki pochodziły z Unii Europejskiej, pozostała część - z budżetu krajowego⁵.

1.4.1. Charakterystyka Schematu I

Działanie 2.7. „Pilotażowy Program LEADER+” miało na celu pobudzenie aktywności środowisk lokalnych i ich zaangażowanie w tworzenie oraz realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich – tworzenie Zintegrowanych Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich (ZSROW), budowanie lokalnych grup działania (LGD) oraz podejmowanie przez nie działań na rzecz rozwoju i promocji regionu.

Jako pierwszy uruchomiony został Schemat I. Jego celem było tworzenie lokalnych grup działania oraz dokonanie, z inicjatywy środowisk lokalnych, analizy możliwości rozwojowych terenów wiejskich i opracowanie na tej podstawie Zintegrowanych Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Szczegółowe cele Schematu I to:

- wsparcie przygotowania strategii rozwoju obszarów wiejskich (ZSROW),
- wsparcie procesu tworzenia LGD,
- promocja obszarów wiejskich,
- mobilizacja ludności do wzięcia aktywnego udziału w procesie rozwoju obszarów wiejskich.

W ramach Schematu I realizowane były działania, służące zaangażowaniu mieszkańców w proces przygotowywania koncepcji rozwoju obszarów wiejskich i tworzenia partnerstw publiczno-prywatnych.

⁴ Inicjatywa LEADER – pierwsze doświadczenia i szanse rozwoju, FAPA, Warszawa 2006

⁵ Polityka Rozwoju Obszarów Wiejskich, FAPA, Warszawa 2006

Zakres pomocy obejmował:

- działania informacyjne, szkoleniowe i promocyjne, związane ze stymulowaniem udziału mieszkańców i organizacji działających na obszarach wiejskich w procesie planowania strategii rozwoju,
- opracowywanie strategii rozwoju obszarów wiejskich i wsparcie techniczne procesu ich przygotowywania w szczególności analizy, ekspertyzy, wsparcie doradcze, prace studialne,
- pomoc doradczą i ekspercką związaną z tworzeniem LGD i opracowaniem ZSROW.

Warunki uzyskania pomocy (kryteria dostępu dla Schematu I)

W ramach Schematu I pomoc mogła zostać przyznana podmiotom, których statutowym celem było działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. O pomoc mogły ubiegać się: gminy wiejskie i miejsko – wiejskie, związki międzygminne oraz osoby prawne: fundacje, stowarzyszenia, związki stowarzyszeń lub inne organizacje pozarządowe, posiadające osobowość prawną. Projekt musiał dotyczyć obszaru co najmniej jednej gminy. Maksymalna wysokość pomocy na realizację projektu w ramach I Schematu wynosiła 150 tys. zł, a poziom dofinansowania obejmował 100% kosztów kwalifikowalnych projektu.

Projekt współfinansowany w ramach działania nie mógł być realizowany z udziałem innych środków publicznych, przyznanych beneficjentowi w związku z realizacją tego projektu⁶.

W ramach Schematu I PPL+ powstało 167 lokalnych grup działania, które przygotowały Zintegrowane Strategie Rozwoju Obszarów Wiejskich. Strategie te określają kierunki rozwoju objętych nimi obszarów. Zgodnie z założeniami PPL+ powinny one uwzględniać co najmniej jedno z następujących zagadnień:

1. Zastosowanie nowych informacji *know-how* i nowych technologii w celu podniesienia konkurencyjności produktów i usług terenów wiejskich;
2. Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich;
3. Podnoszenie wartości lokalnych produktów - zwłaszcza przez ułatwianie małym jednostkom produkcyjnym dostępu do rynków dzięki wspólnym działaniom;
4. Wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów należących do sieci Natura 2000.

1.4.2. Charakterystyka Schematu II

Celem Schematu II było wsparcie dla lokalnych grup działania w realizacji ZSROW.

Szczegółowe cele działania dla Schematu II:

- wsparcie działalności LGD na rzecz realizacji strategii,
- promocja obszarów wiejskich,
- mobilizacja ludności do wzięcia aktywnego udziału w procesie rozwoju obszarów wiejskich,
- upowszechnianie i wymiana informacji o inicjatywach, związanych z aktywizacją mieszkańców obszarów wiejskich.

⁶Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Sektorowy Program Operacyjny

W Schemacie II lokalne grupy działania mogły otrzymać pomoc w zakresie:

- działalności operacyjnej LGD,
- promocji i informacji, dotyczącej założeń i sposobu realizacji strategii rozwoju obszarów wiejskich,
- pomocy szkoleniowej i doradczej w zakresie przygotowywania i realizacji projektów dotyczących strategii rozwoju obszarów wiejskich,
- przygotowywania opracowań, analiz i dokumentacji, związanej ze szczegółowym planowaniem inwestycji oraz kreowaniem nowych produktów i usług zgodnie z założeniami strategii rozwoju obszarów wiejskich,
- organizacji imprez promujących region, w szczególności jego produkty, usługi, kulturę i sztukę,
- współpracy pomiędzy LGD i wymiany doświadczeń na poziomie krajowym i międzynarodowym w zakresie wdrażania strategii oraz organizacji pracy LGD.

Warunki uzyskania pomocy (kryteria dostępu dla Schematu II)

- beneficjent (fundacja, stowarzyszenie lub związek stowarzyszeń) spełnia kryteria LGD:
 - o jego statutowym celem jest działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich,
 - o w składzie zarządu co najmniej 50% stanowią osoby wskazane przez partnerów społecznych i gospodarczych,
- projekt realizowany był na obszarze gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich (z wyłączeniem miast powyżej 20 tys. mieszkańców), dla których opracowana została ZSROW;
- obszar, na którym realizowany był projekt, liczył co najmniej 10 tys. i nie więcej niż 100 tys. mieszkańców, a gęstość zaludnienia nie przekraczała 150 osób/km²;
- granice obszaru, na którym realizowany był projekt, były zgodne z podziałem administracyjnym na poziomie gminy;
- obszar realizacji projektu został określony z uwzględnieniem warunków naturalnych (geograficznych, przyrodniczych), ekonomicznych, kulturowych lub historycznych;
- ZSROW była zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego lub dokumentami określającymi kierunki rozwoju gminy (np. strategią rozwoju gminy lub studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy);
- dopuszczało się możliwość realizacji wyłącznie jednego projektu na tym samym terenie;
- obszar działania LGD odpowiadał obszarowi realizacji projektu;
- projekt współfinansowany w ramach działania nie mógł być realizowany z udziałem innych środków publicznych, przyznanych beneficjentowi w związku z realizacją tego projektu.

W ramach Schematu II **150 LGD** realizowało własne ZSROW.

1.5. Metoda LEADER - Zasady

- 1. Terytorialność (lokalne podejście)** – oznacza, że opracowany program i strategia dotyczy konkretnego obszaru, uwzględnia jego specyfikę w oparciu o analizę silnych i słabych stron. Obszar jest spójny pod względem geograficznym, kulturowym, historycznym, a mieszkańcy mają poczucie łączącej ich tradycji i dążeń do rozwoju. Lokalni liderzy są świadomi, że trwały zrównoważony rozwój wynika z lokalnego potencjału.
- 2. Oddolność inicjatyw** – oznacza, że to mieszkańcy obszaru decydują o tym, co i jak chcą robić, a więc zachęca do partycypacyjnego (czyli opartego na uczestnictwie) sposobu podejmowania decyzji na szczeblu lokalnym.
- 3. Partnerstwo** – do programu wchodzi na równych prawach przedstawiciele sektora społecznego, publicznego i gospodarczego, tworząc lokalną grupę działania.
- 4. Innowacyjność** – to poszukiwanie nowych rozwiązań problemów, jakie występują na danym obszarze. Innowacyjność może dotyczyć sposobu promowania lokalnych zasobów, działań służących rozwojowi lokalnemu, nie podejmowanych przez inne programy, przynoszące w efekcie powstanie np. nowego produktu, nowego procesu, nowej formy organizacyjnej albo rozwój nowego rynku.
- 5. Integralność** – oznacza, że realizowane projekty i operacje są ze sobą powiązane i koordynowane jako spójna całość. Jeżeli jednym z celów LSR jest „Rozwój obszaru poprzez wykorzystanie potencjału kulturowego, przyrodniczego i historycznego”, a w ramach planowanych przedsięwzięć będą realizowane operacje związane np. z infrastrukturą (przez samorządy gmin), usługami gastronomicznymi i noclegowymi (przez przedsiębiorców), wyznaczaniem ścieżek przyrodniczych i imprezami promocyjnymi (przez organizacje pozarządowe) – będzie to działanie zintegrowane. Efektem tego działania będzie kompleksowe rozwiązanie problemu przy udziale wielu osób reprezentujących różne sektory.
- 6. Współpraca** – ma na celu przełamanie izolacji, tworzenie podstaw systemu informacji i analiz, ułatwianie wymiany doświadczeń oraz upowszechnianie i transfer innowacji. W ogóle LEADER to umiejętność korzystania z doświadczeń innych i gotowość do dzielenia się własnymi.
- 7. Samodzielne zarządzanie** – na poziomie lokalnym polega na przekazywaniu lokalnym grupom działania odpowiedzialności, związanej z podejmowaniem decyzji dotyczących finansowania i zarządzania lokalną strategią rozwoju, samodzielności w procesie opiniowania i oceny projektów i wniosków o dofinansowanie.

Metoda LEADER to wszystkie te zasady stosowane łącznie i w pełni.
--

ROZDZIAŁ 2. PODEJŚCIE LEADER W PROW 2007-2013

Metoda LEADER w okresie programowania 2007-2013 jest ważnym instrumentem wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. Jej znaczenie polega głównie na innym - niż dotychczas stosowane - podejściu do rozwoju obszarów wiejskich. Jej istotą jest oddolne budowanie lokalnej strategii rozwoju oraz angażowanie do jej realizacji różnych podmiotów, reprezentujących sektor publiczny, społeczny i gospodarczy. Metoda LEADER pozwala przystosować politykę rozwoju obszarów wiejskich do ogromnej różnorodności potrzeb ludności zamieszkującej te obszary. Zachęca lokalne społeczności do efektywnego wykorzystywania swoich atutów, poszukiwania nowych sposobów poprawy konkurencyjności obszaru, ochrony środowiska naturalnego oraz podejmowania takich wyzwań jak: aktywizacja społeczności lokalnej, niski poziom zaopatrzenia w usługi czy brak miejsc pracy.

Doświadczenia wskazują, iż metoda LEADER może przyczynić się do szybszego rozwoju obszarów wiejskich, realnej poprawy warunków życia ludności zamieszkującej te obszary oraz stać się innowacyjnym sposobem rozwiązywania występujących problemów. W Polsce metoda LEADER jest stosunkowo nową metodą, choć, co należy podkreślić, odnoszącą duże sukcesy. Warto dołożyć starań, by w obecnej perspektywie finansowej tę metodę upowszechniać.

W tym celu niezbędne jest wsparcie beneficjentów działań, wdrażanych podejściem LEADER, a także współpraca podmiotów, działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, z lokalnymi grupami działania. Istotną rolę w tym zakresie powinny spełnić jednostki doradztwa rolniczego.

W Ośrodkach Doradztwa Rolniczego zatrudnieni są doświadczeni, specjaliści o wysokich kwalifikacjach z różnych dziedzin rolnictwa i rozwoju wsi. Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego posiadają struktury organizacyjne umożliwiające łatwy kontakt doradców z LGD w całym kraju. Zatrudnieni w ODR doradcy posiadają wiedzę na temat metody LEADER. Wielu deklaruje gotowość do współpracy z LGD.

Oprócz znajomości metody LEADER, doradcy dysponują specjalistyczną wiedzą m. in. w dziedzinie: ekonomiki rolnictwa, ekologii agroturystyki a także dotyczącą produktów regionalnych, dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Są przygotowani do udzielania wsparcia doradczego i eksperckiego przy wdrażaniu lokalnych strategii rozwoju.

Kontekst prawny

Podstawowym aktem prawnym regulującym strukturę organizacyjną i działalność LGD, jako beneficjenta metody LEADER, jest Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz rozporządzenie wykonawcze Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005. Wymienione rozporządzenia definiują podejście LEADER i określają wymagania, jakie musi spełnić LGD. Zobowiązują m.in. lokalne grupy działania do opracowania lokalnych strategii rozwoju zgodnie z zasadami LEADER i przyjęcia odpowiedzialności za ich realizację.

W polskim porządku prawnym działalność LGD określa ustawa o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich z dnia 7 marca 2007 r. oraz rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi:

- z dnia 8 lipca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
- z dnia 27 kwietnia 2009r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
- z dnia 23 maja 2008 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
- z dnia 23 maja 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
- z dnia 31 lipca 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
- z dnia 25 czerwca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Wdrażanie projektów współpracy”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 - 2013.

2.1. Działania wdrażane metodą LEADER

Podejściu LEADER poświęcona jest oś 4 PROW na lata 2007 – 2013. Celem osi 4 – LEADER jest budowanie kapitału społecznego poprzez aktywizację mieszkańców oraz przyczynianie się do powstawania nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich, a także doskonalenie zarządzania lokalnymi zasobami i waloryzacja tych zasobów. W realizacji tego celu uczestniczą LGD włączone pośrednio w system zarządzania danym obszarem. W ramach osi 4 –LEADER realizowane są trzy działania: 413 – Wdrażanie LSR, 421- Wdrażanie projektów współpracy, 431- Funkcjonowanie LGD.

Działanie 413 „Wdrażanie lokalnej strategii rozwoju”

Działanie „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” realizowane jest za pomocą operacji, kwalifikujących się do udzielenia pomocy w ramach działań osi 3 – Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej:

1. Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej,
2. Tworzenie i rozwój mikro przedsiębiorstw,
3. Odnowa i rozwój wsi,
4. Małe projekty.

Wdrażając lokalną strategię rozwoju organ decyzyjny wybiera zgodnie z określonymi w strategii i regulaminie organizacyjnym organu decyzyjnego LGD procedurami - projekty w ramach środków przyznanych na realizację strategii. Wnioski te muszą dotyczyć działań osi 3 i małych projektów, lecz finansowane są w ramach działania 4.1 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”.

Wybrane operacje powinny jak najpełniej realizować cele, zawarte w lokalnej strategii rozwoju, a także spełniać kryteria dostępu określone dla poszczególnych działań w PROW 2007-2013 oraz inne przewidziane prawem wymagania, np. pozwolenia, licencje itp.

Wybrane informacje o działaniach PROW 2007-2013, za pomocą których można realizować cele Lokalnej Strategii Rozwoju:

1. Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej j- wdrażane w ramach LSR

W ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” mogą być realizowane te przedsięwzięcia zaplanowane w LSR, które będą przyczyniać się do zrównoważonego rozwoju obszaru, tworzenia pozarolniczych źródeł dochodu oraz promocji zatrudnienia poza rolnictwem na obszarach wiejskich. O wsparcie mogą ubiegać się rolnicy oraz ich domownicy i małżonkowie. Pomoc może być udzielona na podejmowanie lub rozwijanie działalności nierolniczej lub związanej z rolnictwem w zakresie produkcji lub usług.

Zakres działania.

Pomoc może być udzielona z tytułu podjęcia lub rozwoju działalności w zakresie:

- usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa;
- usług dla ludności;
- sprzedaży hurtowej i detalicznej;
- rzemiosła lub rzemiosła ludowego;

- robót i usług budowlanych oraz instalacyjnych;
- usług turystycznych oraz związanych ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem;
- usług komunalnych;
- przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych;
- magazynowania lub przechowywania towarów;
- wytwarzania produktów energetycznych z biomasy;
- rachunkowości, doradztwa lub usług informatycznych.

Niektóre warunki przyznania pomocy - *Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej - wdrażane w ramach LSR*

Pomoc może być przyznana, jeżeli:

- operacja jest uzasadniona pod względem ekonomicznym;
- operacja spełnia wymagania, wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tej operacji (np. licencje, pozwolenia itp.);
- wnioskodawca ma miejsce zamieszkania albo siedzibę na obszarze objętym LSR lub realizuje operacje na tym terenie;
- beneficjentami działania „Różnicowanie działalności w kierunku działalności nierolniczej” w ramach LSR mogą być osoby mieszkające w miastach gmin miejsko-wiejskich liczących od 5 tys. do 20 tys. mieszkańców. Pomoc przysługuje według kolejności na liście operacji wybranych przez LGD,
- operacja wiąże się z możliwością zatrudnienia w ramach podjętej albo rozwijanej działalności nierolniczej;
- gospodarstwo rolne, w którym pracuje beneficjent, było objęte w roku poprzedzającym rok złożenia wniosku płatnościami bezpośrednimi.

Beneficjentami pomocy mogą być osoby fizyczne, ubezpieczone na podstawie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (KRUS) jako rolnicy, małżonkowie rolników lub ich domownicy.
--

Forma i wysokość pomocy - *Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej - wdrażane w ramach LSR*

Pomoc ma formę zwrotu części kosztów kwalifikowanych operacji. Maksymalna wysokość pomocy, udzielonej jednemu beneficjentowi w gospodarstwie rolnym w okresie realizacji Programu, nie może przekraczać **100 000 zł**. Poziom pomocy finansowej wynosi **maksymalnie 50% kosztów** kwalifikowanych operacji.

2. Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw - wdrażane w ramach LSR

W ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” mogą być realizowane te przedsięwzięcia i operacje, które będą przyczyniać się do wzrostu konkurencyjności gospodarczej, rozwoju przedsiębiorczości i rynku pracy, a w konsekwencji, wzrostu zatrudnienia na obszarach wiejskich.

Zakres działania - Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw wdrażane w ramach LSR

Pomoc może być udzielona podmiotom z tytułu inwestycji, związanych z tworzeniem lub rozwojem mikroprzedsiębiorstw, działających w zakresie:

1. Usług dla gospodarstw rolnych lub leśnych;
2. Usług dla ludności;
3. Sprzedaży hurtowej i detalicznej;
4. Rzemiosła i rękodzielnictwa;
5. Robót i usług budowlanych oraz instalacyjnych;
6. Usług turystycznych oraz związanych ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem;
7. Usług komunalnych;
8. Przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych;
9. Magazynowania lub przechowywania towarów;
10. Wytwarzania produktów energetycznych z biomasy;
11. Rachunkowości, doradztwa lub usług informatycznych.

Beneficjentem pomocy może być osoba fizyczna lub prawna albo jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej, która prowadzi (podejmuje) działalność jako mikroprzedsiębiorstwo, zatrudniające poniżej 10 osób i mające obrót nieprzekraczający równowartości w zł 2 mln €.

Forma i wysokość pomocy działania - Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw wdrażanego w ramach LSR.

Pomoc ma formę zwrotu części kosztów kwalifikowanych operacji.

Wysokość pomocy, przyznanej na realizację operacji, nie może przekraczać:

- 100 000 zł – jeśli biznesplan przewiduje utworzenie od 1 do 2 miejsc pracy (w przeliczeniu na pełne etaty średnioroczne), co uzasadnione jest zakresem rzeczowym operacji;
- 200 000 zł – jeśli biznesplan przewiduje utworzenie powyżej 2 i mniej niż 5 miejsc pracy (w przeliczeniu na pełne etaty średnioroczne), co uzasadnione jest zakresem rzeczowym operacji;
- 300 000 – jeśli biznesplan przewiduje utworzenie co najmniej 5 miejsc pracy (w przeliczeniu na pełne etaty średnioroczne), co uzasadnione jest zakresem rzeczowym operacji;
- w przypadku gdy operacja dotyczy wyłącznie działalności związanej z przetwórstwem lub obrotem produktami rolnymi objętymi załącznikiem nr 1 do Traktatu Wspólnot Europejskich lub jadalnymi produktami leśnymi wymienionymi w wykazach działalności, do których może być przyznana pomoc i określonych w przepisach w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej” objętego programem, pomoc jest przyznawana i wypłacana do wysokości 100 000 zł jeżeli

ekonomiczny plan operacji przewiduje utworzenie co najmniej jednego miejsca pracy w przeliczeniu na pełne etaty średnioroczne i jest to uzasadnione zakresem rzeczowym operacji;

- przy czym w przypadku, gdy pomoc jest przyznawana wnioskodawcy, który złożył wniosek o pomoc w wysokości 300 000 zł i zamierza utworzyć co najmniej 5 miejsc pracy, suma przyznanej pomocy nie może przekroczyć 300 000 zł.

Maksymalna wysokość pomocy udzielonej jednemu beneficjentowi w okresie realizacji Programu nie może przekroczyć **300 000 zł**.

3. *Odnowa i rozwój wsi – działanie wdrażane w ramach LSR*

W ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” mogą być realizowane te przedsięwzięcia i operacje, które realizują cele LSR i są związane z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, w tym z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi oraz podniesieniem atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich.

Zakres działania – *Odnowa i rozwój wsi wdrażanego w ramach LSR*

Pomoc finansowa może być udzielona podmiotom z tytułu inwestycji w zakresie:

- budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów, pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, a także służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury;
- kształtowania obszaru przestrzeni publicznej;
- budowy, remontu lub przebudowy infrastruktury, związanej z rozwojem funkcji turystycznych, sportowych lub społeczno-kulturalnych;
- zakupu obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie, w tym budynków będących zabytkami, z przeznaczeniem na cele publiczne;
- odnawiania, eksponowania lub konserwacji lokalnych pomników historycznych, budynków będących zabytkami lub miejsc pamięci;
- kultywowania tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów.

O pomoc mogą się ubiegać osoby prawne: gminy, instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, kościół lub inny związek wyznaniowy, organizacja pozarządowa mająca status organizacji pożytku publicznego, mające siedzibę na obszarze objętym LSR lub realizujące operacje na tym terenie.

Forma i wysokość pomocy – *Odnowa i rozwój wsi*

Pomoc finansowa ma formę refundacji części kosztów kwalifikowanych projektu. Maksymalna wysokość pomocy przyznanej na realizację jednego projektu wynosi **500 000 zł.** nie może być niższa niż **25 000 zł.**

Poziom pomocy finansowej z EFRROW wynosi **maksymalnie 75%** kosztów kwalifikowanych projektu. Wymagany krajowy wkład środków publicznych w wysokości co najmniej **25% kosztów kwalifikowanych** projektu. Wymagany krajowy wkład środków **pochodzi ze środków własnych beneficjenta.**

W przypadku realizacji operacji spełniających warunki działania „Odnowa i rozwój wsi” w ramach LSR pomoc może być przyznana na więcej niż 3 operacje w każdej gminie, SW nie przyznaje dodatkowych punktów planowanej operacji (za bezrobocie, dochód gminy, z tytułu kryteriów regionalnych), pomoc przysługuje według kolejności na liście operacji wybranych przez LGD – nie ma drugiego rankingu po ocenie SW.

Ważne !!!

Limity wysokości udzielanej pomocy na jednego beneficjenta w ramach osi 3 i 4 nie sumują się, co oznacza, że na poszczególne działania można uzyskać:

- na „Różnicowanie” - 2 x 100 tys. zł
- na „Mikroprzedsiębiorstwa” - 2 x 300 tys. zł
- na „Odnowę i rozwój wsi” - 2 x 500 tys. zł

4. Małe projekty

Cele lokalnej strategii rozwoju lokalne grupy działania mogą realizować poprzez wdrażanie „Małych projektów”, czyli takich, które przyczyniają się do poprawy życia lub różnicowania działalności gospodarczej, a nie kwalifikują się do wsparcia w ramach działań osi 3 – „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”, pod warunkiem spełnienia kryteriów dostępu i kryteriów wyboru. Dla „Małych projektów” całkowita wartość projektu wynosi **od 4 500 zł do 100 000 zł.**

Zakres działania – *Małe projekty*

Operacje realizowane w ramach „Małych projektów” mogą dotyczyć:

- podnoszenia świadomości społeczności lokalnej, w tym przez organizację szkoleń i innych przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym i warsztatowym dla podmiotów z obszaru objętego LSR, innych niż realizowane w ramach działania „Szkolenie zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie” (oś 1 PROW 2007-2013), **przykłady małych projektów:** kursy dla przedsiębiorców, szkolenia specjalistyczne, projekty edukacyjne warsztaty z zakresu ginących zawodów np. dla przyszłych kowali, bednarzy, rymarzy itp.
- podnoszenia jakości życia społeczności lokalnej na obszarze objętym LSR, w tym przez: udostępnianie urządzeń i sprzętu komputerowego, w tym urządzeń i sprzętu umożliwiającego dostęp do Internetu, organizację imprez kulturalnych, rekreacyjnych lub sportowych,

przykłady małych projektów: koncerty folklorystyczne, festyny promujące produkty regionalne, dożynki, kawiarenki internetowe itp.

- rozwijania aktywności społeczności lokalnej, w tym przez promocję lokalnej twórczości kulturalnej z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa, w tym kulturalnego, historycznego lub przyrodniczego, kultywowanie miejscowych tradycji, obrzędów i zwyczajów, kultywowanie języka regionalnego i gwary, kultywowanie tradycyjnych zawodów i rzemiosła,

przykłady małych projektów: przeglądy zespołów folklorystycznych, publikacje promujące lokalną kulturę, pokazy sztuki rzemieślniczej, wyposażanie zespołów folklorystycznych, spotkania muzyczne, tworzenie miejsc gdzie można przekazywać wiedzę następnym pokoleniom,

- rozwijania turystyki lub rekreacji na obszarze objętym LSR, w tym przez utworzenie lub zmodernizowanie bazy informacji turystycznej oraz stron internetowych, przygotowanie i wydanie folderów oraz innych publikacji informacyjnych, dotyczących obszaru objętego LSR,
- budowy, odbudowy lub oznakowania małej infrastruktury turystycznej, w szczególności punktów widokowych, miejsc wypoczynkowych lub biwakowych, tras narciarstwa biegowego lub zjazdowego, szlaków wodnych, szlaków rowerowych, szlaków konnych, ścieżek spacerowych lub dydaktycznych,
- zachowania, odtworzenia, zabezpieczenia lub oznakowania cennego lokalnego dziedzictwa krajobrazowego i przyrodniczego, w szczególności obszarów objętych poszczególnymi formami ochrony, w tym obszarów Natura 2000,
- **przykłady małych projektów:** mały projekt może dotyczyć odtworzenia zabytkowych parków, zabezpieczenia pomników przyrody, oznakowania i rozpowszechniania wiedzy o wartościach i znaczeniu tych obiektów,
- zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego i historycznego, w tym przez odbudowę lub odnowienie, lub oznakowanie budowli lub obiektów małej architektury wpisanej do rejestru zabytków, lub objętych wojewódzką ewidencją zabytków, odnowienie dachów budynków wpisanych do rejestru zabytków lub objętych wojewódzką ewidencją zabytków, remont lub wyposażenie muzeów, remont lub wyposażenie świetlic wiejskich,

przykłady małych projektów: odnowienie kapliczek, pomników, zabytkowych ogrodzeń, bram, dzwonnicy, mostów, altan,

- inicjowania powstawania, przetwarzania lub wprowadzania na rynek produktów i usług opartych na lokalnych zasobach, tradycyjnych sektorach gospodarki lub lokalnym dziedzictwie, w tym kulturowym, historycznym lub przyrodniczym, albo podnoszenie jakości takich produktów;

przykłady małych projektów: produkcja urządzeń potrzebnych do wytwarzania lokalnych produktów, promocja, uzyskiwanie certyfikatów jakości, opłaty za udział w targach, wystawach,

- wykorzystania energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych w celu poprawienia warunków działalności kulturalnej lub gospodarczej, z wyłączeniem działalności rolniczej,

przykłady małych projektów: zakładania kolektorów słonecznych, instalacji pozwalającej na wykorzystanie energii geotermalnej lub wodnej w celu pomniejszenia kosztów prowadzenia działalności na obszarze LSR.

Beneficjentami „Małych projektów” mogą być – osoby fizyczne, pełnoletnie będące obywatelami państwa UE, zamieszkałe na obszarze objętym LSR lub prowadzące działalność gospodarczą na tym obszarze.

Osoby prawne albo jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej, którym ustawy przyznają zdolność prawną, działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, posiadające siedzibę na obszarze objętym LSR lub prowadzi działalność na obszarze objętym LSR lub utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje albo stowarzyszenia, które posiadają siedzibę na obszarze objętym LSR lub prowadzą działalność na tym obszarze.

Poziom dofinansowania.

W przypadku „Małych projektów” wysokość pomocy nie może przekroczyć **70% kosztów** kwalifikowanych i nie może być większa **niż 25 000 zł. na jedną operację**. Poziom dofinansowania dla danego beneficjenta nie może przekroczyć w latach 2007 - 2013 kwoty **100 000 zł.**

2.1.1. Istota LSR i kryteria oceny – ważne informacje dla doradcy

Rozpocznijmy od definicji LGD.

Lokalna Grupa Działania – to partnerstwo złożone z przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego, **posiadające** opracowaną zgodnie z zasadami metody Leader (siedem podstawowych zasad opisanych wcześniej) **lokalną strategię rozwoju**.

We wdrażaniu działań osi 4. Leader mogą uczestniczyć jedynie te LGD, które samorząd województwa w drodze konkursu wybrał do realizacji lokalnej strategii rozwoju. Wyboru LGD do realizacji LSR samorząd województwa dokonał na podstawie kryteriów określonych przez Instytucję Zarządzającą (MRiRW), jednakowych dla wszystkich lokalnych grup działania. Kryteria te dotyczą potencjału organizacyjno-administracyjnego LGD oraz jakości opracowanej przez LGD lokalnej strategii rozwoju.

Z wybranymi do realizacji LSR lokalnymi grupami działania samorządy województw podpisały stosowne umowy, w których m.in. określona została wysokość potencjalnych środków na realizację LSR. Najpóźniej po upływie 3 lat przewiduje się ocenę potencjału organizacyjno-administracyjnego LGD oraz ocenę realizacji LSR.

Jakie minimalne kryteria musiało spełnić LGD, aby uczestniczyć w konkursie o wybór do realizacji LSR?

1. Musiało być partnerstwem trójsektorowym, składającym się z przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego;
2. W składzie organu decyzyjnego partnerstwa przynajmniej 50% powinni stanowić partnerzy gospodarczy i społeczni, w tym przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego, tj.: rolnicy, kobiety wiejskie, ludzie młodzi i ich stowarzyszenia;
3. Partnerstwo powinno dysponować opracowaną lokalną strategią rozwoju; a obszar, objęty nią jest spójny i obejmuje gminy wiejskie, miejsko-wiejskie, z wyłączeniem miast liczących powyżej 20 tys. mieszkańców, zameldowanych na pobyt stały według stanu na dzień 31 grudnia 2006 r. lub gminy miejskie liczące nie więcej niż 5 tys. mieszkańców zameldowanych na pobyt stały według stanu na dzień 31 grudnia 2006 r.;
4. Struktura organizacyjna partnerstwa zapewnia rozdzielenie funkcji zarządczej od decyzyjnej;
5. Obszar, na którym będzie realizowana LSR, liczy co najmniej 10 tys. i nie więcej niż 150 tys. mieszkańców;
6. Na danym obszarze może działać wyłącznie jedna LGD wybrana do realizacji LSR w latach 2007-2013;
7. Partnerstwo posiada potencjał administracyjny do zarządzania środkami publicznymi i realizacji LSR.

Według jakich kryteriów samorządy województw dokonywały wyboru LGD do realizacji LSR? Co podlegało ocenie?

Wszystkie LGD oceniane były według kryteriów, ustalonych przez Instytucję Zarządzającą, tj. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Ocena potencjału organizacyjno-administracyjnego LGD dotyczyła:

1. Struktury LGD,
2. Struktury organu decyzyjnego,
3. Zasad i procedur rozszerzania składu LGD,
4. Szczegółowych zasad i procedur funkcjonowania organu decyzyjnego LGD,
5. Procedur oceny zgodności operacji z LSR i wyboru operacji oraz odwołania od rozstrzygnięć organu decyzyjnego w sprawie wyboru operacji,
6. Kryteriów wyboru operacji przez LGD,
7. Dotychczasowej działalności LGD lub partnerów tworzących LGD,
8. Kwalifikacji i doświadczenia osób wchodzących w skład organu decyzyjnego.

O czym należy pamiętać w kontekście potencjału organizacyjno-administracyjnego LGD:

LGD powinna dbać o jak najliczniejsze członkostwo przedstawicieli różnego rodzaju organizacji pozarządowych, podmiotów gospodarczych, w tym publicznych, przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, w tym rolników, kobiet wiejskich i młodzieży. Jest to zadanie ciągłe, obowiązujące także po wyborze LGD do realizacji LSR.

*Pamiętać należy, iż każda LGD musi posiadać **organ decyzyjny**, do wyłącznej kompetencji którego należy wybór operacji do finansowania. Pamiętać należy również o tym, iż co najmniej 50% składu tego organu powinni stanowić przedstawiciele partnerów społecznych i gospodarczych.*

Lokalna grupa działania powinna być partnerstwem otwartym, które dba o poszerzanie swojego składu. Zasady i procedury przyjmowania nowych członków powinny być określone w statucie lub LSR. Jednak oprócz zapisów statutowych LGD powinna także posiadać plan poszerzania partnerstwa, który by zawierał zbiór działań, zachęcających do członkostwa w LGD.

*Najważniejszym zadaniem LGD jest wybór operacji, które będą finansowane ze środków pozostających w dyspozycji LGD. Wyboru operacji dokonuje **organ decyzyjny** LGD, którego kompetencje określa statut LGD. Niezależnie od regulacji w statucie, które będą miały charakter ogólny, LGD powinna posiadać szczegółowy regulamin funkcjonowania organu decyzyjnego. Regulamin musi gwarantować przejrzystość, demokratyczność i jawność podejmowanych decyzji.*

Należy pamiętać o wymogu rozdzielenia funkcji decyzyjnej od zarządczej. Oznacza to, że decyzje organu decyzyjnego są ostateczne i zarząd LGD nie ma w tym zakresie żadnych kompetencji poza obowiązkiem przekazania uchwał organu decyzyjnego do wiadomości samorządu województwa. Warto podkreślić, że zasada ta działa także w drugą stronę, co oznacza, że organ decyzyjny nie może ingerować w zarządzanie LGD.

LGD musi posiadać procedurę wyboru operacji (tryb naboru i oceny wniosków o pomoc) oraz kryteria oceny zgodności operacji z LSR (ocena „zerojedynkowa”) i lokalne kryteria wyboru, zgodnie z którymi organ decyzyjny dokona merytorycznej oceny operacji (ocena punktowa) oraz procedurę odwołania od rozstrzygnięć organu decyzyjnego w sprawie wyboru operacji. Kryteria wyboru operacji powinny być mierzalne i adekwatne do celów, określonych na podstawie analizy SWOT, tzn. takie, aby za ich pomocą można było dokonać wyboru operacji najlepiej realizujących cele LSR.

*W pierwszej części lokalnej strategii rozwoju, dotyczącej potencjału organizacyjno-administracyjnego LGD, musi być przedstawiona dotychczasowa działalność LGD, jej członków lub partnerów. Przedstawia się zwięźle zrealizowane przez LGD, jej członków lub partnerów **projekty** o zakresie podobnym do operacji, które mogą być realizowane w ramach działań osi 3 i 4 PROW, albo inne projekty, realizowane na obszarach wiejskich.*

Duże znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania organu decyzyjnego mają kwalifikacje i doświadczenie osób, wchodzących w jego skład. Dlatego też wymagane jest, aby w odniesieniu do poszczególnych członków organu decyzyjnego udokumentować kwalifikacje i doświadczenie z zakresu rozwoju obszarów wiejskich i podejścia LEADER, wskazać ich udział w realizacji operacji lub projektów z zakresu rozwoju obszarów wiejskich, udokumentować znajomość języków obcych. W przypadku dokonywania zmian w składzie organu decyzyjnego należy zadbać o nie powoływanie na członków organu decyzyjnego LGD osób o kwalifikacjach i o doświadczeniu niższym niż w dniu dokonania wyboru LGD do realizacji LSR

Ocena jakości lokalnej strategii rozwoju **dotyczy:**

1. Spójności przyjętych w LSR kierunków rozwoju z uwarunkowaniami lokalnymi,
2. Analizy SWOT,
3. Celów LSR oraz wskaźników ,
4. Adekwatności przedstawionych przedsięwzięć w stosunku do tych celów,
5. Zintegrowanego charakteru LSR,
6. Innowacyjności zaproponowanych przedsięwzięć (działań),
7. Opisu procesu przygotowania LSR,
8. Opisu procesu informowania o wdrażaniu LSR,
9. Przedstawienia metody ewaluacji własnej i oceny realizacji LSR oraz na tej podstawie opis procesu jej aktualizacji,
10. Budżetu wraz z harmonogramem przedsięwzięć,
11. Powiązania z innymi dokumentami planistycznymi i wpływ na rozwój obszaru objętego LSR,
12. Określenia zabezpieczeń przed nakładaniem się pomocy w przypadku, gdy LGD planuje realizację operacji w ramach innych programów współfinansowanych ze środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej.

Co istotnego powinna zawierać lokalna strategia rozwoju?

Lokalna grupa działania opracowywała LSR dla konkretnego obszaru. Należało więc przedstawić opis tego obszaru, lokalne zasoby oraz wykazać ich związek i spójność z uwarunkowaniami przestrzennymi, historycznymi, kulturowymi i przyrodniczymi. Powinna być także opisana sytuacja społeczno-gospodarcza obszaru ze wskazaniem na jego specyfikę, a także przedstawiony sposób jej wykorzystania dla dalszego rozwoju.

Analiza SWOT polega na ocenie szans i zagrożeń procesu rozwoju w relacji z posiadanymi atutami i słabościami. Pamiętać należało o spójności analizy SWOT z opisem obszaru, a także o spójności wniosków, wynikających z przeprowadzonej analizy. Cele LSR (może być ich dwa, trzy, nie więcej) powinny wynikać z opisu obszaru, jego specyfiki oraz z przeprowadzonej analizy SWOT. Ustalając hierarchię celów należało mieć na uwadze zasoby i możliwości ich praktycznej realizacji, a także to, aby te cele były spójne z celami PROW 2007-2013.

Cele strategii będą osiągane poprzez konkretne operacje, bądź zespół operacji, nazywany przedsięwzięciami.

Przykład 1

Cele ogólne i szczegółowe oraz planowane do realizacji przedsięwzięcia w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju LGD.

CELE OGÓLNE	CELE SZCZEGÓŁOWE	PRZEDSIĘWZIĘCIA
I. POPRAWA WARUNKÓW ŻYCIA I PRACY MIESZKAŃCÓW OBSZARU POPRZECZ ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I RÓŻNICOWANIE DZIAŁALNOŚCI W KIERUNKU DZIAŁALNOŚCI NIEROLNICZEJ.	1. Promocja i marketing produktów rolnych oraz lokalnych wyrobów i usług. 2. Rozwój lokalnej przedsiębiorczości i różnicowanie działalności rolniczej w kierunku rozwoju działalności nierolniczej.	a. Uruchomienie centrum szkolenia i marketingu ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb rolników i przedsiębiorców. Ilość operacji – 1; Działanie z PROW – odnowa wsi. b. Uruchomienie hurtowego skupu miejscowych produktów rolnych: warzywa, owoce. Ilość operacji – 2; Działanie z PROW – mikroprzedsiębiorstwa. c. Powstanie sześciu punktów wstępnej obróbki i pakowania owoców i warzyw. Ilość operacji – 6; Działanie z PROW – różnicowanie. Działania promocyjne. Ilość operacji – 6; Działanie z PROW – „Małe projekty”;

CELE OGÓLNE	CELE SZCZEGÓŁOWE	PRZEDSIĘWZIĘCIA
II. ZACHOWANIE DZIEDZICTWA PRZYRODNICZEGO I KULTUROWEGO	1. Ochrona obiektów cennych przyrodniczo. 2. Ochrona walorów kulturowych oraz umacnianie tożsamości społeczności lokalnych.	a. Wyznaczenie szlaku przyrodniczego „Starych dębów”, zinwentaryzowanie i oznakowanie obiektów. Ilość operacji – 6; Działanie z PROW – Odnowa wsi. b. Imprezy kulturalne, promujące działalność miejscowych zespołów artystycznych. Ilość operacji – 10; Działania z PROW – „Małe projekty”. c. Warsztaty dla dzieci i młodzieży, dotyczące walorów kulturowych i historycznych obszaru. Ilość operacji – 5; Działanie z PROW – „Małe projekty”;

Dla każdego celu muszą być określone wskaźniki. W PROW 2007-2013 przyjęto trzy rodzaje wskaźników: produktu, rezultatu i oddziaływania.

Wskaźniki definiowane są jako mierniki osiągnięcia celów.

Wyjaśnienie pojęć:

Produkt to rzeczy materialne lub usługi, które wnioskodawca otrzyma dzięki zaangażowaniu środków finansowych. Wskaźniki produktu dotyczą okresu realizacji przedsięwzięcia, liczone są w jednostkach materialnych lub monetarnych.

Rezultat to efekt wynikający z pojawienia się produktu. Rezultat informuje nas o zmianach, jakie nastąpiły w wyniku wdrożenia przedsięwzięcia bądź operacji. Wskaźniki rezultatu odpowiadają uzyskanym efektom. Mogą one przybierać formę wskaźników materialnych, np. liczba przeszkolonych osób, liczba nowozatrudnionych lub finansowych, np. wzrost przychodów, zmniejszenie kosztów.

Oddziaływanie to konsekwencje, wynikające z realizacji przedsięwzięcia czy operacji, które występują za jakiś czas po zrealizowaniu tego przedsięwzięcia, operacji (mogą być obserwowane lub zmierzone). Mogą dotyczyć nie tylko beneficjenta, ale również innych podmiotów, które odniosły korzyści lub poniosły straty w wyniku realizacji przedsięwzięcia lub operacji. Na przykład: pozyskanie nowych klientów, wzrost liczby turystów, wzrost poziomu wiedzy i doświadczenia. Powinny być przedstawione po upływie jakiegoś czasu.

Przykład 2

Jeżeli za cel w LSR przyjęto „Poprawę warunków życia i pracy mieszkańców obszaru poprzez rozwój przedsiębiorczości i różnicowanie działalności w kierunku działalności nierolniczej”, to:

- **wskaźnikiem realizacji celu na poziomie produktu** może być na przykład liczba powstałych podmiotów, działających w tym zakresie,
- **wskaźnikiem realizacji celu na poziomie rezultatu** może być opracowanie przez te podmioty ofert handlowych i przekazanie ich do co najmniej 100 kontrahentów, powstanie 10 miejsc pracy, wzrost zainteresowania miejscową produkcją lub ilość lokalnych produktów, skupionych w formie przetworzonej (wstępna obróbka, pakowanie miejscowych owoców i warzyw),
- **wskaźnikiem realizacji celu na poziomie oddziaływania** może być np. wzrost dochodów producentów owoców i warzyw (świadczą o tym może ilość środków, wypłaconych producentom przez punkty skupu po roku, dwóch czy trzech latach od zakończenia realizacji projektu).

Przykład 3

Jeżeli celem LSR jest „Zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego”, to:

- **wskaźnikiem realizacji celu na poziomie produktu** może być ilość nowopowstałych bądź wyremontowanych obiektów służących, realizacji celu a współfinansowanych ze środków przeznaczonych na wdrażanie LSR, ilość imprez kulturalnych, służących popularyzacji ludowych zespołów artystycznych czy przeprowadzenie warsztatów na temat walorów kulturowych i historycznych obszaru (liczba osób uczestniczących w warsztatach),
- **wskaźnikiem realizacji celu na poziomie rezultatu** - liczba osób odwiedzająca te obiekty, czy powstanie nowych zespołów artystycznych,
- **wskaźnikiem realizacji celu na poziomie oddziaływania** - poprawa warunków życia miejscowej ludności.

Uwaga – wskaźniki realizacji celu na poziomie oddziaływania określone są kilka lat (rok, dwa, trzy) po zakończeniu realizacji celu. Mogą być przedstawiane w formie opisowej lub za pomocą wskaźników mierzalnych: złotych, kilometrów itp., w przeciwieństwie do wskaźników produktu i rezultatu, które muszą być konkretne.

Wskaźniki realizacji celów wraz ze źródłami ich weryfikacji możemy przedstawić w tabeli:

CELE OGÓLNE	WSKAŹNIKI PRODUKTU	WSKAŹNIKI REZULTATU	WSKAŹNIKI ODDZIAŁYWANIA	ŹRÓDŁA WERYFIKACJI
I. POPRAWA WARUNKÓW ŻYCIA I PRACY MIESZKAŃCÓW OBSZARU POPRZECZ ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I RÓŻNICOWANIE DZIAŁALNOŚCI W KIERUNKU DZIAŁALNOŚCI NIEROLNICZEJ.	15 operacji, w tym: Centrum Szkolenia i Marketingu (CSiM), dwie hurtownie, sześć punktów wstępnej obróbki i pakowania, działania promocyjne – 6 operacji.	Opracowanie ofert handlowych i przekazanie ich do co najmniej 100 kontrahentów, powstanie 10 miejsc pracy, wzrost zainteresowania miejscową produkcją.	Wzrost ilości miejsc pracy	Dane CSiM, dane UG, Urzędu Statystycznego, Urzędu Pracy, artykuły prasowe, zdjęcia, dokumenty LGD.
II. ZACHOWANIE DZIEDZICTWA PRZYRODNICZEGO I KULTUROWEGO.	21 operacji, w tym wyznaczenie szlaku przyrodniczego „Starych dębów”, inwentaryzacja i oznakowanie obiektów. 10 imprez kulturalnych promujących działalność miejscowych zespołów artystycznych. 5 warsztatów dla dzieci i młodzieży dotyczących, walorów kulturowych i historycznych obszaru.	Ochrona – 50 cennych przyrodniczo drzew, liczba turystów odwiedzających szlak – minimum 1000 osób. Udział każdego zespołu artystycznego, który uzyskał wsparcie, w 5 imprezach kulturalnych. Powstanie dziecięcego zespołu artystycznego, kultywującego miejscowe tradycje.	Wzrost liczby turystów, wzrost liczby imprez kulturalnych	Dane LGD, dane domów kultury, UG, Starostwa Powiatowego.

Właściwe przedstawienie celów oraz dobranie odpowiednich wskaźników realizacji celów to jeden z trudniejszych elementów podczas opracowywania LSR. Ważne jest, aby cele były mierzalne i realne do osiągnięcia.

Należy pamiętać także, aby przedsięwzięcia przedstawione w ramach działań „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”, „Wdrażanie projektów współpracy” czy „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania” przyczyniały się do osiągnięcia celów LSR oraz wynikały ze specyfiki obszaru objętego LSR i realizowały cele PROW 2007-2013.

LSR powinna mieć charakter zintegrowany, tzn. że planowane w ramach niej przedsięwzięcia powinny angażować przedstawicieli różnych sektorów (publicznego, społecznego, gospodarczego), a także uwzględniać wykorzystanie opisanego wcześniej w strategii potencjału gospodarczego, kulturowego, przyrodniczego i historycznego obszaru.

Przykład 4

Jeżeli jednym z celów LSR jest „Rozwój obszaru poprzez wykorzystanie potencjału kulturowego, przyrodniczego i historycznego”, a w ramach planowanych przedsięwzięć będą realizowane operacje związane np. z infrastrukturą – przez samorządy gmin, usługami gastronomicznymi, noclegowymi – przez przedsiębiorców, wyznaczaniem ścieżek przyrodniczych, imprezami promocyjnymi – przez organizacje pozarządowe – będzie to działanie zintegrowane. Efektem będzie kompleksowe rozwiązanie problemu przy udziale wielu osób, reprezentujących różne sektory. Rezultat osiągnięty zostanie w krótszym czasie, a osoby uczestniczące w przedsięwzięciu będą miały poczucie satysfakcji i pewnej więzi emocjonalnej. Bo tym co wspólne – będzie część naszego, mojego.

Zgodnie z podejściem LEADER lokalna strategia rozwoju powinna mieć charakter innowacyjny. Mówiąc o podejściu innowacyjnym LSR należy pamiętać, iż innowacyjność odnosimy do obszaru, którego strategia dotyczy, co oznacza, że innowacyjne może być zastosowanie rozwiązań znanych gdzie indziej, jednak mających charakter nowości na danym terenie. Cenne byłoby zastosowanie rozwiązań innowacyjnych w celu wykorzystania lokalnych zasobów, a także możliwość ich upowszechnienia na innych obszarach.

Innowacyjne może być samo podejście do rozwiązywania problemu.

W LSR musi być opisany sposób jej przygotowania. Jest to niezwykle ważne, bowiem zgodnie z zasadą metody LEADER opracowanie lokalnej strategii rozwoju powinno być oddolnym procesem społecznym. Dokument powinien powstać w wyniku szerokich konsultacji społecznych, spotkań z przedstawicielami społeczności lokalnych, sondaży, wywiadów czy też działania punktu konsultacyjno- informacyjnego. Autorami LSR powinni czuć się członkowie lub partnerzy LGD, a także jak największa liczba mieszkańców obszaru.

Wymagane jest także opisanie procesu informowania o wdrażaniu LSR. Powinien on zapewnić społeczności lokalnej powszechną dostępność do informacji o stopniu realizacji wdrażania na każdym etapie. Powinien być prowadzony systematycznie i zawierać aktualne informacje. O postępach w realizacji LSR należy informować na bieżąco na stronie internetowej LGD, w lokalnej prasie, podczas imprez masowych, zebrań wiejskich, a także w każdy inny, zwyczajowo przyjęty na danym obszarze sposób.

Przewiduje się aktualizację LSR. Proces aktualizacji także powinien być opisany. Aktualizacja strategii musi być również prowadzona w drodze systematycznych i powszechnych konsultacji ze społecznością lokalną. Przygotowując aktualizację należy pamiętać, iż zmiany nie mogą dotyczyć przyjętych celów ogólnych, a także zwiększenia limitów przyznanych środków na działania 4.1 „Wdrażanie LSR”, 4.2 „Wdrażanie Projektów współpracy”, 4.3 „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja”. Można natomiast dokonywać przesunięcia środków w ramach tych działań.

UWAGA!

Zmiany w LSR wymagają aneksowania umowy o warunkach i sposobie realizacji LSR/ramowej, zawartej z samorządem województwa.

LSR podlega ewaluacji własnej, ocenie realizacji celów i planowanych przedsięwzięć. Opisując metodologię ewaluacji własnej oraz ocenę realizacji celów i przedsięwzięć, należy także opisać sposób wykorzystywania informacji, uzyskanych z ewaluacji własnej w celu usprawnienia działalności LGD.

Budżet LSR przedstawia stronę finansową określonych celów oraz planowanych do realizacji przedsięwzięć.

Powinien być przedstawiony w układzie następujących kategorii:

- koszty całkowite,
- koszty kwalifikowane.
- koszty do refundacji.

Powinien także uwzględniać właściwą alokację środków na poszczególne działania osi 4.

Sposób wyliczenia wysokości potencjalnych środków, a także obligatoryjną ich alokację na wdrażanie działań osi 4 przedstawia przykład 7.

Teraz wyjaśnimy, co oznaczają poszczególne kategorie kosztów:

- **Koszty całkowite** to całkowity planowany koszt przedsięwzięcia. Składają się na nie koszty kwalifikowane i koszty niekwalifikowane. Koszty niekwalifikowane nie podlegają refundacji, muszą być pokryte ze środków własnych beneficjenta.
- **Koszty kwalifikowane** to wartość kosztów, wymienionych w wykazach kosztów kwalifikowalnych (w odpowiednich rozporządzeniach wykonawczych do ustawy

o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z EFRROW) w ramach działań. W zależności od działania koszty kwalifikowane mogą być refundowane w całości bądź w części, do wysokości pewnych limitów. Część kosztów kwalifikowalnych, która nie może być refundowana, musi być sfinansowana ze środków własnych i stanowi wymagany wkład własny beneficjenta.

- **Koszty do refundacji** to część kosztów kwalifikowalnych, która może być zrefundowana ze środków pochodzących z EFRROW oraz z krajowych środków publicznych, przeznaczonych na współfinansowanie wydatków, realizowanych z EFRROW, po uwzględnieniu poziomu refundacji oraz limitów przyznawania pomocy.

Jakie środki są dostępne dla LGD w ramach poszczególnych działań?

Lokalna grupa działania, której lokalna strategia rozwoju została wybrana przez samorząd województwa do realizacji w drodze konkursu będzie dysponować potencjalnymi środkami, obliczonymi w następujący sposób:

Na działanie 4.1

„Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”: $116 \text{ zł} \times \text{liczba mieszkańców zameldowanych na pobyt stały (stan na dzień 31 grudnia 2006r.) na obszarze objętym LSR}$; z tym, że w LSR na każdy z rodzajów operacji, dotyczących działań „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, „Odnowa wsi” i „Małe projekty” LGD musi zaplanować nie mniej niż 10% dostępnych środków.

Na działanie 4.2

„Wdrażanie projektów współpracy”: $3 \text{ zł} \times \text{liczba mieszkańców zameldowanych na pobyt stały (stan na dzień 31 grudnia 2006r.) na obszarze objętym LSR}$;

Na działanie 4.3

„Funkcjonowanie LGD”: $29 \text{ zł} \times \text{liczba mieszkańców zameldowanych na pobyt stały (stan na dzień 31 grudnia 2006 r.) na obszarze objętym LSR}$; z tym, że na koszty bieżące LGD zaplanować może nie więcej niż 15% sumy środków, przewidzianych na działania 4.1, 4.2, 4.3.

Przykład 5

LGD, której LSR obejmuje obszar, na którym było zameldowanych (GUS 31.12.06) 50 tys. mieszkańców, może ubiegać się o środki w ramach działań osi 4 w następującej wysokości:

1. Działanie 4.1 „Wdrażanie LSR”	$116 \times 50\,000 =$	5 800 000
2. Działanie 4.2 „Wdrażanie projektów współpracy”	$3 \times 50\,000 =$	150 000
3. Działanie 4.3 „Funkcjonowanie LGD”	$\underline{29 \times 50\,000 =}$	$\underline{1\,450\,000}$
	Razem	$= 7\,400\,000$

Koszty bieżące LGD mogą wynosić 15% z 7 400 000 czyli 1 110 000.

Pozostała kwota w działaniu 4.3, która stanowi różnicę pomiędzy

$$1\,450\,000 - 1\,110\,000 = 340\,000$$

będzie mogła być przeznaczona na nabywanie umiejętności i aktywizację społeczności lokalnej, realizowane przez LGD w ramach działania 4.3 „Funkcjonowanie LGD”.

Są to maksymalne środki, jakie mogą być planowane na realizację LSR.

Budżet LSR wraz z harmonogramem przedsięwzięć powinien zapewniać ciągłą i systematyczną realizację LSR, odpowiednie proporcje pomiędzy kosztami administracyjnymi a kosztami realizacji LSR, a także musi być adekwatny do podstawowych celów LSR.

Przygotowując LSR należy porównać ją z innymi dokumentami planistycznymi, dotyczącymi tego obszaru. Trzeba to uczynić zarówno na etapie diagnozy obszaru, jak i na etapie określania celów. Jest to niezbędne po to, aby ocenić, jak wpisuje się ona w już istniejące strategie i plany, czy je uzupełnia, czy wzmacnia ich efekty. W im większym zakresie nasza strategia jest komplementarna wobec innych dokumentów planistycznych i działań, podejmowanych na danym obszarze, tym ocena jej efektywności i przydatności będzie wyższa. Poza analizą zgodności LSR z innymi dokumentami strategicznymi, dotyczącymi obszaru wdrażania LSR, należy też zbadać powiązania LSR z dokumentami programowymi, przygotowanymi na okres 2007-2013, przede wszystkim z regionalnymi programami operacyjnymi, Programem Operacyjnym „Kapitał ludzki”, „Innowacyjna gospodarka” i „Infrastruktura i Środowisko”.

Pozwoli to zidentyfikować programy i działania, w ramach których LGD będzie mogła realizować zaplanowane w LSR cele jako ich beneficjent.

W przypadku, gdy LGD planuje realizację przedsięwzięć w ramach innych programów współfinansowanych ze środków pochodzących z budżetu UE w LSR, powinny być określone zabezpieczenia przed nakładaniem się pomocy. Wówczas należy wskazać obowiązki i zadania, wykonywane przez pracowników na rzecz innych programów współfinansowanych z budżetu UE, czas pracy przeznaczony na ich wykonywanie, a także prowadzenie odrębnych rachunków bankowych dla każdego z tych programów oraz wyznaczenie osoby, bezpośrednio odpowiedzialnej za realizację operacji z zakresu działania: „Wdrażanie projektów współpracy” i „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania”.

2.1.2. Działanie 4.2 Wdrażanie projektów współpracy

Beneficjentami tego działania są LGD wybrane do realizacji LSR w ramach PROW 2007-2013. W ramach tego działania pomoc jest przyznawana na projekty współpracy, które zostały wpisane w lokalną strategię rozwoju na etapie jej opracowania, bądź przygotowane w późniejszym okresie, ale zgodne z celami LSR.

Jeśli LGD nie uwzględniła w LSR projektu współpracy, może wystąpić w trakcie wdrażania LSR do samorządu województwa, z którym podpisała umowę na jej realizację, o akceptację przedstawionego projektu współpracy. Samorząd województwa przeprowadzi ocenę projektu w oparciu o kryteria wyboru projektów współpracy. Natomiast projekty zawarte w LSR to te projekty, które są opisane w lokalnej strategii rozwoju.

Należy pamiętać, iż ich ocena dokonywana będzie na podstawie kryteriów określonych dla projektów współpracy. Samorząd województwa w wyniku przeprowadzonej oceny może projekt współpracy zaakceptować lub odrzucić. Odrzucenie spowoduje zmniejszenie budżetu LSR o koszty zaplanowane na jego wdrożenie, **nie spowoduje jednak odrzucenia LSR.**

Lokalne grupy działania mogą otrzymać pomoc na realizację projektów współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej. Projekty współpracy mogą angażować, poza LGD, inne partnerstwa z państw członkowskich UE lub państw trzecich, będące grupami lokalnych partnerów, które zajmują się zagadnieniami rozwoju obszarów wiejskich.

Przynajmniej jeden spośród partnerów biorących udział w projekcie współpracy musi być LGD wybraną w ramach realizacji osi 4. LEADER PROW 2007-2013 i tylko koszty związane z uczestnictwem tego partnera w projekcie są kosztami kwalifikowalnymi i mogą być pokryte ze środków osi LEADER. Jeżeli dotyczą obszarów spoza UE, wydatki poniesione w ramach realizacji tej części projektu nie kwalifikują się do wsparcia z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

W ramach działania „Projekty współpracy” LGD może otrzymać pomoc na:

- przygotowanie projektu, w tym opracowanie jego koncepcji,
- na realizację projektu.

Warunki przyznania pomocy.

Projekt współpracy musi zakładać:

- realizację wspólnych przedsięwzięć,
- być zgodny z LSR i przyczyniać się do osiągnięcia jej celów,
- mieć powołanego koordynatora,
- LGD musi posiadać odpowiedni potencjał administracyjny, niezbędny do zarządzania projektem,
- pomoc mogą otrzymać jedynie te LGD, które zostały wybrane do realizacji LSR w ramach PROW 2007-2013.

Pomoc przyznaje się i wypłaca do wysokości limitu, który w okresie realizacji PROW na lata 2007-2013, dla jednej LGD stanowi iloczyn liczby mieszkańców zameldowanych na pobyt stały, na obszarze objętym LSR, według stanu na dzień 31 grudnia 2006 r., ustalonej na podstawie wyników informacji statystycznych i jest to kwota **3 zł**, przy czym na

przygotowanie projektu współpracy pomoc nie może przekroczyć iloczynu liczby mieszkańców zameldowanych na pobyt stały na obszarze objętym LSR i kwoty **1 zł**.

Projekt współpracy = **3 zł** x liczby mieszkańców zameldowanych na pobyt stały

Przygotowanie projektu współpracy = do **1 zł** x liczby mieszkańców zameldowanych na pobyt stały

Co powinien zawierać projekt współpracy?

Najważniejsze elementy projektu współpracy to:

- cele projektu,
- działania, które będą służyć osiągnięciu celu,
- potencjalni beneficjenci,
- zadania zdefiniowane dla każdego z partnerów, przygotowujących i wdrażających projekt,
- sposób monitorowania projektu,
- oczekiwane rezultaty,
- budżet uwzględniający wkład finansowy każdego z partnerów,
- harmonogram realizacji projektu.

W ramach tego działania mogą być realizowane projekty o bardzo różnorodnej tematyce. Mają być zgodne z lokalną strategią rozwoju, zatem będą realizować cele, jakie zawarte są w działaniach osi 3 (wyłączając działanie 3.3 „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej”) jak i Małych projektów.

UWAGA!

Pamiętajmy także o tym, że kosztami kwalifikowalnymi realizacji projektu są jedynie koszty związane z obszarami UE.

Projekty współpracy powinny być realizowane w oparciu o zawarte pomiędzy partnerami porozumienie:

- dokument potwierdzający **wolę partnerów** projektu współpracy do jego realizacji – w przypadku operacji polegającej na **przygotowaniu** projektu współpracy;
- **umowę** o wspólnej realizacji projektu współpracy, zawartą ze wszystkimi partnerami, – w przypadku operacji polegającej na **realizacji** projektu współpracy.

Do kosztów kwalifikowalnych operacji, polegającej na przygotowaniu projektu współpracy, zalicza się niezbędne do realizacji tej operacji koszty np. organizacji i przeprowadzenia spotkań podmiotów, które mają realizować projekt, wynagrodzenia za wykonanie badań, analiz, opracowań, wynagrodzenia za świadczenie usług prawnych.

Natomiast do kosztów kwalifikowalnych operacji, polegającej na realizacji projektu współpracy, zalicza się m.in. koszty organizacji wyjazdów związanych z realizacją projektu współpracy, przygotowania dokumentacji technicznej, zakupu materiałów lub przedmiotów, robót budowlanych, organizacji i przeprowadzania wydarzeń promocyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych lub sportowych.

Do kosztów kwalifikowalnych nie zalicza się rat, zapłaconych z tytułu umowy leasingu oraz zakupu rzeczy używanych, z wyłączeniem rzeczy związanych z lokalną kulturą lub dziedzictwem historycznym.

Kryteria wyboru projektów współpracy.

Na co należy zwrócić uwagę:

- Czy w realizację projektu współpracy zaangażowanych jest więcej niż dwóch partnerów?
- Czy w projekcie współpracy została precyzyjnie określona i opisana grupa podmiotów, do których ten projekt jest skierowany lub których udział założono w realizacji tego projektu?
- Czy cele projektu współpracy są mierzalne, określone w czasie i możliwe do osiągnięcia w okresie jego realizacji?
- Czy projekt współpracy ma innowacyjny charakter dla danego obszaru?
- Czy projekt współpracy opiera się o lokalne zasoby?
- Czy zadania objęte projektem współpracy wykraczają poza wymianę doświadczeń między partnerami?
- Czy realizacja projektu współpracy pozwoli na pobudzenie lub utrzymanie aktywności środowisk lokalnych w trakcie lub po zakończeniu jego realizacji?
- Czy projekt współpracy będzie realizowany w sposób systematyczny i ciągły w okresie, zapewniającym efektywne wydatkowanie środków finansowych?
- Zarządzanie projektem współpracy – kwalifikacje i doświadczenie koordynatora, istotne z punktu widzenia jego realizacji, a jeżeli LGD ubiegająca się o przyznanie pomocy nie jest koordynującą LGD, kwalifikacje i doświadczenie osoby, która będzie współpracować z koordynatorem
 - o Czy i jak duże jest (udokumentowane) doświadczenie w zarządzaniu projektami o zakresie podobnym do zakresu ocenianego projektu współpracy?
 - o Czy jest udokumentowana znajomość co najmniej jednego języka roboczego Unii Europejskiej (angielski, niemiecki lub francuski) lub języka kraju, z którego pochodzi partner projektu współpracy? (w przypadku międzynarodowych projektów współpracy).

2.1.3. Działanie 431 Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja

W ramach działania 431 osi 4 PROW 2007-2013 przewidziane jest wsparcie na funkcjonowanie LGD, nabywanie umiejętności i aktywizację społeczności lokalnej. Wysokość wsparcia, a także sposób jego obliczania, zostały przedstawione wcześniej.

Celem działania 431 jest zapewnienie lokalnym grupom działania, wybranym do realizacji LSR, sprawnej i efektywnej działalności oraz doskonalenie zawodowe osób uczestniczących w realizacji strategii. Działanie to powinno przyczynić się także do budowania kapitału społecznego wsi, pobudzania aktywności i zaangażowania społeczności lokalnej w rozwój obszarów wiejskich oraz lepszego wykorzystania potencjału obszaru.

Pomoc może dotyczyć w szczególności:

- kosztów bieżących (administracyjnych) LGD;
- badań nad obszarem objętym LSR;
- informowania o obszarze działania LGD oraz o LSR;
- szkolenia kadr biorących udział we wdrażaniu LSR;
- wydarzeń o charakterze promocyjnym, związanych z obszarem działania LGD i LSR;
- szkolenia lokalnych liderów;
- animowania społeczności lokalnych.

Beneficjentami działania 431 są lokalne grupy działania wybrane do realizacji lokalnej strategii rozwoju. Kosztami kwalifikowanymi są koszty działalności bieżącej LGD **do wysokości 15%** sumy zrefundowanych kosztów kwalifikowalnych wszystkich operacji, zrealizowanych w ramach LSR w okresie jej realizacji.

Niewykorzystanie środków zaplanowanych w LSR na działania 413, 421, 431, od sumy których obliczone zostało 15% na działalność bieżącą LGD, spowoduje zmniejszenie środków na działalność administracyjną LGD.

Przykład 6

Z umowy, zawartej pomiędzy samorządem województwa a LGD wynika, że LGD może wykorzystać **7 400 000 zł**. Od tej kwoty naliczono 15% na działalność administracyjną LGD. Na koniec okresu programowania okazało się, że suma wypłaconych beneficjentom środków jest o **1 000 000 zł** mniejsza niż zakładano (nie wszystkie operacje zostały zrealizowane i rozliczone). W takim przypadku następuje korekta wysokości środków na działalność administracyjną LGD. 15% zostanie naliczone od kwoty faktycznie rozliczonych operacji i wypłaconych środków, tj. **6 400 000 zł**. Jeśli LGD wydało na działalność administracyjną większą kwotę niż by to wynikało z rachunku $6\,400\,000 \times 15\%$, będzie **musiała je zwrócić**. Proces realizacji LSR (realizacja i rozliczanie operacji na które zostały przyznane środki) **powinien być przez LGD na bieżąco monitorowany, co umożliwi bieżącą kontrolę wysokości środków wydatkowanych na działalność administracyjną**.

Beneficjenci działań osi 4. LEADER PROW 2007-2013 mogą starać się o tzw. wyprzedzające finansowanie kosztów kwalifikowalnych.

2.2. Istota LSR i kryteria oceny – ważne informacje dla doradcy

Wyprzedzające finansowanie kosztów kwalifikowalnych, ponoszonych na realizację operacji w ramach działań osi 4. LEADER PROW 2007-2013⁷.

Możliwość otrzymania środków finansowych w postaci wyprzedzającego finansowania kosztów kwalifikowalnych, ponoszonych w związku z realizacją operacji w ramach działań osi 4. LEADER PROW 2007-2013, wynika z ustawy z dnia 22 września 2006 r. o uruchamianiu środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej, przeznaczonych na finansowanie wspólnej polityki rolnej (Dz. U. Nr 187, poz. 1381 oraz z 2008 r. Nr 52, poz. 304).

⁷ www.minrol.gov.pl

Ustawa przewiduje dwa instrumenty:

1. Środki z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa („środki z ARiMR”),
2. Środki z budżetu państwa w formie oprocentowanej pożyczki, udzielonej przez Bank Gospodarstwa Krajowego („pożyczka z BGK”), z których beneficjent może skorzystać, ale nie musi.

Beneficjent może skorzystać z jednego lub z obu instrumentów razem. Procedura ubiegania się o wyprzedzające finansowanie jest odmienna dla tych dwu instrumentów. Środki z ARiMR mogą być przekazane do wysokości udziału krajowych środków publicznych, pochodzących z budżetu państwa, a przeznaczonych na współfinansowanie wydatków realizowanych z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), czyli do **20% przyznanej pomocy**.

Pożyczka z BGK może być udzielona do wysokości udziału środków z EFRROW, czyli do **80% przyznanej pomocy**.

Środki z ARiMR mogą ubiegać się beneficjenci następujących działań:

- Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – wszyscy
- Wdrażanie projektów współpracy – tylko LGD
- Funkcjonowanie lokalnej grupy działania – tylko LGD.

Pożyczkę z BGK mogą ubiegać się beneficjenci działań:

- Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – tylko jednostki samorządu terytorialnego
- Wdrażanie projektów współpracy – tylko LGD
- Funkcjonowanie lokalnej grupy działania – tylko LGD.

Aby otrzymać środki z ARiMR należy we wniosku o przyznanie pomocy w ramach danego działania wypełnić odpowiednią rubrykę. Środki przekazane zostaną na podstawie umowy przyznania pomocy w ramach danego działania.

Aby otrzymać pożyczkę należy złożyć do Banku Gospodarstwa Krajowego stosowny wniosek. Szczegółowe warunki i tryb, w tym terminy, udzielania pożyczek z BGK oraz ich rozliczania zwrotu określi Rada Ministrów w drodze rozporządzenia. (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2008 r. w sprawie pożyczek z budżetu państwa na wyprzedzające finansowanie w ramach programu rozwoju obszarów wiejskich, Dz.U. Nr 156, poz. 968).

ROZDZIAŁ 3. MOŻLIWOŚCI I FORMY WSPÓŁPRACY JEDNOSTEK DORADZTWA ROLNICZEGO Z LGD

3.1. Popularyzacja podejścia LEADER, LGD i LSR poprzez imprezy WODR

3.1.1. Wybrane imprezy cykliczne

DNI OTWARTYCH DRZWI

Dni Otwartych Drzwi to akcja promocyjna przedsiębiorstw i instytucji, polegająca na organizowaniu spotkań dla osób zainteresowanych prowadzoną przez nie działalnością. Spotkania mają na celu jak najlepsze zaprezentowanie organizatora i są znakomitą okazją do zachęcenia odbiorców do korzystania z jego usług oraz nawiązywania współpracy. Ośrodki doradztwa rolniczego organizują je zazwyczaj w czerwcu.

Zestawienie wybranych cyklicznie organizowanych przez ODR Dni Otwartych Drzwi zamieszczone zostało w załączniku nr 1.

TARGI

Targi - np. rolnicze, paszowe, pszczelarskie, ogrodnicze, kwiatowe, turystyczne i agroturystyczne - są imprezami o charakterze rynkowym, o określonym czasie trwania, odbywającymi się z określoną częstotliwością, podczas których duża liczba rolników i firm prezentuje szeroki wachlarz wyrobów i usług z jednej bądź większej liczby branż i często dokonuje sprzedaży tych wyrobów lub usług. Targi branżowe przyciągają przede wszystkim profesjonalistów z danej dziedziny. Targi organizowane są przez ośrodki doradztwa rolniczego w miesiącach wiosennych, letnich oraz jesiennych.

Wraz z rozwojem Internetu odnotowujemy wzrost popularności targów wirtualnych, umożliwiających dostęp do ciągłej prezentacji wyrobów lub usług; targi te jednak nie zastępują (i nigdy nie zastąpią) targów w klasycznej formie.

Zestawienie wybranych cyklicznie targów organizowanych przez ODR zamieszczone jest w załączniku nr 2.

WYSTAWY

Wystawy - np. zwierząt hodowlanych, ogrodnicze, roślin ozdobnych, kwiatów, owoców, materiału szkółkarskiego, maszyn i urządzeń rolniczych, ciągników, sprzętu ogrodniczego, środków do produkcji rolnej, środków plonotwórczych, produktów rolnych, rękodzieła ludowego, żywności ekologicznej, przetworów owocowo-warzywnych, wyrobów pszczelarskich, rybactwo - są imprezami o charakterze rynkowym, o określonym czasie trwania, odbywającymi się z określoną częstotliwością, podczas których duża liczba firm wystawia grupę produktów reprezentatywną dla jednej lub kilku branż przemysłowych i prowadzi sprzedaż, bądź udziela informacji o tych wyrobach dla celów promocji. Wystawy przyciągają szeroką publiczność. Są przez ośrodki doradztwa rolniczego często organizowane jako imprezy towarzyszące targom.

Zestawienie wybranych, cyklicznie organizowanych przez ODR wystaw, zamieszczone jest w załączniku nr 3.

Wystawy i targi są to miejsca, w którym można osiągnąć podstawowe cele handlowe, ponieważ stwarzają okazję do:

- pozyskania nowych klientów i nawiązania nowych kontaktów,
- utrzymania poprawnych kontaktów z dotychczasowymi klientami,
- odnowienia kontaktów z dawnymi klientami,
- wprowadzenia na rynek nowych wyrobów i usług,
- zaprezentowania i promocji pełnej gamy wyrobów i usług,
- przyspieszenia procesu sprzedaży,
- budowania i wzmocnienia marki firmy i marek produktów,
- wzmacniania działań z zakresu *public relations*,
- wywołania zainteresowania ze strony mediów.

Wiele badań przeprowadzonych w tej dziedzinie dowodzi, że wystawy i targi są bardziej skuteczne dla osiągnięcia wszystkich tych celów jednocześnie, niż jakiegokolwiek inne przedsięwzięcie. Są one najbardziej opłacalnym sposobem dani klientowi możliwości znalezienia się w samym sercu danego sektora biznesu, ponieważ poza prowadzeniem działań biznesowych umożliwiają mu również:

- zdobycie wiedzy na temat dotychczasowych klientów oraz ich oczekiwań,
- zdobycie zwrotnej informacji na temat prezentowanej oferty wyrobów i wizerunku firmy,
- stworzenie lub rozbudowanie bazy danych potencjalnych klientów,
- prowadzenie badań rynku i badań konkurencji oraz ocenę możliwości, jakie daje ten rynek,
- aktualizację informacji w sferze innowacji i nowych technologii,
- utrzymanie obecności firmy na rynku,
- poznanie agentów i sieci handlowych,
- pozyskanie nowych pracowników.

Statystyki dowodzą, że w kategoriach wiedzy o rynku i pozycjonowania na nim firm, wystawy i targi w pełni spełniają wszystkie powyższe oczekiwania.

Światowe Stowarzyszenie Przemysłu Targowego (UFI) ustanowiło następujące kryteria definiujące międzynarodowy charakter targów i wystaw. Targi/wystawy mogą być uznane za międzynarodowe, jeśli liczba biorących w nich udział wystawców zagranicznych wynosi przynajmniej 20% liczby wszystkich wystawców lub gdy liczba zwiedzających te targi wynosi przynajmniej 4% wszystkich zwiedzających, albo wynajęta wystawcom zagranicznym powierzchnia netto wynosi przynajmniej 20% całkowitej powierzchni tych targów.

Targi i wystawy nie mające charakteru międzynarodowego mogą być kwalifikowane jako targi/wystawy krajowe (wtedy, gdy zwiedzający przybywają spoza regionu, w którym targi są organizowane) lub jako targi/wystawy regionalne (gdy zwiedzający pochodzą z danego regionu, województwa).

POKAZY

Targom i wystawom często towarzyszą pokazy - np. zwierząt hodowlanych, pracy maszyn rolniczych.

Zestawienie wybranych pokazów, organizowanych cyklicznie przez ODR, zamieszczone zostało w załączniku nr 4.

KIERMASZE

Targom i giełdom często towarzyszą też kiermasze, np. świąteczne, ogrodnicze, produktów ekologicznych, środków plonotwórczych, sprzętu rolniczego, sprzętu ogrodniczego, sprzętu pszczelarskiego, wyrobów rękodzieła ludowego czy literatury rolniczej.

Określenie *kiermasz* kojarzy się z imprezami rozrywkowymi lub handlowymi; może to być np. wystawa określonego rodzaju artykułów połączona ze sprzedażą, organizowaną zazwyczaj pod gołym niebem, na stoiskach

Zestawienie wybranych kiermaszy, cyklicznie organizowanych przez ODR, zamieszczone zostało w załączniku nr 5.

JARMARKI

W Polsce jarmarki zaczęły być organizowane w XIII wieku – najpierw w Gdańsku, a w wiekach późniejszych we Lwowie, Łucku, Grodnie, Wilnie (głównie produkty leśne), Jarosławiu, Przemyślu, Przeworsku (woły), Krakowie, Sandomierzu, Kazimierzu Dolnym, Płocku, Toruniu (zboża) i Lublinie (wina węgierskie, zboża, woły) i wielu innych miastach. Skupowano na nich towary wywożone potem masowo (szlakami wodnymi i lądowymi) na zachód Europy (zboża, futra, woły, produkty leśne, len). Z zachodniej Europy przywożono kolei sukno, wyroby metalowe, korzenie, wino, dobra luksusowe.

Współcześnie nieliczne istniejące nadal jarmarki mają zasięg lokalny lub stanowią rodzaj festynu. Potocznie nazwa *targ* i *jarmark* używana jest zamiennie.

Zestawienie wybranych jarmarków, cyklicznie organizowanych przez ODR, zamieszczone zostało w załączniku nr 6.

ŚWIĘTA

To na ogół tzw. dzień (lub dni) - np. rolnictwa, pszczelarstwa, ogrodnika, pola, ziemniaka, fasoli, ogórka, pomidora, papryki, kukurydzy, buraka, kapusty, róży, kwitnącej jabłoni, wiosny, jesieni. Wprowadzanie tego typu świąt do lokalnych kalendarzy imprez podkreśla znaczenie lokalnych produktów i służy promocji obszaru.

Zestawienie wybranych świąt, cyklicznie organizowanych przez ODR, zamieszczone zostało w załączniku nr 7.

DOŻYNKI

Dożynki (Święto Plonów) to etniczne święto Słowian, organizowane zwyczajowo w równonoc jesienną (23 września). Współcześnie ten termin nie zawsze obowiązuje. Urządza się ją na skale gminy, powiatu, województwa lub kraju.

Wraz z rozwojem gospodarki folwarczno-dworskiej w XVI wieku dożynki zagościły na dworach właścicieli majątków ziemskich. Urządzano je tam dla żniwiarzy (służby folwarcznej i pracowników najemnych) w nagrodę za wykonaną pracę przy żniwach i zebrane plony.

Wiele z nich jest organizowanych przy znaczącym udziale ODR.

Zestawienie przykładów dożynek, współorganizowanych przez ODR, zamieszczone zostało w załączniku nr 8.

FESTIWALE, FESTYNY

Festiwale (z łac. *festivus* – żywy, radosny, wesół, świąteczny) to okresowe uroczystości, na które składa się szereg imprez artystycznych, przeważnie jednego typu, będących przeglądem osiągnięć w danej dziedzinie, zorganizowanych w jednym czasie i pod wspólną nazwą, często ujętych w ramy konkursu. Stanowią doskonałą okazję do spotkań, umożliwiając przybyłym z różnych stron uczestnikom nawiązanie kontaktów.

Zestawienie wybranych festiwali i festynów, cyklicznie organizowanych przez ODR, zamieszczone zostało w załączniku nr 9.

FORA

W starożytnym Rzymie to miejsca zebrań, sądów i targów. Obecnie są to spotkania (lub miejsca spotkań) poświęcone otwartej dyskusji na ważne tematy publiczne. Często towarzyszą targom i giełdom.

Przykłady takich spotkań organizowanych przez ODR, zamieszczone zostały w załączniku nr 10.

KONKURSY

Organizowane przez ODR konkursy - zarówno te o charakterze lokalnym jak i ogólnopolskie - mają istotny wkład w podnoszenie świadomości i wzbogacanie wiedzy społeczeństwa.

Przykłady konkursów o charakterze regionalnym i ogólnopolskim, organizowanych przez ODR, zamieszczono w załączniku nr 11.

Ośrodki doradztwa rolniczego często organizują też imprezy integracyjno-promocyjne, które trudno jednoznacznie zaklasyfikować do którejś z wyżej wyliczonych grup ze względu na ich syntetyczny charakter. Listę takich imprez zamieszczono w załączniku nr 12.

3.1.2. Odbiorcy imprez cyklicznych WODR

Lokalizacja wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego oraz ich oddziałów wraz z powiatowymi zespołami doradztwa umożliwia im szeroki zasięg działalności. Można przyjąć, że odbiorcami usług tych ośrodków jest (a jeśli nie jest, to może być) praktycznie cała szeroko pojęta społeczność wiejska w Polsce. Są to nie tylko rolnicy, ogrodnicy czy sadownicy, ale także:

- przedsiębiorcy,
- przedstawiciele organizacji pozarządowych,
- przedstawiciele samorządów,
- twórcy ludowi,
- młodzież i dzieci.

Słowem - wszyscy mieszkańcy obszarów wiejskich, a także turyści odwiedzający dany region.

3.1.3. Możliwości popularyzacji programu LEADER, LGD oraz obszaru objętego LSR.

Wobec ogromnego potencjału, jaki tkwi w ośrodkach doradztwa rolniczego oraz szans, jakie dają organizowane przez nie cyklicznie imprezy promocyjne, nie sposób nie zauważyć szeregu możliwości, które można wykorzystać w celu popularyzacji LEADER-a, LGD oraz obszaru objętego LSR.

Mogą to być m.in.:

- udział lub współudział LGD w organizacji imprezy promocyjnej;
- stoiska promocyjne (prezentacje zamierzeń i dokonań LGD: plansze informacyjne, wystawy, foldery, ulotki, plakaty, gadżety, prezentacje multimedialne) – przy większej ilości LGD w danym województwie stoiska można zorganizować np. w formie alei z namiotami;
- wspólna promocja ODR i LGD;
- punkty konsultacyjne i doradcze;
- turnieje, konkursy wiedzy nt. programu LEADER;
- pokazy kulinarne i poczęstunki promujące lokalne potrawy;
- ognisko lub wspólna kolacja połączona, z dyskusją nad przyszłymi działaniami czy wymianą doświadczeń;
- wystawa dzieł lokalnych twórców;
- promocja podmiotów gospodarczych, działających na obszarze objętym LSR;
- promowanie potencjału kulturowego obszaru objętego LSR (identyfikacja tradycyjnych produktów rolno-spożywczych, zespołów regionalnych, artystów ludowych itp.);
- forum LGD – spotkania i wymiana doświadczeń;
- konferencje tematyczne i seminaria.

Znaczna część ośrodków doradztwa rolniczego doceniając rolę lokalnych grup działania promuje program LEADER i LGD w czasie organizowanych przez siebie imprez. Poszerzanie współpracy zależy od pomysłowości i inwencji doradców, a także od możliwości finansowych ośrodków i partnerstw.

3.2. Doradztwo rolnicze dla potencjalnych beneficjentów osi 4. LEADER

Ośrodki doradztwa rolniczego mogą we współpracy z LGD podejmować działalność doradczą na rzecz potencjalnych beneficjentów operacji, realizowanych w ramach osi 4 PROW 2007-2013.

Przypomnijmy:

Cele lokalnych strategii rozwoju opracowanych przez LGD w ramach działania 4.1 mogą być osiągnięte za pomocą działań osi 3 PROW 2007-2013, takich jak: „Różnicowanie działalności w kierunku działalności nierolniczej” „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, „Odnowa i rozwój wsi” oraz tzw. „Małych projektów”. Zatem tematyka doradztwa powinna być związana z zakresem merytorycznym tych działań.

Przydatni tu będą specjaliści, umiejący sporządzać biznesplany, pomagać w przygotowaniu wniosków o pomoc, posiadający wiedzę dotyczącą zarządzania projektami.

Ośrodki doradztwa rolniczego mogą także współpracować z LGD prowadząc działalność doradczą w zakresie działania 4.3 PROW, szczególnie – nabywanie umiejętności i aktywizacja oraz wdrażanie projektów współpracy.

W ramach działania 4.3 LGD powinny prowadzić kampanie informacyjne, promocyjne oraz szkolenia dla różnych grup beneficjentów. Wiele LGD zaplanowało w swoich strategiach prowadzenie punktów konsultacyjno – doradczych.

To również może być dobra płaszczyzna współpracy ODR z LGD!

Wybrane rodzaje i metody doradztwa, przydatne w tej współpracy.

Doradztwo indywidualne - to spotkanie lub kilka spotkań doradcy rolnego z rolnikiem lub innym mieszkańcem obszarów wiejskich, podczas których wspólnie pracują nad znalezieniem rozwiązania zaistniałego problemu.

Doradztwo indywidualne oparte jest na rozmowie, dyskusji. Istnieją różne metody prowadzenia rozmowy, m.in. metoda poradnictwa – konsultacji, metoda uczestnictwa, metoda diagnozy – zaleceń.

Metoda poradnictwa – konsultacji.

Przy zastosowaniu tej metody doradca może pomóc beneficjentowi rozważyć i porównać różne sposoby rozwiązania problemu. Decyzję podejmuje beneficjent.

Metoda uczestnictwa.

Przy zastosowaniu metody uczestnictwa zarówno beneficjent jak i doradca aktywnie uczestniczą w procesie decyzyjnym.

Metoda diagnozy – zaleceń.

Stosowana jest wtedy, gdy beneficjent winien wykonać pewne czynności, aby stworzyć dla siebie sytuację korzystną (np. otrzymać wsparcie) lub zapobiec sytuacji niekorzystnej (np. utrata części płatności).

Doradztwo indywidualne powinno być oparte na analizie sytuacji potencjalnego beneficjenta:

- jego zasobów materialnych:
 - o gospodarstwo rolne,
 - o budynki,
 - o maszyny i urządzenia itp.
- zasobów niematerialnych:
 - o kwalifikacje formalne i nieformalne,
 - o predyspozycje itp.

Kolejny etap to:

- zdefiniowanie zasadniczych problemów,
- określenie celów,
- przedstawienie możliwości realizacji tych celów w oparciu o dostępne środki wsparcia (np. na podstawie zaplanowanych przedsięwzięć w LSR),
- wybór operacji służących osiągnięciu założonego celu,
- pomoc w opracowaniu wniosku o wsparcie.

Doradztwo indywidualne wskazuje potencjalnemu beneficjentowi cel działania, możliwości zmiany istniejącej sytuacji, wzmacnia poczucie własnych kompetencji, zachęca do dalszego pogłębiania wiedzy, aktywizuje w kierunku poszukiwania rozwiązań w sytuacjach problemowych.

Przykład 7

Rolnik posiada trzyhektarowe gospodarstwo, oborę, murowaną stodołę, garaż. Ukończył szkołę zawodową mechanizacji rolnictwa. Przez 15 lat pracował w dużej firmie na wydziale, który zajmował się naprawą maszyn. W ramach restrukturyzacji został zwolniony z pracy. Od dwóch lat jest ubezpieczony w KRUS. Jedyne źródłem jego dochodu jest gospodarstwo.

W okolicy jest wielu rolników, posiadających maszyny i urządzenia rolnicze. Nasz rolnik może poprawić swoją sytuację składając wniosek o wsparcie projektu „Punkt usługowy naprawy maszyn i urządzeń mechanicznych” za pośrednictwem LGD (jeżeli taka operacja wpisuje się w przedsięwzięcia zapisane w LSR) lub bezpośrednio w ARiMR w ramach działania „Różnicowanie działalności w kierunku działalności nierolniczej”.

Często w takim przypadku niezbędne jest uzmysłowienie zainteresowanemu potencjału, jaki posiada. W omawianym przykładzie potencjałem takim jest doświadczenie zawodowe, jego umiejętności oraz niewykorzystane obiekty gospodarcze. Problemem zaś - brak wiedzy o możliwościach uzyskania wsparcia, a także umiejętności związanych z przygotowaniem wniosku czy biznesplanu itp.

Przykład 8

Rolnik prowadzi gospodarstwo agroturystyczne. Posiada 5 pokoi noclegowych, ma dobrze wyposażoną kuchnię i jadalnię. Jego goście mają małe dzieci. W gospodarstwie brak placu zabaw oraz miejsca do grillowania. Rolnik może otrzymać wsparcie na rozwój tego gospodarstwa składając wniosek poprzez LGD (jeżeli taka operacja będzie przyczyniać się do realizacji celów w LSR) lub składając wniosek do ARiMR.

W większości przypadków niezbędna jest tu osoba, posiadająca wiedzę i doświadczenie w zakresie analizy sytuacji potencjalnego beneficjenta, definiowania zasadniczych problemów, określenia celów oraz przedstawienia możliwości ich realizacji w oparciu o dostępne środki wsparcia, a także umiejąca pomóc w opracowaniu wniosku o wsparcie.

W tym zakresie potrzeby są ciągle znacznie większe niż możliwości. Doradcy rolni, szczególnie ci, którzy aktywnie uczestniczyli we wdrażaniu programu SAPARD pomagając rolnikom przygotowywać wnioski o wsparcie w ramach działania 4 „Różnicowanie działalności gospodarczej” czy w ramach programów wdrażanych na obszarach wiejskich w latach 2004 -2006 takie właśnie umiejętności posiadają.

Może to być ważna oferta współpracy ODR z LDG!

Doradztwo grupowe -to spotkanie grupy osób, zainteresowanych tym samym problemem, prowadzone pod kierunkiem doradcy, który poprzez realizację określonego programu stymuluje grupę w działaniach, zmierzających do uzyskania przyjętych celów.

Doradztwo takie może być prowadzone dla różnych grup zawodowych, w tym dla rolników, a także mieszkańców obszarów wiejskich wykonujących inne zawody.

Celem doradztwa grupowego jest przekazanie uczestnikom określonej wiedzy, pomocnej w rozwiązaniu zidentyfikowanego problemu. Spotkania powinny odbywać się w małych grupach (8 – 16 osób), przy zastosowaniu aktywizujących technik pracy.

Na podstawie analizy potrzeb zgłaszanych przez członków LGD możemy powiedzieć, że największe oczekiwania związane z doradztwem tego typu występują w zakresie przygotowywania projektów i pisanie wniosków. W związku z powyższym jako przykład doradztwa grupowego przedstawiamy temat „Myślenie projektowe” (przykład 11), wskazując na najistotniejsze elementy merytoryczne i metodyczne.

Istnieje wiele innych tematów, którymi mogą być zainteresowani potencjalni beneficjenci osi 4. LEADER, a możliwych do realizacji przez ODR w ramach doradztwa grupowego.

Przykład 9

Rozpatrujemy sytuację, gdy uczestnicy nie mają wiedzy i doświadczenia w przygotowywaniu projektów. Wtedy należałoby część spotkania poświęcić omówieniu podstawowych pojęć i strukturze projektu.

Ważna byłaby jasna definicja: co to jest projekt?

Projekt to szereg powiązanych ze sobą działań, które przebiegają w określonym czasie i są ukierunkowane na osiągnięcie precyzyjnie zdefiniowanego celu.

Należałoby omówić cechy projektu, zwracając uwagę, iż:

Projekt wynika z potrzeb, ma wyjść naprzeciw występującym problemom,

Bez problemu nie ma projektu !!!

Projekt jest odpowiedzią na problem

Projekt ma określone ramy czasowe – początek i koniec.

Do jego wdrożenia konieczne są określone zasoby:

- finansowe,
- ludzkie,
- rzeczowe.

Jest adresowany do konkretnych odbiorców na określonym terenie i w określonym czasie.

Jego realizacja powinna doprowadzić do trwałych korzystnych zmian.

Ważne byłoby omówienie organizacji pracy nad projektem, czyli poszczególnych etapów i narzędzi, jakimi będziemy się posługiwać.

Uwagę należałoby zwrócić na:

- analizę warunków ogłoszenia o naborze wniosków czy konkursie,
- powołanie grupy roboczej,
- określenie istoty problemu,
- określenie celu projektu,
- określenie zakresu projektu,
- sporządzenie matrycy logicznej projektu,
- sporządzenie harmonogramu działań projektu,
- sporządzenie budżetu projektu,
- sporządzenie planu projektu, tzw. roboczej fiszki projektu.

Omawiając analizę warunków ogłoszenia o naborze wniosków czy konkursie, uwagę słuchaczy należałoby zwrócić na:

- cel i priorytety konkursu,
- podmioty uprawnione do składania wniosków,
- wysokość dofinansowania,
- wkład własny,
- koszty kwalifikowane i niekwalifikowane,
- grupy odbiorców,
- terminy składania wniosków.

Jak osiągnąć największą efektywność na tym etapie pracy?

Ćwiczenie

Można przygotować konkretne ogłoszenie o konkursie i zachęcić uczestników spotkania do samodzielnej pracy, a potem przedstawienia jej wyników.

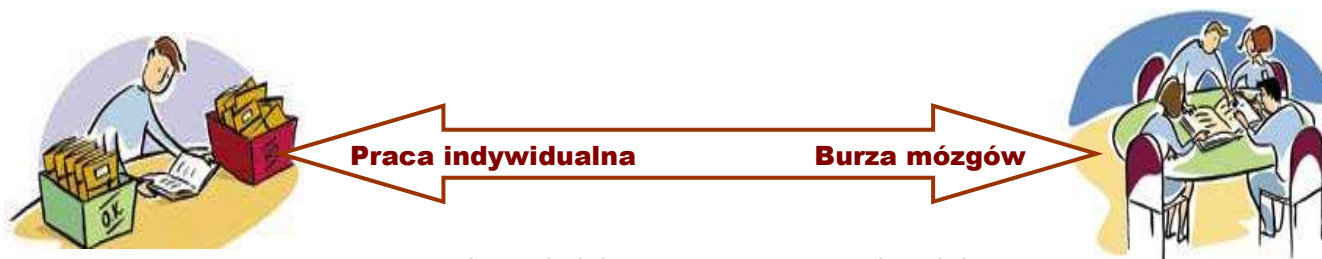
Ćwiczenia można przeprowadzić w różny sposób na przykład jako pracę indywidualną poszczególnych uczestników warsztatów można wyodrębnić mniejsze grupy, w których dyskusja nad zadaniem problemem odbywać się będzie np. metodą burzy mózgów.

„Burza mózgów” opiera się na pewnych zasadach, których spełnienie wyzwala kreatywność uczestników:

- powinna to być praca zespołowa, interdyscyplinarna,
- należy zapewnić sprzyjające warunki dla pracy twórczej,
- nie oceniać wypowiedzi czy proponowanych rozwiązań,
- prowadzący powinien być przygotowany na dużą liczbę pomysłów,
- wszystkie pomysły należy zapisywać.

Problem rozwiązywany metodą „burzy mózgów” powinien być postawiony jasno i zwięźle. Najlepiej, jeśli sformułujemy go w postaci pytania: jak? w jaki sposób?

W „burzy mózgów” powinny brać udział różne osoby, fachowcy i osoby mniej znające się na temacie, a także specjaliści z różnych dziedzin pokrewnych.

Podczas kolejnego etapu prac nad projektem

- szczególnie w przypadku, kiedy projekt przygotowuje organizacja pozarządowa (małe projekty) - należy omówić powołanie grupy roboczej, zwracając uwagę na:

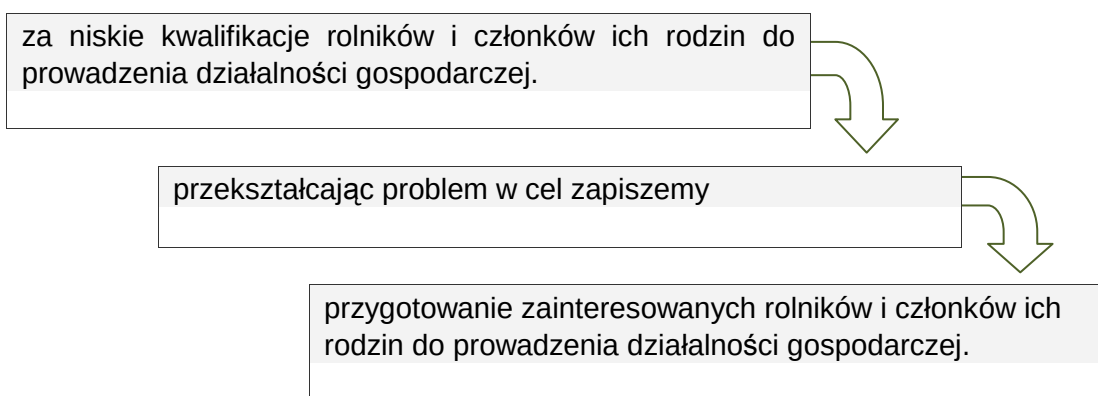
- wyznaczenie koordynatora prac,
- określenie charakteru grupy (formalna/nieformalna),
- skład grupy (3 -6 osób) powinien być mieszany, merytoryczno-techniczny),
- ustalenie zasad pracy zespołu:
 - o czas spotkań
 - o moderowanie spotkań
 - o prowadzenie dokumentacji roboczej projektu
 - o efektywne kończenie spotkań (terminy i zadania).

Przy omawianiu sposobu określenia istoty problemu, który chcemy rozwiązać, możemy również przeprowadzić ćwiczenia, przygotowując wcześniej opis sytuacji problemowej, najlepiej znanej, bliskiej emocjonalnie uczestnikom warsztatów. Można posłużyć się np. fragmentami lokalnej strategii rozwoju. Wykorzystując także w tym ćwiczeniu metodę „burzy mózgów” powinniśmy jasno sprecyzować nasze oczekiwania, na przykład, że uczestnicy warsztatów dokonają:

- analizy otrzymanego opisu sytuacji problemowej,
- określą na jej podstawie główne, ich zdaniem, problemy,
- sporządzą wizualizację wypracowanych przez siebie problemów, czyli narysują drzewo problemów,
- ustalą związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy problemami.

Wyjaśniając sposób określania celu projektu możemy posłużyć się wypracowanym podczas poprzedniego ćwiczenia narzędziem – drzewem problemów.

Cele rozumiemy jako oczekiwany stan. Na przykład zidentyfikowany przez nas problem to:

Możemy przejść do kolejnego ćwiczenia, w trakcie którego zadaniem uczestników będzie przekształcenie określonych wcześniej problemów w cele. Warto zwrócić uwagę na ustalenie celu głównego i celów szczegółowych.

Dobrze sformułowany cel powinien być: konkretny, mierzalny, przekładalny na działania, realny, określony w czasie.

Następnie możemy przejść do wyjaśnienia, jak określamy zakres projektu czyli sposób osiągania wyznaczonych celów, czyli działania. Jeżeli dobrze został określony cel ogólny i cele szczegółowe, to te cele szczegółowe będą nam sugerować, jakie powinniśmy podjąć działania.

Co do wcześniej zdefiniowanego celu „Przygotowanie zainteresowanych rolników i członków ich rodzin do prowadzenia działalności gospodarczej” to właściwym działaniem realizującym go będzie przygotowanie np. 5 trzydniowych szkoleń dla 100 rolników i członków ich rodzin z zakresu podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej.

Przy ustalaniu działań powinniśmy zwrócić uwagę na to, czy wybrane działania są realne, czy posiadamy dość umiejętności i doświadczenia, aby je zrealizować, czy są zgodne z przedsięwzięciami, zaplanowanymi w LSR, czy mamy wystarczające zasoby ludzkie, materialne i finansowe, czy są uzasadnione ekonomicznie?

Aby sprawdzić czy dobrze dobraliśmy cele i działania możemy posłużyć się matrycą logiczną projektu (to narzędzie jest często stosowane).

Matryca logiczna projektu składa się z czterech kolumn i czterech wierszy.

	Opis projektu	Obiektywne weryfikowalne wskaźniki	Źródła weryfikacji	Ryzyko/ założenia
Cel ogólny	Na ile nasz projekt realizuje cele strategii?	Jakimi miernikami będziemy mierzyć osiąganie celów ogólnych?	Skąd będą pochodzić informacje dotyczące wskaźników?	
Cele szczegółowe	Jaki kluczowy problem zostanie rozwiązany?	Jakimi miernikami będziemy mierzyć osiąganie celów szczegółowych?	Skąd będą pochodzić informacje dotyczące wskaźników?	Analiza czynników krytycznych
Rezultaty	Co zostanie osiągnięte w związku z realizacją projektu?	Jakimi miernikami będziemy mierzyć osiąganie rezultatów?	Skąd będą pochodzić informacje dotyczące wskaźników?	Analiza czynników krytycznych
Działania	Poszczególne kroki, które pozwolą zrealizować projekt	Szacowane zasoby materialne i niematerialne, które potrzebne są do realizacji projektu	Środki finansowe koszty	Analiza czynników krytycznych

A oto wyjaśnienie znaczenia poszczególnych elementów Matrycy Logicznej Projektu.

- cel ogólny – cel wyższego rzędu, do którego realizacji projekt się przyczynia,
- cel szczegółowy – cel projektu w kategoriach trwałych korzyści dla grup docelowych,
- rezultaty – konkretne, najczęściej materialne produkty podjętych działań,
- działania – zasadnicze czynności, które zostaną wykonane w ramach projektu i doprowadzą do osiągnięcia rezultatów,
- środki - szacowane zasoby materialne i niematerialne, które potrzebne są do realizacji projektu,
- koszty – prezentują przekształcenie wszystkich określonych zasobów (środków) w wartości finansowe,
- obiektywne weryfikowalne wskaźniki – mierniki, które będą służyły do oceny powodzenia projektu,
- źródła informacji – wskazują, gdzie i w jakiej formie można uzyskać dane, pozwalające na sprawdzenie, czy założone wartości wskaźników zostały osiągnięte,
- założenia i ryzyko – opis zewnętrznych czynników, niezależnych od wnioskodawcy, które mają wpływ na sukces lub porażkę projektu,
- warunki wstępne - takie, które muszą być spełnione przed rozpoczęciem projektu.

Kolejnym zagadnieniem, które należy omówić, jest **harmonogram** działań w ramach projektu, nie ma bowiem możliwości wdrażania projektu bez określenia służących temu działań i rozplanowania ich w czasie w postaci harmonogramu. Harmonogram działań określa ich logiczną kolejność i związki pomiędzy nimi. Powinien określać również zakres odpowiedzialności za wdrożenie, jednym słowem co, kto i w jakim czasie wykona.

Działaniom określonym w harmonogramie należy przyporządkować określone koszty, a następnie rozpocząć tworzenie szczegółowego **budżetu**. Najlepiej wykorzystać na tym etapie roboczy szablon budżetu. Formalny układ budżetu jest różny w zależności od projektu i związanych z nim wymagań. Na koszty projektu zwykle składają się: koszty kwalifikowalne i niekwalifikowane.

Podsumowaniem naszej pracy powinno być opracowanie planu projektu tzw. fiszki projektowej.

Przykładowa struktura fiszki projektowej:

- nazwa projektu
- wnioskodawca
- partnerzy (jeśli występują)
- okres i miejsce realizacji projektu
- cele projektu
- kontekst – tło
- grupy docelowe

- opis działań
- opis promocji
- wstępny budżet
- źródła finansowania

Ważne jest, aby w spotkaniu uczestniczyła niewielka grupa osób zainteresowanych omawianym problemem np. grupa potencjalnych beneficjentów jakiegoś działania, a także by w jak największym stopniu stosować angażujące uczestników formy pracy (ćwiczenia) oraz starać się pracować na konkretnych, bliskich odbiorcom przykładach.

Ekspertyzy dla organów decyzyjnych

Planując współpracę z LGD ośrodki doradztwa rolniczego mogą im oferować opracowanie różnego rodzaju ekspertyz, szczególnie na potrzeby organów decyzyjnych.

Ekspertyza to opinia lub stanowisko przygotowane w oparciu o dogłębną wiedzę w danej dziedzinie, nabytą przez naukę, wiedzę praktyczną oraz długoletnią pracę w wybranym zawodzie.

Ekspertyza powinna zawierać:

- dogłębną analizę problemu i przedstawiać możliwe rozwiązania,
- wskazywać rozwiązania optymalne w danej sytuacji,
- zawierać uzasadnienie proponowanego rozwiązania.

3.3. Szkolenia dla potencjalnych beneficjentów działań osi 4 PROW 2007-2013

Terminem „szkolenie” określamy wiele różnorodnych działań i form doskonalenia umiejętności, podnoszenia wiedzy i kwalifikacji w bardzo różnych obszarach. Szkolenie bywa definiowane jako forma aktywności, zaprojektowana w celu wzbogacenia wiedzy, umiejętności czy zdolności uczestników lub dla zmiany ich postaw i zachowań społecznych w jakimś określonym kierunku. Szkolenie wzbogaca wiedzę i umiejętności uczestników, daje im pewne wskazówki, narzędzia, aby mogli sami sobie poradzić z konkretnymi problemami, nie proponuje natomiast gotowych rozwiązań.

3.3.1. Rodzaje szkoleń

Biorąc pod uwagę, kto zamawia szkolenie i dla kogo jest ono projektowane, można wyróżnić dwa podstawowe typy szkoleń: zamknięte i otwarte.

- **Szkolenia zamknięte** projektowane na potrzeby konkretnej jednostki organizacyjnej np. lokalnej grupy działania, przeznaczone jest wyłącznie dla jej pracowników czy członków, a zamknięte dla osób spoza niej. O potrzebie takiego szkolenia decyduje Zarząd LGD – kurs ma służyć podniesieniu efektywności funkcjonowania w jakimś obszarze, np. przygotować członków Rady (organu decyzyjnego) do przeprowadzania oceny zgodności zgłaszanych projektów z Lokalną Strategią Rozwoju. Udział jest w nim najczęściej obligatoryjny; często szkolenia odbywa się w czasie pracy, a koszty pokrywa firma (instytucja) czy np. LGD ze środków działania 4.3 PROW.
- **Szkolenia otwarte** służą rozwijaniu sprawności w różnych dziedzinach, najczęściej związanych z wykonywaną lub przyszłą pracą, ale udział w nich jest dobrowolny. Konkretna jednostka organizacyjna ogłasza nabór na konkretne szkolenie, a osoby zainteresowane mogą się zgłaszać i jeśli spełniają określone wymagania, mogą wziąć w nim udział. Koszty uczestnictwa w takim szkoleniu pokrywa osoba zainteresowana lub jednostka wysyłająca na nie pracownika. W przypadku szkolenia otwartego nie przeprowadza się analizy potrzeb szkoleniowych, a jeśli jednostka wysyłająca decyduje się, by wzięli w nim udział jej pracownicy, najczęściej sama wcześniej ustala, czy zachodzi taka potrzeba.

Formy szkoleń

Kursy

Najbardziej popularną formą szkolenia grupowego są kursy. Program - kursu szkolenia koncentruje się na pewnym zakresie umiejętności lub, jeżeli jest przeprowadzony w formie modułów, na wielu określonych umiejętnościach.

Warsztaty

Warsztaty mogą się koncentrować na pojedynczym zagadnieniu lub wielu powiązanych ze sobą tematach. Zasadnicza różnica pomiędzy warsztatami a kursami polega na tym, że te pierwsze zawierają bardzo niewiele wykładów. Prezentacje są zazwyczaj krótkie, są właściwie wprowadzeniem tematu, ustalonego przez trenera. Nacisk kładzie się na działanie – wyznaczanie celów i układanie planów, które można zrealizować po powrocie do pracy - lub opracowanie materiałów, metod itd.

Seminaria

Seminarium jest formą zajęć dydaktycznych, której celem jest pogłębienie wiadomości z pewnej dziedziny wiedzy; polega na samodzielnym opracowaniu wybranego zagadnienia naukowego przez każdego uczestnika oraz na uczestnictwie w dyskusjach nad przedstawionymi zagadnieniami. Są organizowane na mniejszą skalę i wymagają, większego niż inne formy, zaangażowania ze strony uczestników. Seminarium zazwyczaj koncentruje się na pojedynczym temacie. Przeważnie ma formę wykładów prowadzonych przez osoby, które są ekspertami zajmującymi się danym wycinkiem tematu. Po wykładach odbywają się zajęcia

w grupach zadaniowych, a po nich - sesje plenarne, podczas których przedstawione i dyskutowane są wnioski mniejszych grup. Seminarium jest często określane mianem „symposium”, ich rozróżnienie jest jednak bardzo trudne. Celem zarówno seminarium, jak i symposium jest przekazanie informacji, oba są więc częścią procesu uczenia się, przeważnie na wysoce profesjonalnym poziomie.

W doskonaleniu zawodowym najbardziej przydatne są zajęcia seminaryjne, podczas których dyskutuje się problemy teoretyczne, dowodzi się słuszności postawionych tez i wymienia doświadczenia. Warunkiem skuteczności seminariów jest opieranie dyskusji przede wszystkim o praktyczne doświadczenia uczestników, o ocenę sytuacji znanych im z życia oraz konfrontowanie realizacji określonych założeń z teorią ze studiowanej literatury.

Konferencje

Konferencja jest to wydarzenie, wokół którego grupa praktyków, uczonych jak również osoby zainteresowane danym tematem spotykają się w celu wysłuchania referatów, wykładów oraz podjęcia dyskusji na określony temat.

Podstawową częścią każdej konferencji jest sesja wykładowa, w ramach której kolejni wykładowcy referują wyniki badań.

Elementami konferencji mogą być:

- **Sesje posterowe** – w ramach których wyniki są prezentowane w formie plakatu, a jego autorzy odpowiadają na pytania.
- **Panele dyskusyjne** – w ramach których prowadzący panel wygłasza wprowadzenie, po czym rozpoczyna się wolna dyskusja, której przebieg organizuje na bieżąco przewodniczący.

3.3.2. WODR - główny podmiot organizacji szkoleń mieszkańców obszarów wiejskich.

Przez wiele dziesięcioleci główne cele doradztwa rolniczego utożsamiano z upowszechnianiem wiedzy i postępu rolniczego. To się w ostatnim czasie zdecydowanie zmienia. Przeobrażenia zachodzące obecnie na polskiej wsi z jednej strony ściśle wiążą się z rozwojem przedsiębiorczości w samym rolnictwie oraz modernizacją i specjalizacją gospodarstw rolnych, z drugiej zaś - z rozwojem różnych form działalności pozarolniczej, łączonej z pracą w gospodarstwie rolnym lub występującą samodzielnie.

Coraz częściej urzeczywistniany w praktyce model wielofunkcyjnego rozwoju wsi pociąga za sobą konieczność rozszerzania celów i zakresu oddziaływania instytucji doradczych także na inne, pozarolnicze aspekty pracy i życia mieszkańców wsi. Stąd też zachodzi potrzeba rozszerzenia zakresu tematycznego świadczonych usług doradczych, tj. przechodzenie od doradztwa wybitnie technologicznego do realizacji programów edukacyjnych, w których obok nowoczesnych technologii produkcji współwystępują zagadnienia ekonomii i zarządzania w warunkach gospodarki rynkowej, problematyka rozwoju obszarów wiejskich ze szczególną uwagą dla regionów peryferyjnych, problemy poszukiwania dodatkowych bądź alternatywnych źródeł dochodów rodzin rolniczych, ochrona środowiska naturalnego, problemy socjalno-ekonomiczne. Jednym słowem doradztwo rolnicze rozszerza pole działania, przekształcając się w doradztwo „wiejskie”.

Jeżeli na polskiej wsi mają nastąpić szybkie zmiany, to najważniejszą sprawą jest pobudzenie aktywności zawodowej i społecznej ludzi tu pracujących, jak również dostarczenie im ich wiedzy dostosowanej do nowych potrzeb i możliwości. Ożywienie społeczno-gospodarcze na obszarach wiejskich oraz wielofunkcyjny rozwój tych obszarów wymaga nie tylko wiedzy technicznej, ale przede wszystkim ekonomiczno-społecznej. Dlatego poszerzanie wiedzy i umiejętności rozwiązywania problemów powinno być celem nadrzędnym pracy doradców z mieszkańcami wsi, a w szczególności z młodzieżą, która jest i będzie najważniejszym ogniwem w realizacji zamierzonych celów, a przekazana rzetelnie wiedza z pewnością umożliwi zrozumienie konieczności tych przemian, jakie muszą zajść na polskiej wsi.

W związku z pojawieniem się funduszy UE i koniecznością przygotowywania odpowiednich wniosków o unijne dopłaty znacząco wzrosła liczba porad, udzielanych przez jednostki doradcze.

Doradztwo rolnicze odgrywa i nadal będzie odgrywać znaczącą rolę w procesach wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, jednakże - żeby skutecznie mogło uczestniczyć i być kreatorem tych procesów - powinno skoncentrować się na pracy w trzech płaszczyznach: edukacji społeczności wiejskiej, kreowaniu liderów oraz współpracy z władzami lokalnymi.

Najważniejszym kierunkiem działania jest szeroki rozwój form kształcenia pozaszkolnego. Działalność szkoleniowo-doradczą na wsi prowadzi wiele instytucji, np. izby rolnicze, banki spółdzielcze, stowarzyszenia i instytuty naukowo-badawcze, a także prywatne firmy doradcze. Nadal jednak największą rolę w tym względzie odgrywają ośrodki doradztwa rolniczego. Świadczą one bezpłatne usługi w postaci różnorodnych szkoleń oraz prowadzą bezpłatną działalność informacyjną.

Z badań GUS wynika, że z doradztwa korzysta w ogóle 680 tys. rolników, z tego 630 tys. to klienci ODR-ów. Doradztwo rolnicze, uczestniczące w rozwoju obszarów wiejskich jako jeden z instrumentów interwencji państwa, ma charakter powszechny i ogólnodostępny, ponadto posiada dostęp do bieżących informacji, niezbędnych do realizacji tego procesu. Ośrodki doradztwa rolniczego stanowią dziś znaczne zaplecze intelektualne dla rozwoju obszarów wiejskich. Wieloletnia współpraca z rolnikami, mieszkańcami wsi, kołami gospodyń wiejskich i innymi organizacjami działającymi na wsi sprzyja utrzymywaniu dobrych kontaktów między pracownikami ODR, a tymi podmiotami. Nierzadko doradcy są dużym autorytetem dla mieszkańców wsi i rolników. Wielu doradców rolnych pochodzi ze środowisk wiejskich bądź też mieszka na wsi stąd mogą też pochwalić się dużym zaufaniem wśród lokalnej społeczności.

Dostępność środków unijnych w ogromnym stopniu pomaga w programowaniu i organizacji przemian zachodzących na polskiej wsi. Efektywne wykorzystanie tych środków uzależnione jest i będzie m.in. od rzetelnej informacji na temat możliwości korzystania z pomocy unijnej przez potencjalnych beneficjentów – mieszkańców wsi i podmiotów, prowadzących działalność na obszarach wiejskich oraz od wsparcia ich starań o uzyskanie tej pomocy.

Otóż podejście typu LEADER jest jednym z ważniejszych instrumentów pozyskiwania środków na rozwój obszarów wiejskich w perspektywie finansowej na lata 2007-2013. Pomoc finansowa dostępna w ramach tego programu służy wsparciu przedsięwzięć o charakterze społeczno-gospodarczym: aktywizujących lokalną społeczność wiejską i sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości pozarolniczej.

Główną rolę w tym zakresie pełnią lokalne grupy działania. To na nich spoczywa odpowiedzialność za skuteczną realizację lokalnej strategii rozwoju. Pracownicy ośrodków doradztwa rolniczego, wykorzystując swoją wiedzę i doświadczenie oraz swój autorytet w środowisku wiejskim mogą skutecznie wspierać LGD we wdrażaniu tych strategii.

3.3.3. Zakres tematyczny szkoleń oferowanych przez WODR

W ramach działania 413 „Wdrażanie lokalnej strategii rozwoju” mogą być realizowane przedsięwzięcia, wpisujące się w zakres pomocy udzielanej na działania:

1. „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”;
2. „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”;
3. „Odnowa i rozwój wsi”;
4. „Małe projekty”.

Lokalne grupy działania, wybrane przez samorząd województwa do wdrażania swoich LSR, mają obowiązek udzielania pomocy potencjalnym beneficjentom w zakresie przygotowywania projektów składanych w ramach wyżej wymienionych działań PROW 2007-2013.

Wydaje się, że w przypadku takich działań, jak „Różnicowanie”, „Mikroprzedsiębiorstwa” czy „Małe projekty” pomoc lokalnym grupom działania mogą zaoferować ODR-y, mające już doświadczenie w przygotowywaniu podobnych projektów i wniosków o dofinansowanie w ramach Programu SAPARD, SPO „Rolnictwo...” czy Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, wdrażanych we wcześniejszym okresie.

W przypadku działania „Odnowa i rozwój wsi...” można domniemywać, że samorządy gminne, do których przede wszystkim jest skierowana pomoc, dysponują odpowiednio przygotowaną kadrą pracowniczą. Dlatego w niniejszym opracowaniu skupiono się na działalności szkoleniowej ośrodków doradztwa rolniczego w zakresie wsparcia beneficjentów pozostałych 3 działań wdrażanych podejściem LEADER.

Tematyka szkoleń oferowana potencjalnym beneficjentom działań, opisanych w rozdziale drugim niniejszego opracowania obejmować zatem powinna zagadnienia wynikające z zakresu operacji, na jakie możliwe jest uzyskanie wsparcia.

Należy pamiętać, że wnioskodawca musi mieć miejsce zamieszkania bądź siedzibę na obszarze objętym LSR lub realizować tu operację. Jest to jeden z podstawowych warunków uzyskania pomocy w ramach działania „Wdrażanie LSR”.

Jak wynika z wykazu operacji, wspieranych w ramach działań „Różnicowanie...” i „Mikroprzedsiębiorstwa...”, zakres pomocy dostępnej w programie LEADER ma bardzo szeroki i zróżnicowany charakter i wspiera przedsięwzięcia okołorolnicze, mające na celu rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej, w tym kulturalnych i rekreacyjnych funkcji wsi.

Wraz z uruchomieniem środków na wdrażanie lokalnych strategii rozwoju wzrośnie zainteresowanie mieszkańców wsi – potencjalnych beneficjentów pomocy - na szkolenia z zakresu działań osi 3 i 4 PROW 2007-2013, wdrażanych podejściem LEADER.

ODR-y, jako jedne z wielu instytucji doradczych działających na rzecz rozwoju wsi powinny być przygotowane na tę sytuację. Winny mieć odpowiednią ofertę szkoleniowo-doradczą dla potencjalnych beneficjentów działań osi 4.

3.3.4. Rodzaje szkoleń, jakie WODR mogą prowadzić/organizować dla beneficjentów pomocy w ramach programu LEADER

Beneficjenci pomocy zgłaszają zapotrzebowanie na różnego rodzaju szkolenia. Dotyczy to ich zakresu tematycznego, form szkoleniowych jak i stopnia zaawansowania – odpowiadającego posiadanej wiedzy i doświadczenia uczestników szkoleń.

Ze względu na zakres tematyczny wystąpi zapotrzebowanie m.in. na szkolenia:

- informacyjne,
- specjalistyczne (branżowe, technologiczne oraz o tematyce ogólnej, związanej z prowadzeniem działalności gospodarczej),
- szczegółowe, dotyczące korzystania z pomocy finansowej w ramach programu LEADER,
- wyjazdy studyjne.

Szkolenia informacyjne mają charakter ogólny – ich celem jest przede wszystkim poinformowanie mieszkańców wsi i podmiotów prowadzących działalność na obszarach objętych LSR o możliwości korzystania przez nich ze środków w ramach osi 4 LEADER, będących w dyspozycji LGD. W szkoleniach tych będą przekazywane podstawowe informacje na temat działań osi 3 i 4, a więc „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, „Odnowa i rozwój wsi” oraz „Małe projekty”.

Szkolenia specjalistyczne (branżowe i technologiczne), dotyczyć mogą różnych obszarów działalności prowadzonej podejmowanej na wsi. Mogą być związane z rozwojem przedsiębiorczości pozarolniczej, w dziedzinie przetwórstwa, transportu, sprzedaży i całej gamy usług na rzecz rolnictwa, leśnictwa i ludności wiejskiej, a także rozwoju agroturystyki i turystyki. Mogą dotyczyć także ochrony środowiska, dziedzictwa kulturowego, produktu regionalnego itp. Mogą to być szkolenia bardziej ogólne, związane z prowadzeniem firmy, np. z zakresu zarządzania i marketingu w przedsiębiorstwach, marketingu produktów, w tym produktów lokalnych (regionalnych), budowy biznesplanów różnych przedsięwzięć, podejmowania, prowadzenia i rozliczania działalności gospodarczej i przedsięwzięć finansowanych z udziałem środków z osi 4. LEADER (na przykład szkolenia z zakresu finansów, księgowości, podatków).

Szkolenia szczegółowe na temat korzystania z pomocy finansowej w ramach działania „Wdrażanie LSR”, których zakres tematyczny szczegółowo omawiać będzie problemy związane z przygotowaniem projektów i wniosków o dofinansowanie przedsięwzięć w ramach działań osi 3 i 4, zmierzających do realizacji LSR, zasad rozliczania tych przedsięwzięć, wypełniania wniosków o płatność itp. Szkolenia te powinny mieć charakter warsztatowy. Realizacja tego typu szkoleń może wymagać będzie zaproszenia, na wykładowców specjalistów i ekspertów z zewnątrz.

Wyjazdy studyjne – mające na celu zaprezentowanie osobom zainteresowanym praktycznych aspektów realizowanych przedsięwzięć oraz wymianę doświadczeń pomiędzy uczestnikami. Także w tym przypadku nie we wszystkich obszarach tematycznych ODR-y są w stanie zaspokoić potrzeby edukacyjne i doradcze uczestników szkoleń, przy pomocy wyłącznie

własnej kadry pracowniczej. Realizacja niektórych takich szkoleń wymagać będzie zaangażowania ekspertów zewnętrznych, posiadających odpowiednią wiedzę, kompetencje i doświadczenie w danym temacie. Ale znaczny zakres tematyczny także i tych szkoleń może być z powodzeniem realizowany przez doradców rolnych. Zwłaszcza takich obszarów tematycznych jak np. agroturystyka, współpraca z organizacjami wiejskimi, zwłaszcza KGW, bo w tej mierze kadra doradcza ODR dysponuje dużą wiedzą i doświadczeniem.

3.3.5. WODR jako organizator szkoleń

ODR-y powinny nawiązać ścisłą współpracę z LGD oraz innymi lokalnymi organizacjami działającymi na obszarze LSR, prowadzącymi działalność na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Jednym z wymiarów tej współpracy może być prowadzenie na zlecenie tych organizacji różnego typu szkoleń dla mieszkańców i podmiotów, działających na wsi.

Duże doświadczenie ODR, silne kontakty ze środowiskiem wiejskim, jak również dysponowanie przez większość ośrodków odpowiednią bazą szkoleniową mogą i powinny z powodzeniem być wykorzystane do kreowania wizerunku **ODR jako podstawowej instytucji świadczącej usługi szkoleniowe i doradcze dla rolników i podmiotów działających na obszarach wiejskich oraz mieszkańców wsi.**

Oferta szkoleniowa ODR powinna zawierać jak najszerszy zakres tematyczny. Aby w pełni zaspokoić potrzeby mieszkańców wsi w tej mierze ODR-y powinny ściśle współpracować z innymi instytucjami regionalnymi, krajowymi, czy międzynarodowymi, działającymi na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Współpraca taka zapewni ODR-om możliwość korzystania z zasobów wiedzy oraz zasobów kadrowych tych instytucji, z ich baz danych oraz wyników badań, rozwiązań i innowacji technologicznych, opracowań, materiałów itp., zapewniając tym samym w pełni profesjonalne przygotowanie programu szkoleniowego i jego realizację.

3.3.6. Dostosowanie oferty szkoleniowej do odbiorców

Oczekiwania co do doradztwa i rodzaju szkoleń są zróżnicowane w zależności od charakteru i wielkości gospodarstwa/przedsiębiorstwa/organizacji, stopnia jego specjalizacji oraz poziomu wykształcenia rolnika/pracowników. Rolnicy, szczególnie z mniejszych gospodarstw, wciąż cenią grupowe spotkania z doradcami, służące popularyzacji programów wspierania wsi i rolnictwa, jak i technologii produkcji. Ale są producenci rolni, przedsiębiorcy czy organizacje wiejskie, dla których doradztwo grupowe czy szkolenia o charakterze otwartym nie są już atrakcyjne. Wymagają bezpośredniego, indywidualnego kontaktu z doradcą (np. rolnik, przedsiębiorca) lub szkolenia zamkniętego, przeznaczonego wyłącznie dla określonej grupy odbiorców (np. dla pracowników danego przedsiębiorstwa, członków konkretnej organizacji wiejskiej).

Szczególnie istotne jest w tej sytuacji by doradca/wykładowca potrafił nawiązać należyty kontakt z grupą (w przypadku szkoleń zamkniętych) lub rolnikiem (w przypadku doradztwa indywidualnego) i zdobył ich zaufanie, co pozwoli lepiej wykorzystać wiedzę i doświadczenie doradcy/wykładowcy oraz uczestników szkolenia w celu wspólnego wypracowania najlepszego rozwiązania danego problemu i podniesienia kwalifikacji uczestników szkolenia.

Przygotowując programy i oferty szkoleniowe, doradcy z ODR powinni mieć świadomość, że usługi doradcze, w tym szkoleniowe, będą rozwijały się w przyszłości wg popytu, a nie podaży. Rolnicy, mieszkańcy wsi, przedsiębiorcy, skierują się w tym względzie do tych instytucji, które najlepiej zaspokoją ich potrzeby.

Wszyscy potencjalni uczestnicy szkoleń oczekują od doradztwa:

- pomocy technicznej przy wypełnianiu wniosków,
- rzetelnej informacji, nowinek technologicznych,
- dyskusji na nurtujące ich pytania,
- pomocy w określeniu indywidualnego kierunku rozwoju gospodarstwa czy przedsiębiorstwa.

Doradcy powinni:

- być wysoko wyspecjalizowani (i mieć ciągłą możliwość podnoszenia swoich kwalifikacji),
- mieć odpowiednią motywację pozamaterialną i materialną,
- posiadać odpowiedni sprzęt techniczny ułatwiający pracę,
- dysponować aktualną wiedzą o Wspólnej Polityce Rolnej,
- posiadać umiejętność doboru odpowiednich metod pracy, przekazywania wiedzy w zrozumiały dla odbiorców sposób.

Działalność szkoleniowo-doradcza na wsi jest ciągle bardzo potrzebna a oczekiwania co do jej zasięgu tematycznego i obszarów działalności ulegają stałemu poszerzaniu.

Musi ona odpowiadać na różnorodne problemy, daleko wykraczające poza zagadnienia bezpośrednio związane z produkcją rolniczą.

Aby sprostać temu wyzwaniu doradcy rolni powinni ciągle doskonalić własne umiejętności w różnych dziedzinach związanych z szeroko rozumianym rozwojem obszarów wiejskich i poszerzać swą wiedzę specjalistyczną, a kierownictwa zatrudniających ich jednostek powinny dbać o zapewnienie im możliwości stałego podnoszenia kwalifikacji.

3.4. Promocja obszaru i działalności LGD w czasopismach rolniczych

16 Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego wydaje 15 tytułów periodyków o częstotliwości 11-12 numerów rocznie. Średni nakład numeru wynosi około 3000 – 6000 egz.

Każda redakcja prowadzi sprzedaż z wykorzystaniem sieci jednostek doradztwa rolniczego i doradców oraz w prenumeracie.

Każda redakcja przyjmuje zlecenia na reklamy, na artykuły sponsorowane, a także oddzielne wkładki tematyczne.

Czasopisma te posiadają swoje stałe grona czytelników, głównie rolników i pracowników podmiotów okołorolniczych na obszarze województwa, w którym działa wydawca – WODR.

Także niektóre podmioty, skupione w lokalnych grupach działania wydają własne czasopisma o zasięgu lokalnym. Głównie są to jednostki samorządu terytorialnego. Na ich łamach ukazują się głównie formacje o działalności LGD i realizowanych przez nie projektach.

LGD posiadają środki, które mogą przeznaczać na promocję na łamach czasopism lokalnych, zatem mogą wpływać na zawartość tych czasopism.

Jest oczywiste, że powinny zostać nawiązane różnorodne formy współpracy pomiędzy jednostkami doradztwa rolniczego – wydawcami czasopism rolniczych, a LGD – współpracującymi z redakcjami lokalnych czasopism, bo wzmocni to oddziaływanie na lokalne społeczności za pośrednictwem tych czasopism.

Współpraca taka może przyjmować różne formy i różny zakres. Ważne, aby obie strony porozumiały się co do swoich oczekiwań i jasno je określiły. Zawsze przy tym może zaistnieć sytuacja, w której w miejsce współpracy wprowadzone zostaną zasady komercyjne. Wówczas zadziałają prawa rynku i możliwe, że sens i istota wspólnego działania zostanie zepchnięta na plan dalszy, a w miejsce oczekiwanych efektów pojawiają się faktury i rozliczenia, niekoniecznie pomiędzy LGD i ODR.

Jest wiele możliwych scenariuszy współpracy redakcji czasopism rolniczych wydawanych przez jednostki doradztwa rolniczego, z lokalnymi grupami działania. Poniżej omówimy kilka możliwych do zastosowania wariantów.

3.4.1. Przykładowe formy współpracy

Okazjonalne: artykuły problemowe, publicystyka, reportaże, informacje itp.

To najprostsza forma współpracy, nie wymaga umów ani porozumień. Dzieje się coś ważnego, chcemy poinformować o jakiejś sprawie np. o naborze wniosków o pomoc, więc zainteresowana strona⁸ przygotowuje odpowiednią informację i zwraca się do drugiej strony z prośbą o jej zamieszczenie. W przypadku LGD – do redakcji czasopisma rolniczego z prośbą o opublikowanie w czasopiśmie lub zamieszczenie na stronie internetowej WODR, a w przypadku jednostki doradztwa rolniczego – do LGD z prośbą o spowodowanie zamieszczenia w czasopismach lokalnych, wydawanych przez członków/partnerów LGD lub na stronie internetowej LGD.

Możemy w tym przypadku zastosować dwa podejścia: sami przygotowujemy odpowiednią informację lub prosimy redakcję o napisanie artykułu na określony temat. W sytuacji, kiedy tematyka jest zbieżna z celami działania obu stron, możemy założyć, że nasza prośba zostanie spełniona.

Oczywiście ten rodzaj współpracy oparty jest o zasadę dobrej woli i wspólnoty celów, jakim jest wspieranie rozwoju obszarów wiejskich. Natomiast formy twórczości dziennikarskiej mogą być różnorodne, ale im poświęcimy nieco miejsca w dalszej części tego rozdziału.

⁸ Stronami, w naszym przypadku zawsze są: jednostki doradztwa rolniczego i redakcje wydawanych przez nie czasopism rolniczych z jednej strony, a z drugiej strony Lokalne Grupy Działania.

Cykle publicystyczne

Opublikowanie cyklu artykułów wymaga już nieco więcej zabiegów ze strony zainteresowanego i uzgodnień z redakcją. Należy pamiętać, że redakcje zazwyczaj wcześniej planują zawartość kolejnych numerów czasopisma, mają swoje priorytety i zobowiązania. Trzeba więc, zaproponować coś interesującego nie tylko z naszego (naszej organizacji, jednostki) punktu widzenia, ale również z punktu widzenia redakcji i jej polityki redakcyjnej. Tylko wówczas możemy liczyć na miejsce na łamach czasopisma w kilku kolejnych numerach. A dając możliwość lepszej promocji, dokładniejszego poinformowania, tworzy też warunki do wywołania zainteresowania sprawą, o której będzie traktował cykl artykułów.

Podobnie jak w przypadku okazjonalnych artykułów, współpraca oparta jest o zasadę dobrej woli i wspólnoty celów, jakim jest wspieranie rozwoju obszarów wiejskich. Solidarnie odpowiedzialność ponoszą obie strony, za treść i jakość publikowanych tekstów, ale redakcja i wydawca ponoszą także odpowiedzialność karną określoną prawem prasowym.

Może zaistnieć sytuacja, w której np. LGD zdecyduje się na wykupienie miejsca w czasopiśmie na serię artykułów, ważnych z punktu widzenia realizacji lokalnej strategii rozwoju. Wówczas redakcja nie ponosi żadnej odpowiedzialności - ani za treść, ani za jakość zamieszczanych materiałów. Odpowiedzialność ta ogranicza się wtedy wyłącznie do zakresu określonego prawem prasowym.

Jednorazowe wkładki opracowane przez LGD samodzielnie lub we współpracy z redakcją

W sytuacji, gdy strona zamierza szeroko omówić jakąś ważną sprawę, wymagającą wielu informacji i objaśnień, a także przykładów i porad, wskazane jest opracowanie kilkukolumnowej (kilkustronicowej) wkładki prasowej.

Wkładka ma tę zaletę, że można ją odłączyć od czasopisma, odłożyć do archiwum i wielokrotnie do jej zawartości powracać. Wskazane jest np. przygotowanie wkładki, która będzie wyprzedzająco informować o naborze wniosków o pomoc w ramach konkretnego działania realizującego cele lokalnej strategii rozwoju. W tym przypadku potrzeba dużo miejsca, aby wyjaśnić cele działania, kryteria dostępu, warunki przyznania pomocy i przedstawić przykłady już zrealizowanych operacji, a także zawrzeć praktyczne porady.

Wkładka jest dobrym narzędziem do wspomagania realizacji celów LSR i może zostać przygotowana przez LGD samodzielnie lub we współpracy z redakcją czasopisma, do którego będzie dołączona.

Forma współpracy przy publikowaniu wkładek może być różnorodna. Może to być zlecenie, może się odbyć w ramach stałej umowy o współpracy, może być na zasadach wzajemności, czyli w oparciu o umowę barterową. Wszystko zależy będzie od poziomu współpracy i wzajemnych relacji pomiędzy stronami.

Wkładka ma jeszcze i taką zaletę, że może być materiałem informacyjno-promocyjnym, rozpowszechnianym poza systemem dystrybucji czasopisma- wtedy łącznie z czasopismem albo po rozłączeniu jako samodzielna publikacja.

Jednorazowe wkładki opracowane i wydrukowane przez LGD rozpowszechniane przez całą sieć czasopism wydawanych przez WODR-y

Może się zdarzyć, że zachodzi potrzeba przekazania informacji szerszemu, niż mieszkańcy jednego województwa (obszaru objętego działalnością LGD), gronu czytelników. Wówczas możliwe jest przygotowanie wkładki prasowej, jej wydrukowanie i w uzgodnieniu z redakcjami i wydawcami rozpowszechnienie jej wraz z większą liczbą czasopism.

Takie działanie wymaga nie tylko umiejętności, związanych ze zredagowaniem wkładki, ale też pewnej wiedzy edytorskiej i umiejętności logistycznych. Ważne jest to, aby format wkładki był uniwersalny, czyli pasował do formatu każdego z czasopism, w którym znajdzie się wkładka. Lepiej żeby wkładka mieściła się w formacie, niż z niego „wystawała”.

Ważne są terminy ukazania się czasopism, w których wkładka ma się znaleźć. Lepiej, by ukazała się w wydaniu wcześniejszym, niż po „terminie”, bo wtedy cały wysiłek na nic. Należy zatem ze znacznym wyprzedzeniem zgromadzić informacje o czasopismach, w których zamierzamy wkładkę zamieścić i razem z nim ją kolportować. Informacje te pozwolą na „dopasowanie” formatu, czasu edycji i terminu kolportażu do wszystkich czasopism – i wówczas osiągniemy zamierzony cel.

Forma współpracy w zakresie kolportowania wkładek może być różnorodna. Należy jednak brać pod uwagę fakt, że tego typu działanie nie będzie mieć raczej charakteru stałego, cyklicznego, a raczej incydentalny, okazjonalny. Zatem forma współpracy to raczej zlecenie - zgodnie z obowiązującymi u wydawcy zasadami. Nie należy oczywiście wykluczyć innych, w tym opisanych powyżej form współpracy.

Systematyczna współpraca LGD z redakcją w oparciu o roczne lub wieloletnie umowy o współpracy na zasadzie ekwiwalentności

W rozpatrywanych w niniejszym opracowaniu różnych wariantach współpracy pomiędzy stronami możliwa jest sytuacja, w której zostanie podjęta systematyczna współpraca, oparta na zasadach ekwiwalentności i potwierdzona umową lub porozumieniem o współpracy.

Obie strony są w posiadaniu wzajemnie atrakcyjnych narzędzi, służących rozwojowi obszarów wiejskich, co oznacza, że ich cele są zbieżne lub nawet, w niektórych obszarach tożsame. Stanowi to dobrą podstawę do nawiązania trwałej współpracy, zakreślonej na okres odpowiadający perspektywie finansowej UE na lata 2007-2013.

Umowa lub porozumienie o współpracy w zakresie promocji, informacji, doradztwa i edukacji, obejmujące problematykę głównych celów i zadań stron, powinno określać zasady podejmowania konkretnych działań, określać formy tej współpracy, obowiązujące normy prawne i sposób rozliczenia w oparciu o wartość wnoszonego przez strony ekwiwalentu do wspólnych działań.

Przedmiotem takich umów może być każda z wyżej opisanych form współpracy, a także inne, możliwe do podjęcia przez jedną ze stron lub przez obie strony równocześnie.

Współpraca z redakcjami w połączeniu z portalami internetowymi, usankcjonowana umowami o współpracy na zasadzie ekwiwalentności.

Współpraca stron może zostać rozszerzona o zarządzane przez nie portale internetowe, co stworzy podstawę szerszego oddziaływania na środowiska lokalne i całe obszary wiejskie, objęte oddziaływaniem stron.

W umowie lub porozumieniu o współpracy należy wówczas dodać podstawę prawną gwarantującą, że portale są faktycznie w zarządzie stron i dookreślić rolę tych portali we wspólnym działaniu.

Jeżeli w posiadaniu lub w zakresie oddziaływania strony jest inny rodzaj medium społecznej komunikacji, to również i ono na zasadzie ekwiwalentności może zostać włączone we wspólne działania i zostać objęte regulacjami umowy lub porozumieniami o współpracy.

Wzory umów i porozumień znajdują się w załączniku nr 14 do niniejszego opracowania

3.4.2. Formy twórczości dziennikarskiej

Teraz przedstawimy – w wielkim skrócie – charakterystykę wybranych form twórczości dziennikarskiej.

Reportaż – gatunek twórczości dziennikarskiej, którego zasadniczą cechą jest zapis jakiegoś „dziania się”, czyli fabuła, ale to dotyczy prawdziwych, rzeczywistych wydarzeń. Może to być opis faktów znanych autorowi z własnych obserwacji lub ze źródłowych dokumentów; zwykle łączy informację z próbą interpretacji przedstawionych zjawisk, rzadziej z ich jednoznaczną oceną; ukształtowany w prasie jako odrębny gatunek pod koniec XIX w.

Rozwój techniki spowodował powstanie specyficznych form reportażu: reportażu filmowego, reportażu dźwiękowego, fotoreportażu; ze względu na temat rozróżnia się odmiany: reportaż społeczny, obyczajowy, podróżniczy, polityczny, wojenny, sądowy, sportowy; reportaż literacki zbliża się niekiedy do form narracji fikcjonalnej – powieściowej lub nowelistycznej.

Komentarz – to gatunek twórczości dziennikarskiej występujący jako:

- przypisy do tekstu, do dzieła literackiego, zawierające zwykle objaśnienia form językowych oraz informacje rzeczowe dotyczące osób, zdarzeń, faktów historycznych itp., dodawane przez autora lub wydawcę;
- artykuł publicystyczny, wypowiedź, omawiająca i oceniająca aktualne wydarzenia polityczne, gospodarcze, kulturalne;
- wypowiedź, uwaga, najczęściej krytyczna lub złośliwa, wypowiedziana o kimś, o czymś.

Publicystyka – wypowiedzi na aktualne w danym momencie tematy polityczne, społeczne, kulturalne itp.; interpretuje i ocenia fakty z przyjętego punktu widzenia, zmierza do kształtowania opinii publicznej.

Publicystyka pozaprasowa to przede wszystkim traktaty, rozprawy, polemiki, pisma ulotne. Dzieje publicystyki sięgają początków piśmiennictwa (retoryka rzymska), a szerokie jej oddziaływanie umożliwił wynalazek druku. Wraz z rozwojem prasy ukształtowała się publicystyka prasowa (artykuł, felieton, kronika, reportaż, wywiad, polemika itp.), a rozwój radia i telewizji przyniósł nowe formy wypowiedzi publicystycznej.

Elementy publicystyki przenikają do literatury pięknej oraz do innych rodzajów twórczości, np. filmu, plastyki (kronika filmowa, niektóre rodzaje plakatu, karykatury itd.). Publicystyka jest klasyfikowana zależnie od dziedziny, której dotyczy (polityczna, ekonomiczna, społeczna, kulturalna, naukowa).

Felieton – krótki utwór publicystyczno-dziennikarski na tematy polityczne społeczne, obyczajowe, towarzyskie, życia codziennego i kulturalne. Napisany w sposób lekki i efektowny, utrzymany w osobistym tonie. Napisany w sposób lekki i błyskotliwy, z celną pointą. Gatunek wprowadzony w XVIII w. na łamach francuskiego „Journal des Debats”; zwykle umieszczany na stałej kolumnie, zwanej kolumną felietonową, drukowany kursywą. Może mieć postać: komentarza, apelu, żartu, krytyki, przestrogi.

Wywiad – odmiana gatunku dziennikarskiego, którego istotę stanowi rozmowa przeprowadzona przez dziennikarza z człowiekiem, reprezentującym swoją osobowość lub czyjąś ideę, np. z politykiem, uczonym itp. Składa się z celowo sformułowanych krótkich pytań przygotowanych wcześniej wg planu. Prowadzący wywiad musi pilnować zwartości i koncentracji wypowiedzi swego rozmówcy, pozostawiając mu jednocześnie swobodę w rozwijaniu tematów, być niejako w cieniu rozmówcy i uzyskanych odpowiedzi, np. na temat szczegółów biograficznych, wspomnień, wrażeń z podróży, planów, poglądów na określoną sprawę.

Wywiad może być fragmentem reportażu w TV, w radiu i na łamach prasy. Literacką odmianą tej dziennikarskiej formy wypowiedzi są książki powstające na podstawie długotrwałych, wielokrotnych rozmów.

Satyra – występuje w dwóch kategoriach:

- Kategoria ideowo-artystyczna określająca krytykę, ośmieszający sposób przedstawienia rzeczywistości w utworze, polegający na celowej deformacji jej obrazu (karykatura, groteska); przejawia się w utworach o różnej przynależności gatunkowej.
- Kategoria, gatunek poetycki obejmujący utwory ośmieszające, piętnujące negatywne przejawy życia społ., obyczajowego, politycznego, w formie zbliżona do gawędy lub rozprawy moralizatorskiej, o określonych rygorach kompozycyjnych, stylistycznych i wersyfikacyjnych. Przedstawia zjawiska ogólnoludzkie lub konkretne, niekiedy służy celom ideowym, polemicznym, dydaktycznym. Ukształtowana w literaturze rzymskiej. W czasach nowożytnych uprawiana do XVIII w., rozkwit przeżywała w epoce klasycyzmu.

Gatunki informacyjne – pełnią przede wszystkim funkcję powiadamiania. Służą przekazywaniu wiadomości w sposób najbardziej zwarty i rzeczowy oraz możliwie najbliższy faktom, zjawiskom czy wydarzeniom. Dają możliwość rozszerzenia wiedzy odbiorcy o świecie.

Wzmianka – najmniejszy gatunek informacyjny. Zawiera powiadomienie o pojedynczym fakcie lub wydarzeniu.

Notatka – jest odmianą wzmianki wzbogaconej o dodatkowe fakty szczegółowe. Cechą charakterystyczną notatki jest statystyczne wyliczanie tych faktów.

Sprawozdanie – prezentacja zdarzeń, które już się zakończyły i mają swój finał. Fakty przedstawiane są w sposób dynamiczny oraz w porządku czasowym.

Relacja – równoległa prezentacja zdarzeń, które trwają. Przekaz barwny, emocjonalny.

Życiorys – chronologiczne przedstawianie wydarzeń z życia postaci. Obowiązuje ograniczenie do istotnych dat i faktów.

Sylwetka – sposób prezentacji osób przez opis ich osobowości, a także wyglądu zewnętrznego, sposobu bycia, upodobań itd.

Kalendarium – uporządkowane chronologicznie wzmianki lub notatki przekazujące informacje o zdarzeniach, jakie miały miejsce w ściśle określonym przedziale czasowym (tydzień, miesiąc, rok itd.).

Przegląd prasy – seria cytatów z najciekawszych materiałów zamieszczonych w innych mediach, najczęściej z tezą i komentarzem.

3.4.3. Praktyczne rady

A teraz kilka rad praktycznych dla tych, którzy nie mają doświadczenia dziennikarskiego, ale są gotowi podjąć się wyzwania, jakim jest napisanie artykułu do czasopisma lub na stronę internetową.

Po pierwsze i najważniejsze, napisanie artykułu jest sztuką, ale możesz o tym nie wiedzieć, że leży ona w twoich możliwościach, dopóki nie spróbujesz. Nawet jeżeli to, co masz do zakomunikowania, powiedzenia, „ubierzesz” w formę niedoskonałą, to zawsze możesz liczyć na czyjąś życzliwą pomoc.

Dziennikarze, tak zawodowi jak i amatorzy, chętnie się będę „pastwić” nad twoją twórczością, zachęcać cię do robienia wszystkiego – tylko nie pisania, ale ty pamiętaj – musisz mieć swoje zdanie i własną ocenę tego, co napisałeś.

Słuchaj krytyki, nawet jeśli jest ostra – zawsze coś z niej wypływa. Dobrze, jeżeli krytykujący zechce się pochylić nad twoim tekstem i nanieść swoje uwagi – wówczas możesz skonfrontować je ze swoją własną oceną, wcielając się w sytuację czytelnika, a nie autora. Jeżeli podoba ci się to, co czytasz – to warto jest opublikowania.

Po drugie, zanim usiądziesz do pisania, przygotuj sobie miejsce pracy, w którym będziesz mógł się skoncentrować, gdzie będzie pod dostatkiem miejsca do „rozłożenia” twojego warsztatu dziennikarskiego (papier, długopisy, notatki, egzemplarze czasopisma, w którym zamierzasz publikować, może poradnik dla początkujących dziennikarzy, słownik poprawnej polszczyzny lub podobny, komputer, drukarka itp.).

Po trzecie, zastanów się, o czym chcesz napisać, do kogo adresujesz informacje, która ma stanowić kanwę twojego artykułu, co wiesz o czasopiśmie, w którym będziesz chciał publikować – to wszystko powinienesz sobie uzmysłwić, ale nie przywiązuj do szczegółów wielkiej wagi.

Nie zaczynaj od sformułowania tytułu, to zostaw na koniec, sam nasunie się po kolejnym przeczytaniu artykułu, który napiszesz. Ważne jest to, abyś sporządził plan tego, co po kolei chcesz napisać. Plan jest ważny, ponieważ w trakcie pisania łatwo jest „poszybować” w nieznanym kierunku, innymi słowy odejść za bardzo od tematu. Jak już zaczniesz pisać to fantazja będzie cię ponosić – tak to zazwyczaj bywa.

A ty masz konkretne zadanie do wykonania, chcesz coś załatwić, kogoś o czymś poinformować, jakąś sprawę przedstawić, może kogoś czymś zainteresować, może dążysz do wywołania jakiegoś społecznego zjawiska itp.

Koncentruj się na realizacją planu, który sam przygotowałeś. Jeżeli nasuwają ci się jakieś, w twoim odczuciu, ciekawe myśli, ale nie mieszczące się w planie artykułu – to rób notatki, mogą się przydać w przyszłości.

Po czwarte, jak już napisałeś, to czytaj, przyglądaj się tekstowi, zadaj sobie pytanie, czy o to ci chodziło? Czy treść ma sens, jest zrozumiała i wywołuje zaciekawienie? Jeżeli nie, to jeszcze nie tragedia! To, co napisałeś, możesz poprawić, przerobić, uzupełnić, albo... wyrzucić do kosza; twoja praca – twoja decyzja. Zanim jednak wyrzucisz, daj komuś do przeczytania, komukolwiek, kto będzie w pobliżu – to może być ktoś taki, jak potencjalny czytelnik. Jego opinia jest nie mniej ważna niż twój własny osąd. Nie piszesz dla siebie, ale dla innych!

Po piąte, sprawdź czy w tekście nie ma błędów, czy informacje są prawdziwe, czy nie napisałeś czegoś, co wymaga potwierdzenia lub opinii drugiej strony. I zastanów się nad tytułem. Dobry tytuł to połowa sukcesu. Czytelnik wpierw przegląda czasopismo i jeżeli tytuł go zaciekawi to jest szansa, że zacznie czytać artykuł.

Tytuł może wprost odnosić się do treści artykułu, ale może też prowokować czytelnika do poszukiwania w treści czegoś, co tytuł sugeruje, choć w zasadzie nie wskazuje na istotę treści artykułu. Tytuł musi zawierać słowa ważne - jak się to teraz nazywa: kluczowe. Ale też musi dobrze brzmieć, mieć swoją „melodię”. Czytelnik rzucając okiem na tytuł powinien go „usłyszeć”.

Nie wiesz, jaki dać tytuł? Może redakcja ci pomoże! Od ciebie zależy, czy zastrzegasz sobie prawo do zaakceptowania tytułu, proponowanego przez redakcję, czy też zdajesz się na profesjonalizm dziennikarzy redagujących czasopismo.

Jeżeli artykuł jest obszerny, omawia jakieś bardziej złożone sprawy, możesz opatrzyć go podtytułem. Podtytuł zwykle wyjaśnia, o co chodzi w artykule.

3.4.4. Warto wziąć pod uwagę!

Na koniec kilka uwag wynikających z praktyki dziennikarskiej:

WAŻNY JEST CZYTELNIK! Autor każdego tekstu, publicznie ogłaszanego, musi mieć świadomość do kogo adresuje swoje oceny, poglądy, czy – zwyczajnie – informacje. Czytelnik określa autorowi sposób podania informacji, sformułowania ocen, opinii. Nie zawsze potrafimy dokładnie zidentyfikować odbiorcę, ale świadomość do kogo adresujemy tekst, kim jest potencjalny czytelnik, w jakim środowisku mieszka, jaki zawód wykonuje, jakie może mieć poglądy, problemy, zainteresowania – wszystko to wyznacza ramy i sposób podejścia dziennikarza piszącego artykuł. Zwyczajnie – autor wie do kogo zwraca się w swym tekście. Inna sprawą jest już to, kto ten tekst tak naprawdę przeczyta.

NIE MASZ NIC NOWEGO DO POWIEDZENIA – NIE PISZ! Zawsze – siadając do pisania – autor powinien mieć coś nowego i ciekawego do powiedzenia. Czytelnik, choć zazwyczaj ma przewagę nad autorem – bo może skrytykować to co czyta (nawet w swoich myślach) – jeżeli zauważy, że ma do czynienia z profesjonalistą, ciekawym człowiekiem, innowatorem, odważnym w formułowaniu poglądów, komunikującym rzeczy nowe, opisującym zjawiska

z innego, niż powszechnie znane, punktu widzenia – będzie obdarzał go szacunkiem i poszukiwał tekstów jego autorstwa.

TO CO NUDZI NIE JEST CZYTANE! Autor częściej czyta niż pisze! Ileż razy odkłada tekst – bo jest nudny – powinien zastanowić się dlaczego? Wnioski z tej analizy to najważniejsze wskazówki przy pisaniu. Najważniejsze, najwznioślejsze treści – nudnie podane – nie trafią do czytelnika, bo taki tekst nie zostanie przeczytany! Jak uniknąć nudy? Należy pisać tak, jak chciałoby się czytać! Z zaangażowaniem, wkładając w pisany tekst trochę „siebie”, swojej osobowości. Emocjonalny stosunek do treści i formy pisanego artykułu zawsze przebiega się do czytelnika – wznieci w nim choćby część tych emocji i pozwoli nawiązać bliższe porozumienie czytelnika z autorem.

NIE MA TAKIEGO ARTYKUŁU, KTÓREGO NIE MOŻNA SKRÓCIĆ! Długość artykułu może zniechęcać do jego przeczytania. Każdy artykuł, bez względu na to jak ważne treści zawiera – musi zostać przeczytany, aby spełnić oczekiwania autora. Długość tekstu może decydować o tym, czy zostanie przeczytany. Specjaliści twierdzą, że artykuł dłuższy niż tysiąc słów skazany jest na niepowodzenie! Pisząc – pamiętaj, że ktoś to, co napisane powinien przeczytać! Należy mu dać szansę na zapoznanie się z tekstem. A to czytelnik decyduje kiedy czyta, a kiedy tekst odkłada.

TREŚĆ WAŻNA, DŁUGOŚĆ TEŻ, ALE I FORMATOWANIE! Nie należy przesadzać ale warto przywiązywać wagę do wyglądu tekstu w druku czy na ekranie. Tytuł - ważna sprawa – powinien być widoczny i wyróżniać się z całości. Śródtytuły mogą być napisane wersalikami (DUŻE LITERY). Tytuł i śródtytuły warto wyśrodkować. Zaznaczać należy akapity i zwiększać po każdym odstępie. W tekście stosować można wyróżnienia: pogrubienie (**bold**), podkreślenie i pochycenie (*kursywa*). Nie należy jednocześnie stosować wielu wyróżnień – zawsze tylko jedno. Nie należy „żałować” miejsca – wolne od druku przestrzenie pozwalają czytelnikowi na czytanie z dystansem: oczy odpoczną, umysł się odpręży, pojawi się refleksja.

KAŻDY TEKST MA SWOJEGO AUTORA. Autor posiada prawo do swojego tekstu. Prawem tym może swobodnie rozporządzać. Należy czytelnika poinformować o swoich zastrzeżeniach: kiedy i co można kopiować, jak „użyć” tekstu i dla jakich celów? Czytelnik powinien wiedzieć, kto napisał i na co zezwala lub czego zabrania. Oczywiście w ramach praw autorskich!

ROZDZIAŁ 4. SIECIOWANIE JAKO DOSKONAŁY SPOSÓB NA WYMIANĘ DOŚWIADCZEŃ I NAWIĄZANIE WSPÓŁPRACY

4.1. Idea sieciowania

W dzisiejszych czasach zarówno w życiu codziennym jak i zawodowym, nie można sobie wyobrazić funkcjonowania bez sieci wzajemnych powiązań oraz kontaktów. Aspekty sieciowania można dostrzec w każdej dziedzinie życia. Są to łańcuchy połączonych ze sobą elementów, które nie działają bez jednego chociażby składnika. Widać to doskonale w samej naturze, a jak pokazuje wiele przykładów z życia - ludzkość bardzo często sięga po rozwiązania ze świata przyrody. Otóż tam sieci wzajemnych powiązań są silnie rozwinięte. Dlatego też tak dobrze się sprawdzają. Na co dzień można się spotkać z różnymi rodzajami, jak i definicjami sieci.

Według Słownika Języka Polskiego siecią możemy nazwać:

- zorganizowaną grupę ludzi, prowadzących jakąś działalność,
- ogół placówek określonego typu, obejmujących swym zasięgiem jakiś teren.

Od tysięcy lat uczeni zadają sobie pytania o mechanizmy rządzące światem, zastanawiają się jak przebiegają procesy społeczne. Próbuje się formułować funkcje celu, opisujące i przewidujące zjawiska zachodzące w świecie, w którym żyjemy. Poznając świat nie można zobaczyć całego jego obrazu naraz.

Można natomiast zauważyć chociażby istnienie sieci społecznych. Występują jako struktury społeczne, złożone z węzłów, które są indywidualnymi elementami organizacji. Węzły z kolei połączone są poprzez różne rodzaje powiązań – od przypadkowych spotkań do bliskich relacji rodzinnych.

Jak powstają sieci?

Często niezależne podmioty grupują się w sposób:

- spontaniczny (oparty na zasadach kooperacji rynkowej),
- wspierany przez instytucje władzy publicznej.

W wyniku grupowania powstaje względnie trwała sieć.

Trwałość i rozpad sieci

Czynnikami trwałości sieci są **własnościowe** powiązania, gwarantujące choćby minimalny nadzór nad poczynaniami partnerów.

Narzędziami i czynnikami zapewniającymi trwałość sieci są:

- więzi interesów, potwierdzonych umowami kooperacyjnymi,
- więzi wynikające z przyjaźni i zaufania,
- więzi kapitałowe i majątkowe (udziały we współwłasności, wzajemna własność).

Sieci rozpadają się, gdy:

- któreś z ogniw nie spełnia oczekiwań pozostałych,
- sieć nie spełnia wymagań któregoś z ogniw.

Struktura sieciowa (ang. *network*) to zespół podmiotów i względnie trwałych więzi między nimi.

Dobrym przykładem zjawiska sieciowania są sieci działające w ramach firm. Głównym elementem definiującym sieć są więzi kooperacyjne (dostawca-odbiorca). Siła więzi opiera się na zaufaniu oraz kontraktach długoterminowych. Sporządzane są często listy preferowanych (strategicznych) dostawców i odbiorców. Dzięki temu obniża się koszty marketingu (po stronie dostawcy) i zaopatrzenia (po stronie odbiorcy).

Zagadnienie sieciowania można opisywać na różne sposoby. Mo ono miejsce w każdej dziedzinie życia. Niemożliwe jest, aby nie występowało również na obszarach wiejskich, gdzie występuje tak wiele koneksji i wzajemnych powiązań. Sieć jak i sieciowanie musiało zatem zaistnieć również w podejściu LEADER.

4.2. Sieciowanie w UE. Rodzaje sieci. Przykłady sieci

4.2.1. Sieciowanie w UE

Tworzenie sieci kontaktów, to jedno z zasadniczych zagadnień inicjatywy LEADER. Jest bardzo złożone, jeżeli weźmiemy pod uwagę cele, narzędzia, metody wdrażania, zaangażowane podmioty oraz sposoby wychodzenia naprzeciw potrzebom beneficjentów. W nowych państwach członkowskich Unii widać brak długotrwałych doświadczeń w zakresie tworzenia sieci kontaktów w ramach LEADER. Istnieje tu ogromne zapotrzebowanie na objaśnienie wdrożonych systemów w trakcie kolejnych etapów tej inicjatywy. Wnioski wyciągnięte z funkcjonowania tych systemów są niezbędne nie tylko z punktu widzenia tworzenia lub wzmacniania istniejących sieci LEADER+, lecz również planowania przyszłej sieci rozwoju obszarów wiejskich.

Przedstawiciele krajów UE 15 (z racji doświadczeń zdobytych podczas realizacji poprzednich programów LEADER) są lepiej zorientowani w temacie i mają lepsze wyobrażenie na temat rozwiązań, jakie należy wybrać. Większość przedstawicieli tych krajów zna jedynie systemy wdrożone we własnych krajach i bardzo chętnie zapoznaby się z doświadczeniami innych krajów, co pomogłoby im określić nowe rozwiązanie w zakresie tworzenia sieci kontaktów w kolejnym okresie programowania.

Metoda tworzenia dokumentu, dotyczącego powołania sieci kontaktów.

Zaistniała potrzeba opracowania dokumentu, który podsumowałby doświadczenie UE15. Cały proces powstawania takiego **dokumentu** podzielono na **dwa** dopełniające się etapy, z których każdy składał się z wywiadu. Aby ująć temat w możliwie szeroki sposób, skontaktowano się z przedstawicielami różnych środowisk, tj. podmiotami zaangażowanymi w realizację programu LEADER lub monitorującymi jego rozwój i mogącymi dzięki temu przedstawić interesującą analizę działań przeprowadzonych w zakresie tworzenia sieci kontaktów. Należeli do nich przedstawiciele Komisji Europejskiej, instytucje zarządzające, jednostki sieci krajowych, LGD, nieformalne stowarzyszenia LGD, ministerstwa, grupy

działania typu LEADER oraz inne krajowe lub europejskie sieci, działające na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. W całej UE25 było to ponad **130** różnych podmiotów.

Etapy opracowania:

Etap 1. Obejmował sformułowanie wspólnej definicji zagadnień, na których powinien się skoncentrować dokument, dotyczący tworzenia sieci kontaktów. Wykorzystano pięć bardzo ogólnych pytań w celu określenia kwestii uważanych za najistotniejsze w zakresie tworzenia sieci kontaktów oraz aspektów, które należałoby zgłębić, aby skuteczniej kształtować przyszłe działania w tej dziedzinie. Jednym z wniosków wypracowanych w pierwszym etapie było ustalenie, że **niezbędne jest wspólne zdefiniowanie samego terminu „tworzenie sieci kontaktów”**, gdyż okazało się, że posługują się nim wszyscy, ale każdy przypisuje mu nieco inne znaczenie.

Etap 2. Główny etap opracowania, w którym postawiono następujące pytania:

- Czym jest tworzenie sieci kontaktów?
- W jaki sposób uwzględniono tworzenie sieci w ramach programu LEADER?
- Jakie wnioski można wyciągnąć z przeszłych i obecnych doświadczeń w kontekście tworzenia przyszłej sieci rozwoju obszarów wiejskich?

Druga część opracowania koncentrowała się na siedmiu następujących tematach:

- definicja pojęć LEADER i tworzenie sieci kontaktów w zakresie rozwoju obszarów wiejskich;
- sposoby wdrażania sieci;
- wykorzystywane metody;
- opracowane narzędzia;
- zasoby niezbędne do efektywnego tworzenia sieci kontaktów;
- wnioski, jakie należy wyciągnąć z dotychczasowych doświadczeń;
- sposoby przygotowania się na przyszłość.

4.2.2. Różne rodzaje sieci, działających w ramach LEADER

Struktury sieci kontaktów powinny zbliżać ludzi w sposób umożliwiający im wymianę doświadczeń i wiedzy, przekazywanie informacji i promowanie działań w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz znalezienie partnerów do projektu. Przynależność do sieci powinna dawać również poczucie siły wynikające z faktu, że jest się częścią większej części.

W ramach kolejnych edycji programu LEADER ukształtowały się – na różnych poziomach i o zróżnicowanych grupach docelowych – następujące sieci, różniące się od siebie poziomem aktywności oraz stopniem sformalizowania:

Formalne sieci LGD i podmiotów związanych z podejściem LEADER

Krajowe i europejskie jednostki sieci w początkowej fazie tworzone były zgodnie z zasadami europejskimi, z zamiarem ustanowienia oficjalnych struktur tworzenia sieci kontaktów w ramach programu LEADER. Powierzone im zadania obejmowały

opracowywanie narzędzi mających pomagać beneficjentom (głównie LGD) we wdrażaniu programu, a także udzielanie grupom bezpośredniej pomocy technicznej w konkretnych sprawach, na przykład związanych ze współpracą. Ich status (czy są podmiotem publicznym czy prywatnym), wielkość (liczba pracowników), zakres zadań oraz sposób funkcjonowania są bardzo różne w zależności od warunków w danym kraju (rozwiązania administracyjne i prawne zastosowane dla programu LEADER) oraz dokonanych w nim wyborów.

Istnieją na przykład struktury finansowane ze środków publicznych, jak w Irlandii, gdzie jednostka sieci krajowej funkcjonuje we współpracy z placówką naukową, albo struktury prywatne, powołane w następstwie rozstrzygnięcia procedury przetargowej, jak to ma miejsce w wielu innych państwach członkowskich. Mogą również zawiązywać się konsorcja między sektorem publicznym i prywatnym, jak we Włoszech. Podstawowa funkcja sieci polega na zapewnianiu podmiotom lokalnym wsparcia i pomocy technicznej. Niekiedy są one nazywane jednostkami wsparcia i nie należy ich mylić z tzw. nieformalnymi sieciami, postrzeganymi jako jedyne autentycznie oddolne narzędzia organizowania sieci.

Nieformalne sieci podmiotów, związanych z podejściem LEADER

Nieformalne sieci LGD pojawiły się spontanicznie na poziomie krajowym i wspólnotowym. Określane nieprawidłowo mianem „nieformalnych”, mają w rzeczywistości status prawny i są zorganizowane na zasadzie stowarzyszeń (organizacji nie nastawionych na zysk). Zostały one zainicjowane przez same LGD w ramach programów LEADER I lub II, i utworzyły ELARD, Europejskie Stowarzyszenie LGD.

Funkcjonujące na poziomie krajowym lub europejskim struktury nieformalne wykazały się w trakcie realizacji programu LEADER II dużą aktywnością, pomagając bezpośrednio grupom w ich codziennej pracy, a także przedstawiając wspólne stanowiska LGD w najważniejszych dla nich kwestiach (działając w charakterze lobbystów). Dzięki roli, jaką część z tych struktur odgrywała we wdrażaniu programu w kilku krajach, były one czasami bezpośrednio finansowane ze środków LEADER (np. w Hiszpanii i Grecji).

Sieć instytucji zarządzających

Sieć ta, początkowo zorganizowana wokół Komitetu Sterującego na szczeblu europejskim, uległa wzmocnieniu dzięki nieformalnym spotkaniom i kontaktom przedstawicieli państw członkowskich. Potrzeba omówienia wspólnych kwestii, znalezienia rozwiązań wspólnych problemów itd., doprowadziła do utworzenia sieci, mogącej odegrać bardzo aktywną rolę w zakresie programów wymiany i programów mentorskich, które byłyby realizowane między niektórymi krajami spośród starych i nowych państw członkowskich.

Udane tworzenie sieci kontaktów w przeszłości: sugestie

Najważniejszy wniosek w odniesieniu do tworzenia sieci, jaki można wyciągnąć z dotychczasowych dokonań w ramach różnych programów LEADER, jest następujący: jednostki sieci, bez względu na rodzaj prowadzonej działalności, muszą znać swoich odbiorców i swoją grupę docelową. Niektóre jednostki skorzystały w efektywny sposób z usług zewnętrznych moderatorów, aby zidentyfikować istniejące potrzeby i określić najlepszą strategię ich zaspokojenia.

Tworzenie sieci kontaktów wywarło pozytywny wpływ na uczestników tego procesu. To pozornie proste zdanie mogłoby w rzeczywistości stanowić rozwiązanie pomagające w zwiększeniu uczestnictwa. LGD, które uczestniczą w sieci i które uznały, że jest to z jakichś powodów przydatne, są z całą pewnością jej najlepszymi ambasadorami. To właśnie przedstawiciele grupy docelowej są w stanie przekonać swoich kolegów co do wartości dodanej wytworzonej przez uczestniczenie w sieci kontaktów i potrafią zarazić ich przeświadczeniem, że czas przeznaczony na tworzenie sieci nie jest czasem straconym, ale długoterminową inwestycją. Możemy się nawet pokusić o wyobrażenie sobie systemu, w ramach którego niektórzy z dzisiejszych przedstawicieli LGD (lub przedstawicieli innych struktur sieci związanych z rozwojem obszarów wiejskich) pracują w nowych jednostkach sieci.

Inne zagadnienia, niezbędne do określenia i wdrożenia efektywnej sieci rozwoju obszarów wiejskich:

1. Wczesne powiadomienie: zwłaszcza ze strony Komisji Europejskiej. Oficjalne oczekiwania względem jednostki sieci muszą zostać odpowiednio wyjaśnione tak, aby państwa członkowskie były w stanie w pełni zrozumieć te zadania i uzupełnić je o elementy odpowiadające specyficznym potrzebom kraju. Wystarczająco wcześnie udostępniona informacja umożliwi również wszystkim uczestnikom przyszłej sieci wypowiedzenie się na temat potrzeb na przyszłość oraz posiadanej przez nich koncepcji idealnej sieci, obejmującej wspomniane zadania. Zainteresowani kandydaci, pragnący stać się jednostkami sieci, mogą również odpowiednio wcześniej rozpocząć tworzenie najodpowiedniejszych partnerstw i zespołów, aby spełnić kryteria formalne czy też wyjść naprzeciw potrzebom terenu.

2. Skuteczność: jednostki sieci muszą udowodnić strukturalom LEADER i uczestnikom zaangażowanym w rozwój obszarów wiejskich, że warto spędzić trochę czasu i wydać trochę pieniędzy na aktywny udział w sieci. Jednostki sieci powinny skoncentrować się na zagadnieniach, które odbierane są przez grupę docelową i partnerów sieci jako kluczowe. Należy zapewnić wystarczającą liczbę pracowników o odpowiednich kwalifikacjach i doświadczeniu w celu koordynowania i zarządzania jednostką sieci oraz jej zadaniami. Niezbędne jest utrzymywanie częstych i bezpośrednich kontaktów pomiędzy jednostką sieci a podmiotami zaangażowanymi w rozwój obszarów wiejskich – jednostka sieci musi być dostępna i przystępna. Mimo, iż nie powinno to stanowić problemu na poziomie regionalnym lub w krajach o mniejszej powierzchni, może stać się poważnym wyzwaniem w odniesieniu do sieci krajowych, zwłaszcza europejskich, do których dostęp jest najczęściej utrudniony. Dzięki bezpośredniemu kontaktowi możliwe jest również opracowanie narzędzi najbardziej odpowiednich z punktu widzenia grupy docelowej, gdyż w ten sposób łatwiej jest zrozumieć jej potrzeby.

3. Skuteczna aktywizacja: wcześniejsza i bieżąca aktywizacja jest bardzo ważna dla grupy docelowej oraz jako środek, umożliwiający podtrzymanie zaangażowania sieci krajowych i europejskich (przedstawiciele struktur decyzyjnych, fachowcy, LGD, lokalne struktury na rzecz rozwoju itp.). Wszyscy partnerzy powinni być aktywni i brać rzeczywisty udział w sieci na swoim szczeblu (na przykład przez realizację działań na poziomie lokalnym lub wnoszenie konstruktywnych pomysłów do spotkań Komitetu Sterującego). Należy wykorzystać wszystkie możliwe sposoby, aby nie dopuścić do zaniku aktywności po stronie partnerów lub uczestników.

4. Koordynacja: właściwa koordynacja jest bardzo istotna zarówno wewnątrz sieci, jak i w stosunku do partnerów zewnętrznych, zwłaszcza decydentów (w pierwszej kolejności jest

to Komisja oraz instytucje zarządzające). Koordynacja ta wymaga wysiłku oraz odpowiedniej komunikacji pomiędzy strukturami odpowiedzialnymi za aktywizację, działającymi na różnych poziomach sieci, dobrego przedstawicielstwa oraz elastycznych harmonogramów. Strukturom na poziomie europejskim, krajowym lub regionalnym należy przydzielić rolę sterującą. Powinny one również cieszyć się autorytetem, by móc pełnić funkcję arbitra wśród uczestników sieci. Niezbędna jest także dobra komunikacja i współpraca pomiędzy różnymi organami (instytucją zarządzającą i jednostką sieci), jak również planowanie długoterminowe. Opracowywany co roku plan roboczy przydatny jest zwłaszcza w przypadku większych działań, wymagających dobrej organizacji i udziału podmiotów z zewnątrz.

Spostrzeżenia końcowe

Wykazano już chyba dostatecznie skuteczność narzędzia, jakim jest tworzenie sieci kontaktów wdrażanego w ramach LEADER, zwłaszcza w kategoriach zdolności organizacyjnych, jakości wykonywanej pracy, wydarzeń, udzielonego wsparcia, dynamiki i elastyczności, przyjaznej postawy itd. Niemniej jednak istnieją jeszcze poważne niedociągnięcia, którymi trzeba będzie zająć się w przyszłości.

Najważniejsze z nich to:

- bardzo opóźnione uruchomienie jednostek sieci – dotyczy to w niektórych przypadkach poziomu krajowego, jednak przede wszystkim szczebla europejskiego;
- zależność sieci od pełnego uczestnictwa LGD, które czasami nie do końca zdają sobie sprawę z korzyści wynikających z sieci;
- zespoły, które czasami mają zbyt ograniczone możliwości działania;
- realne, poważne kłopoty z otwarciem się na świat poza programem LEADER;
- ograniczona przestrzeń do rozwoju lub innowacyjności jednostki sieci, powołanej w drodze sztywnej publicznej procedury przetargowej, obejmującej cały okres programowania itd.

Wstępne sugestie, mogące stanowić podstawowe odpowiedzi na najważniejsze wyzwania, stojące przed przyszłą siecią rozwoju obszarów wiejskich, można streścić w kilku punktach:

- terminowe rozpoczęcie,
- przestrzeganie kolejności etapów,
- zabezpieczenie wystarczających zasobów (zarówno na rzecz jednostek sieci, jak i odpowiedniego uczestnictwa podmiotów zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich),
- ciągle dostosowywanie do potrzeb mieszkańców wsi,
- odpowiednio wczesne zaplanowanie i staranne przemyślenie poszczególnych ról i zadań dla każdego szczebla, a także stworzenie warunków dobrej koordynacji oraz ścisłej współpracy, zarówno poziomej, jak i pionowej.

4.2.3. Wybrane przykłady sieci międzynarodowych: PREPARE, ELARD

Na terenie UE istnieje wiele sieci formalnych, jak i nieformalnych wspierających rozwój obszarów wiejskich. Poniżej przedstawiamy jedynie dwa przykłady takich sieci.

PREPARE – Partnerstwo dla Rolniczej Europy

PREPARE to Partnerstwo, Program i Sieć

Partnerstwo - PREPARE to związek europejskich i krajowych pozarządowych organizacji. Partnerstwo powstało w 1999r. i zostało rozszerzone, kiedy zostały dołączone nowe krajowe ruchy na rzecz rolnictwa.

Obecnie partnerami są:

- Forum Synergii, Międzynarodowe sieci zapewniające ciągły rozwój,
- ECOVAST, Europejska Rada na rzecz Wsi i Małych Miasteczek
- Czeskie Narodowe Obserwatorium Wiejskie
- Kodukant – Estoński Ruch Wiejski
- Fińskie Stowarzyszenie Aktywna Wieś
- Węgierskie Ministerstwo Rolnictwa
- Łotewskie Forum Wiejskie
- Litewska Unia Społeczności Wiejskiej
- Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich (Polska)
- Słowackie Ministerstwo Rolnictwa
- Słoweńska Sieć Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Szwedzka Rada Ruchu Ogólnospołecznego
- Szwedzka Federacja na rzecz Ekonomii Wiejskiej i Związków Rolniczych

Program - głównym zadaniem partnerstwa jest realizacja programu PREPARE. Celem tego programu jest wzmocnienie społeczności obywatelskich i promocja międzynarodowej wymiany doświadczeń odnośnie do rozwoju obszarów wiejskich, z głównym nastawieniem na nowe państwa członkowskie UE oraz państwa kandydujące z centralnej i wschodniej Europy.

Sieć - celem Sieci PREPARE jest promowanie międzynarodowej wymiany doświadczeń pomiędzy organizacjami i osobami fizycznymi, które są zaangażowane w rozwój obszarów wiejskich w Europie. Jest to otwarta sieć inicjatyw indywidualnych, wielobiegunowa z natury, kontrolowana przez członków partnerstwa, elastyczna w operacjach. Na chwilę obecną, nie ma żadnych składek członkowskich, choć może w przyszłości członkowie zdecydować, że powinny być. Głównym środkiem przekazu sieci jest strona internetowa partnerstwa.

Historia Programu

W kontekście historycznym program PREPARE w roku 1999 był głównie zorientowany na włączenie do Unii Europejskiej 10 nowych państw członkowskich z Europy środkowej i wschodniej. Kraje te były zobligowane do zajęcia się głównie zagadnieniami, związanymi z rolnictwem oraz rozwojem obszarów wiejskich. Zostało to ujęte w programach pomocowych przez UE w Agendzie 2000. Jeden z tych programów, SAPARD, był ukierunkowany bezpośrednio na rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich.

ELARD – Europejskie Stowarzyszenie LEADER na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Jest to międzynarodowe stowarzyszenie *non-profit* założone w 1999 r. przez Narodowe Sieci LEADER z różnych państw członkowskich UE.

Inicjatorami były:

- Francuska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Gracka Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Irlandzka Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Hiszpańska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

W okresie programowania w latach 2000-2006, około 950 obszarów wiejskich z 15 państw członkowskich działało w Inicjatywie LEADER+, otwierając dostęp do szerszej liczby sieci informacyjnych oraz innych zasobów. Około połowa z tych europejskich LGD jest członkami ELARD dzięki ich krajowym i regionalnym sieciom, a poprzez nie - z dużą liczbą publicznych, prywatnych i społecznych partnerów lokalnych oraz osób bezpośrednio zaangażowanych w aktywny rozwój obszarów wiejskich na poziomie lokalnym. Dziś ELARD zrzesza ponad 450 lokalnych grup działania, funkcjonujących w ramach Inicjatywy LEADER i/lub w innych krajowych programach na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, jak również w innych programach lub inicjatywach, nie mających bezpośredniego wpływu na rozwoju obszarów wiejskich (np. INTERREG, EQUAL, URBAN, etc.).

ELARD zorientowany jest na wsparcie wiejskiego i regionalnego rozwoju w ramach podejścia LEADER, na promocję wymiany doświadczeń pomiędzy członkami i partnerami oraz na promocję sieciowania i współpracy poprzez międzynarodowe projekty. Ponadto, po rozszerzeniu UE w latach 2004 i 2007 o nowe państwa członkowskie, ELARD poczynił wysiłki, aby dostarczyć niezbędnych informacji oraz wsparcia sieciom rozwoju obszarów wiejskich w nowych krajach członkowskich.

4.3. SIEĆ LEADER+ W POLSCE

W grudniu 2005 roku zakończył się projekt Utworzenie Krajowej Sieci LEADER+ w Polsce, realizowany na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi przez konsorcjum w składzie: LRDP z siedzibą w Londynie i KANTOR POLSKA. Sieć służyć miała ułatwianiu współpracy między lokalnymi grupami działania na poziomie krajowym i międzynarodowym. W ramach realizacji tego projektu utworzona została strona internetowa. Głównym jego celem było stworzenie Krajowej Sieci Lokalnych Grup Działania na terenie Polski w celu wymiany informacji i doświadczeń, dotyczących realizowanych projektów oraz budowania zintegrowanych strategii rozwoju obszarów wiejskich.

W grudniu 2006 roku Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi podpisało umowę na kontynuację obsługi Krajowej Sieci LEADER z konsorcjum w składzie: Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich, Krajowa Rada Izb Rolniczych, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie oraz Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA). Zadanie polegało na obsłudze sieci, a jego podjęcie umożliwiało i ułatwiało funkcjonowanie tej sieci. Sieć tworzyły i nadal tworzą lokalne grupy działania oraz ludzie i instytucje zaangażowane we wdrażanie programu LEADER. Założeniem było, aby umożliwić łatwe komunikowanie i kontaktowanie z innymi w regionie, w kraju i za granicą, dzielenie się doświadczeniami i uczenie się od innych.

Zlecone przez Ministerstwo zadanie obejmowało między innymi prowadzenie strony internetowej krajowej sieci LEADER+ w Polsce. Również tą drogą, lokalne grupy działania i wszyscy, którzy z różnych przyczyn zajmują się LEADER'em, mieli wiarygodne i aktualne informacji. Strona była systematycznie aktualizowana o najnowsze informacje dotyczące, rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa.

Sieć jest między innymi po to, aby poznawać inne LGD i uczyć się nawzajem.

Zamieszczanie na stronie przykładów dobrych praktyk partnerstw działających w Polsce i w innych państwach członkowskich UE miało służyć inspiracji do poszukiwania nowych rozwiązań problemów, przed którymi stały i stają lokalne społeczności.

W ramach obsługi sieci zorganizowano dwie konferencje krajowe i jedną międzynarodową. Zorganizowano sześć warsztatów szkoleniowych i wydawano kwartalnik.

Ważnym elementem komunikacji i współpracy pomiędzy konsorcjum obsługującym sieć, a lokalnymi grupami działania była rada sieci. LGD wydelegowały do tej rady po jednym przedstawicielu z każdego województwa. Rada pomagała między innymi wybrać rozwiązania, które służyły największej liczbie LGD.

Zadanie zostało zakończone w czerwcu 2008 roku. Zdobyte doświadczenia podczas realizacji projektu będą z pewnością przydatne dla tworzenia i funkcjonowania sieci LGD w kolejnych latach. Mogą też być źródłem doświadczeń dla Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich powołanej w ramach PROW 2007 – 2013.

4.4. Definicja sieciowania wg PROW 2007-2013

Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich

Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich w Polsce ma charakter otwarty. Skupia struktury administracyjne (na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym) oraz zainteresowane podmioty, które przyczyniają się do rozwoju obszarów wiejskich oraz mają w sposób bezpośredni lub pośredni wpływ na lepsze wykorzystanie instrumentów Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Są to przede wszystkim struktury administracyjne, m.in. samorządy wojewódzkie, gminne i powiatowe, organizacje branżowe, izby rolnicze, instytuty resortowe, organizacje pozarządowe, jednostki badawczo-rozwojowe, ośrodki doradztwa rolniczego, służby ochrony przyrody, lokalne grupy działania oraz sieci i porozumienia wymienionych jednostek.

Celem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich jest wspieranie wdrażania i ocena polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz identyfikacja, analiza, rozpowszechnianie oraz wymiana informacji i wiedzy w tym zakresie wśród wszystkich zainteresowanych partnerów na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym i wspólnotowym.

Struktura organizacyjna KSOW

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi odpowiada za utworzenie i utrzymanie **Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich**. Struktura KSOW ma charakter dwupoziomowy, tzn. posiada Jednostkę Centralną (Sekretariat Centralny) i 16 Jednostek Regionalnych (Sekretariatów Regionalnych).

Sekretariat Centralny KSOW tworzy się w MRiRW.

Sekretariat Centralny odpowiada m. in. za:

- koordynację prac KSOW, w tym wspieranie Sekretariatów Regionalnych i zapewnienie aktywizacji w celu realizacji zadań;
- ułatwienie kontaktu pomiędzy członkami Sieci;
- koordynację stworzenia i prowadzenia portalu internetowego Sieci;
- utrzymanie kontaktów z Europejską Siecią Obszarów Wiejskich.

Sekretariaty Regionalne tworzy się w urzędach marszałkowskich. Podstawą działania Sekretariatów Regionalnych jest Plan Działania.

Sekretariaty Regionalne wspierają realizację zadań KSOW, ułatwiają kontakty między członkami Sieci w danym regionie oraz współpracę między regionami.

Podstawa prawna

1. Art. 68 rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dz. Urz. UE L 277/1 z 21.10.2005r.). nakłada na Państwa Członkowskie obowiązek utworzenia KSOW.
2. Art. 41 Rozporządzenia Komisji nr 1974/2006 ustanawiający szczegółowe zasady stosowania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 m. in. zobowiązuje Państwo Członkowskie do ustanowienia KSOW najpóźniej 31.12.2008 r.
3. Art. 4 ust. 1 pkt. 6 ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFFROW) nakłada na ministra właściwego ds. rozwoju wsi obowiązek utworzenia KSOW.
4. Art. 7 ust. 2 pkt. 2 ustawy z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFFROW) zezwala ministrowi właściwemu ds. rozwoju wsi w ramach nadzoru wydawać wiążące wytyczne i polecenia.

Działania KSOW

Działanie Sieci ma sprzyjać urzeczywistnianiu zasady partnerstwa oraz nowoczesnego i efektywnego sposobu wymiany informacji i przekazywania wiedzy.

Działania obowiązkowe:

- identyfikacja i analiza dobrych praktyk;
- przeniesienie dobrych praktyk oraz organizacja wymiany doświadczeń i *know-how*;
- przygotowanie programów szkoleniowych dla lokalnych grup działania w procesie ich tworzenia i działania;
- zarządzanie siecią;
- pomoc techniczna dla współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej;

Działania fakultatywne:

- współpraca międzyinstytucjonalna;
- wymiana doświadczeń między LGD;
- projekty finansowane z programów innych niż PROW 2007 – 2013;
- współpraca ze szkołami wyższymi, instytutami branżowymi i doradztwem rolniczym;
- program projekty innowacyjne;
- analiza potrzeb i kierunków rozwoju obszarów wiejskich.

W celu realizacji powyższych zadań organizowane będą m.in. spotkania - w tym tematycznych grup roboczych, ponadto konferencje, szkolenia, seminaria, sieci eksperckie, publikacje, konkursy. Ponadto utworzony zostanie portal internetowy KSOW.

Działania realizowane w ramach KSOW nie będą tożsame z projektami realizowanymi w ramach strategii komunikacyjnej.

Prawidłowo funkcjonująca Sieć przyczyni się do zwiększenia wartości dodanej w ramach wsparcia obszarów wiejskich poprzez współdziałanie z innymi instrumentami oraz dzięki współpracy zaangażowanych podmiotów. Działanie Sieci ma szczególne znaczenie w Polsce, gdzie ze względu na uwarunkowania historyczne, konieczność przewyższania zaszłości poprzez budowanie partnerstwa publiczno-społecznego oraz tworzenie możliwości rozwoju inicjatyw społecznych jest szczególnie potrzebne.

Plan działania

Na podstawie Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 oraz niniejszych wytycznych, MRiRW jako Jednostka Centralna KSOW, we współpracy z 16 Jednostkami Regionalnymi, opracowują Plan Działania KSOW na lata 2007 – 2013.

Plan Działania zawiera, co najmniej:

- cele;
- charakterystykę grup docelowych;
- identyfikację i analizę możliwych do przeniesienia dobrych praktyk oraz przekazanie informacji na ich temat;
- wyszczególnienie działań obowiązkowych i fakultatywnych dla Jednostki Centralnej KSOW (JC), 16 Jednostek Regionalnych (JR) i innych partnerów zaangażowanych w KSOW,
- określenie sposobu zarządzania siecią;
- opis trybu wymiany doświadczeń i *know-how*;
- przygotowanie programów szkoleniowych dla lokalnych grup działania w procesie tworzenia i działania;
- określenie procedury dla współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej;
- budżet;
- sposób monitorowania i oceny funkcjonowania KSOW;
- kontrole.

Jednostka Centralna we współpracy z 16 Jednostkami Regionalnymi co najmniej raz w roku dokonują weryfikacji Planu Działania i w razie potrzeby dokonują stosownej aktualizacji.

Jednostka Centralna po uzgodnieniach opracowuje i przekazuje Jednostkom Regionalnym **Dwuletni Plan Działań**, który zawiera:

- opis działań, które zostaną podjęte w danym okresie oraz spodziewane rezultaty;
- harmonogram działań;
- budżet;
- wskazanie podmiotów, realizujących zadania lub sposobu wyboru wykonawców.

Każda Jednostka Regionalna, na podstawie Roczego Planu Działania tworzy własny Regionalny Plan Działania, którego zakres pokrywa się z lokalnymi potrzebami. Dwuletni Regionalny Plan Działania, Regionalne Jednostki przekazują do Jednostki Centralnej do końca września roku poprzedzającego - w celu weryfikacji zgodności z wytycznymi KSOW.

4.5. Sieciowanie – dobre praktyki

W Polsce już podczas wdrażania Pilotażowego Programu LEADER+ w trakcie II Schematu powstało wiele nieformalnych i formalnych Sieci. Tworzyły je lokalne grupy działania w ramach jednego województwa, jak i kilku województw. Poniżej przedstawiamy przykłady takich sieci współpracy.

Przykład 1

www.siec.org.pl

KUJAWSKO-POMORSKA SIEĆ WSPÓŁPRACY LEADER+

- jest porozumieniem grup LEADER-owych na rzecz wzmocnienia współpracy z partnerami publicznymi i prywatnymi, działającymi na szczeblu krajowym i zagranicznym. Członkami Sieci są partnerstwa z województwa kujawsko-pomorskiego.

Kujawsko-Pomorska Sieć Współpracy LEADER+ została formalnie powołana 2 lutego 2006 r. podczas trzeciego spotkania grup partnerskich w Tucholi na mocy deklaracji współpracy grup partnerskich.

Misją Sieci jest współpraca grup partnerskich na rzecz wymiany doświadczeń, dzielenie się wiedzą i informacją w celu zapewnienia wysokiej jakości partnerstw oraz reprezentowania interesów lokalnych grup działania wobec organów decyzyjnych.

W 2008 r. sieć skupiała 17 LGD. Koordynuje ją LGD Wieczno z siedzibą w Płużnicy. Działalność Sieci koncentruje się na systematycznych spotkaniach roboczych, na których omawiane są bieżące problemy i zagadnienia związane z wdrażaniem podejścia LEADER. Pod patronatem Sieci zorganizowano również 3 regionalne konferencje i liczne szkolenia dla zainteresowanych grup. Podobnie jak pozostałe sieci, aktywnie występuje w sprawach istotnych dla podejścia LEADER i ochrony interesów LGD w regionie.

Lista partnerstw Kujawsko-Pomorskiej Sieci Współpracy LEADER+

1. Fundacja „Sąsiedzi wokół Szlaku Piastowskiego”
2. Fundacja „Trzy Doliny”
3. Fundacja Lokalna Grupa Działania „Czarnoziem na Soli”
4. Fundacja LGD „Ziemia Gotyku”
5. Fundacja „Partnerstwo dla Krajny i Pałuk”
6. LGD „Zakole Dolnej Wisły”
7. LGD „Bory Tucholskie”
8. LGD „Podgrodzie Toruńskie”
9. Stowarzyszenie „Partnerstwo dla Ziemi Kujawskiej”
10. Stowarzyszenie „Vistula Terra Culmensis- Rozwój przez Tradycję”
11. Stowarzyszenie LGD Gmin Dobrzyńskich Regionu Północ w Wąpielsku
12. Stowarzyszenie LGD Gmin Dobrzyńskich Regionu Południe
13. Stowarzyszenie LGD Gminy Janikowo
14. Związek Stowarzyszeń LGD „Dolina Drwęcy”.

Przykład 2

www.leaderplus.pl

SILESIA LEADER NETWORK to nieformalna sieć współpracy pomiędzy lokalnymi grupami działania w województwie śląskim, powstała na terenie Śląskiego Związku Gmin i Powiatów w obszarze rozpowszechniania podejścia LEADER w regionie.

Nieoficjalnie sieć funkcjonuje od sierpnia 2005 r., oficjalnie od lutego 2007 r., kiedy to 9 z 10 grup podpisało deklarację o współpracy w ramach sieci, powierzając koordynację jej prac Śląskiemu Związkowi Gmin i Powiatów. W ramach swoich działań Sieć stara się pomagać lokalnym grupom działania w rozwiązywaniu ich bieżących problemów poprzez organizację spotkań roboczych, warsztatów, konferencji, stara się również tworzyć warunki do współpracy pomiędzy poszczególnymi LGD w układzie regionalnym, krajowym i międzynarodowym.

Poniżej zostały wymienione jedynie lokalne grupy działania powstałe w ramach Pilotażowego Programu LEADER+ w latach 2004-2006, które są członkami Silesian LEADER Network:

1. Stowarzyszenie LGD LYSKOR
2. „Spichlerz Górnego Śląska”
3. „Zielony Wierzchołek Śląska”
4. „Razem na wyżyny”
5. „Partnerstwo Północnej Jury”
6. „Perła Jury”
7. „Brynica to nie Granica”
8. Partnerstwo „Dorzeczka Kocierzanki i Koszarawy”
9. „Żywiecki Raj – Kotlina Tradycji i Turystyki”
10. „Beskid Śląski Górom”

Przykład 3

www.partnerstwa.eko.org.pl

PARTNERSTWA POLSKI POŁUDNIOWO-ZACHODNIEJ

- sieć koordynowana przez Fundację Ekologiczną „Zielona Akcja” z Legnicy. Sieć ta skupia 19 lokalnych grup działania z terenu 3 województw: dolnośląskiego, lubuskiego i opolskiego. Powstała na przełomie 2005/2006r. i od tego czasu prowadzi działania doradczo-szkoleniowe na rzecz zrzeszonych w niej grup, jak również aktywnie występuje we wszelkich istotnych dla LGD sprawach, formułując stanowiska, kierowane do przedstawicieli władz regionalnych, krajowych i innych instytucji, mających wpływ na losy podejścia LEADER. Sekretariat Sieci prowadzi działalność informacyjno-wydawniczą, wydaje cykliczny Biuletyn Partnerstw oraz ulotki i mapki, jak również organizuje wspólny udział w targach dla swoich Grup.

Grupy partnerskie, które działają na obszarze Polski południowo-zachodniej powstały z inicjatywy samorządów lokalnych i organizacji pozarządowych. Najdłuższy staż ma Partnerstwo Doliny Środkowej Odry i Partnerstwo dla Ziemi Kamiennogórskiej powstałe w 2000r.

Niektóre grupy zostały zawiązane w 2004 i 2005r., często w wyniku wcześniej podejmowanej współpracy różnych środowisk na rzecz rozwoju lokalnego. Bezpośredni wpływ na zawiązanie inicjatyw partnerskich miał pilotażowy Program LEADER+, uruchomiony na przełomie 2004 /2005 r. Partnerstwa tworzone są przez przedstawicieli różnych sektorów, głównie samorządy gminne i powiatowe, lokalne i regionalne organizacje pozarządowe oraz firmy usługowe działające w branży turystyki i drobnej przedsiębiorczości. Główne obszary współpracy to: rozwój turystyki i produktów lokalnych, ochrona dziedzictwa przyrodniczo – kulturowego, przeciwdziałanie bezrobociu, podnoszenie aktywności mieszkańców obszarów wiejskich.

15 grudnia 2005 roku partnerstwa działające na obszarze województwa dolnośląskiego, lubuskiego i opolskiego zainicjowały współpracę mającą na celu:

- Wymianę doświadczeń i przepływ informacji pomiędzy partnerstwami
- Wspólne podnoszenie wiedzy i umiejętności
- Promocję podejścia typu LEADER+ na obszarach wiejskich
- Podejmowanie wspólnych projektów, integrujących rozproszone działania poszczególnych grup
- Wspieranie partnerstw nowych, będących w fazie organizacji
- Stworzenie sieci partnerstw Polski południowo-zachodniej

WOJEWÓDZTWO DOLNOŚLĄSKIE

1. LGD Fundacja Partnerstwo Doliny Środkowej Odry
2. LGD Fundacja "Wrzosowa Kraina"
3. LGD Fundacja Doliny Baryczy
4. LGD Fundacja Partnerstwo „Izerskie Bogactwem Trójgranicza”
5. LGD Fundacja „Dobra Widawa „
6. LGD Stowarzyszenie Kaczawskie
7. LGD Ślężanie
8. LGD Fundacja na Rzecz Rozwoju Ziemi Kamiennogórskiej "Kwiat Lnu"
9. LGD Fundacja Partnerstwo Ducha Gór
10. LGD Kłodzka Wstęga Sudetów

WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

11. LGD Fundacja Kraina Dinozaurów
12. LGD Fundacja Górna Proсна
13. LGD Stowarzyszenie "Wspólne Ścieżki" – Partnerstwo na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju Gmin Głogówek, Biała, Lubrza i Walce
14. LGD Stowarzyszenie Wspólne Źródła- Wspólne Cele

WOJEWÓDZTWO LUBUSKIE

15. LGD Fundacja Porozumienie Wzgórz Dalkowskich
16. LGD Fundacja Bory Dolnośląskie

Przykład 4

MAŁOPOLSKA SIEĆ LOKALNYCH GRUP DZIAŁANIA, w okresie trwania Schematu II skupiała 17 grup, koordynowana była przez jedną z nich, LGD Gościniec z Lanckorony. Jest to sieć ze stosunkowo krótkim formalnym stażem (kwiecień 2007), ale sporym już dorobkiem spotkań i konferencji oraz projektów jak: Pogotowie Informacyjne, Biuletyn Wydarzeń, warsztaty „kobiece”. Sieć sformułowała 2 stanowiska w sprawach istotnych dla LGD w regionie.

www.lgd.malopolska.pl

Funkcjonujące w Polsce przykłady Sieci Grup partnerskich czy też powstała już Śląska Sieć LGD są przykładem iż jest to działanie potrzebne i skuteczne dla grup budujących partnerstwa i zajmujących się rozwojem lokalnym.

ZAŁĄCZNIKI**Załącznik nr 1**

1. **Dni Otwarte Doradztwa Rolniczego**, czerwiec, Piotrowice k/Chojnowa, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu
2. **Dni Otwartych Drzwi**, czerwiec, Zarzeczewo, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie O/Zarzeczewo
3. **Dzień Otwartych Drzwi**, czerwiec, Końskowola, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli
4. **Dzień Otwartych Drzwi**, czerwiec, Grabanów, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli O/Grabanów
5. **Dzień Otwartych Drzwi**, czerwiec, Rejowiec, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli O/Rejowiec
6. **Dzień Otwartych Drzwi**, czerwiec, Sitno, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli O/Sitno
7. **Międzynarodowe Dni z Doradztwem Rolniczym**, wrzesień, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego O/Siedlce
8. **Dni Otwartych Drzwi**, czerwiec, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiu.
9. **Dni Otwartych Drzwi**, czerwiec, Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego
10. **Dni z Doradztwem Rolniczym**, czerwiec, Szepietowo, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
11. **Dzień Otwartych Drzwi**, czerwiec, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie O/Mikołów
12. **Dzień Otwartych Drzwi Powiatu Lublinieckiego**, czerwiec, Kochcice k. Lublińca, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
13. **Dzień Otwartych Drzwi**, Modliszewice, czerwiec, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach

Załącznik nr 2

1. **Targi Turystyczno-Ogrodnicze „LATO NA WSI”**, maj, Minikowo, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie
2. **Targi Ogólnorolne**, czerwiec, Zarzeczewo, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie O/Zarzeczewo
3. **Targi Regionalne**, czerwiec, Grubno, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie O/Przysiek
4. **Międzynarodowe Targi Rolno-Przemysłowe AGRO-TECH**, lipiec, Minikowo, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie
5. **Targi Rolnicze Lubniewice**, maj, Glisno, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku O/Lubniewice Ośrodek Szkoleniowy w Gliśnie

6. **Targi Rolnicze AGRO-TARG**, czerwiec, Kalsk, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku
7. **Impreza Integracyjno-Promocyjna „Jesień w Gliźnie”**, wrzesień, Glisno, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego O/Lubniewice
8. **Targi ogrodnicze „Pamiętajmy o ogrodach”**, kwiecień, Piotrków Trybunalski, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach
9. **Targi Rolne AGROTECHNIKA**, kwiecień, Bratoszewice, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach
10. **Targi rolno-ogrodnicze**, maj, Kościerzyn, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach
11. **Targi Rolne „W sercu Polski”**, lipiec, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach
12. **Targi rolne ROL-SZANSA**, sierpień, Piotrków Trybunalski, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach
13. **Targi Rolne i Przedsiębiorczości w Sochaczewie**, kwiecień, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Bielice
14. **Mazowieckie Targi Agroturystyczne**, kwiecień, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Warszawa
15. **Targi Ekologiczne**, Ostrołęka, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Ostrołęka
16. **Targi Edukacyjne**, marzec, Poświętne, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Poświętne
17. **„Wstępy” Targi Końskie**, luty, Skaryszew, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
18. **Giełda Rolnicza w Płocku**, maj, Łąck, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Płock
19. **Ogólnopolskie Targi Papryki**, Przytyk, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
20. **Europejskie Targi Chłopskie**, sierpień/wrzesień, Krzyżowice, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
21. **Jesienna Giełda Ogrodnicza**, wrzesień, Boguchwała, Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Boguchwale
22. **Wiosenne Targi Ogrodnicze i Pszczelarskie**, kwiecień, Szepietowo, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
23. **Zielona Gala**, maj, Szepietowo, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
24. **Podlaskie Targi Budownictwa**, maj, Szepietowo, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
25. **Targi Ubezpieczeń w Rolnictwie**, wrzesień, Szepietowo, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie

26. **Targi Ogrodnicze i Pszczelarskie „Jesień w Sadzie i Ogrodzie”**, październik, Szepietowo, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
27. **Wiosenne Targi Ogrodnicze**, kwiecień, Strzelino k/Słupska, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
28. **„Majówka w Strzelinie” i „Agro-Targi”**, Strzelino k/Słupska, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
29. **Targi Rolno-Kwiatowe**, maj, Strzelino k/Słupska, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
30. **Pomorskie Targi Rolno-Przemysłowe**, czerwiec, Lubań k/Kościerzyny, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
31. **Żuławskie Targi Rolne**, czerwiec, Stare Pole, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
32. **Jesienne Targi Ogrodniczo-Nasienne**, wrzesień, Stare Pole, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
33. **Targi Ogrodnicze „Jesień”**, październik, Strzelino k/Słupska, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku O/Strzelino
34. **Targi Techniki Rolniczej „Agrotech”**, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach
35. **Jesienne Targi Rolnicze „Wszystko dla Rolnictwa”**, wrzesień, Olsztyn, Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie
36. **Forum-Targi Pszczelarskie**, kwiecień, Sielinko k/Opalenicy, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Wystawowo-Szkoleniowe Sielinko
37. **Wiosenne Targi Rolniczo-Ogrodnicze AGROMARSZ**, kwiecień, Marszew k/Pleszewa, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu O/Marszew Centrum Edukacyjno-Wystawowe Marszew
38. **AGRO-TARGI**, kwiecień, Stara Łubianka, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Powiatowy Zespół Doradczy Piła
39. **Leszczyńskie Targi Rolnicze**, maj, Gołaszyn k/Bojanowa, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Powiatowy Zespół Doradczy Rawicz
40. **Międzynarodowe Targi Branży Grzybowej**, czerwiec, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Wystawowo-Szkoleniowe Sielinko oraz Stowarzyszenie Producentów Grzybów Uprawnych
41. **Wielkopolskie Targi Rolnicze**, czerwiec, Sielinko k/Opalenicy, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Wystawowo-Szkoleniowe Sielinko
42. **Letnie Targi Rolno-Ogrodnicze**, czerwiec, Marszew k/Pleszewa, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Edukacyjno-Wystawowe Marszew
43. **Targi Rolnicze w Kościelcu**, czerwiec, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Powiatowe Zespoły Doradcze w Kole, Koninie, Słupcy i Turku
44. **Jesienne Targi Rolno-Ogrodnicze AGROMARSZ**, październik, Marszew k/Pleszewa, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Edukacyjno-Wystawowe Marszew

45. Barzkowickie Targi Rolne AGORO POMERANIA, wrzesień, Barzkowice, Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach

Załącznik nr 3

1. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, czerwiec, Piotrowice k/Chojnowa, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu
2. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, lipiec, Minikowo, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie
3. **Wystawa Zwierząt, Maszyn i Urządzeń Rolniczych**, lipiec, Sitno, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli O/Sitno
4. **Ogólnopolska Wystawa Bydła Hodowlanego i Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, lipiec, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach
5. **Promocyjno-Handlowa Wystawa Rolnicza Rol-Szansa**, sierpień, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach O/Piotrków Trybunalski
6. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, czerwiec, Klikowa, Małopolska Izba Rolnicza, Krajowe Centrum Hodowli Zwierząt Przedstawicielstwo w Krakowie i Rzeszowie, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach, Małopolskie Centrum Biotechniki w Krasnem Sp. z o.o. , Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka, Polski Związek Hodowców i Producentów Trzody Chlewnej „POLSUS”, Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz w Nowym Targu, Stado Ogierów Białka Sp. z o.o. Zakład Stado Ogierów Klikowa, Polski Związek Hodowców i Producentów Bydła Mięsnego, Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Krakowie
7. **Agropromocja – Międzynarodowa Wystawa Rolnicza**, wrzesień, Nawojowa, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach
8. **Wystawa Płodów Rolnych**, wrzesień, Proszowice, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach
9. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, czerwiec, Płoniawy-Bramura, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Ostrołęka
10. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych w Sierpcu**, czerwiec, Sierpc, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Płock
11. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, czerwiec, Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Boguchwale
12. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, czerwiec, Szepietowo, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
13. **Wystawa Płodów Rolnych**, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
14. **Pomorska Wojewódzka Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, czerwiec, Lubań k/Kościerzyny, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
15. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych i Wystawa Rzemiosła Artystycznego**, czerwiec, Stare Pole, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku O/Stare Pole
16. **Wystawa Rzemiosła Artystycznego** , wrzesień, Stare Pole, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku O/Stare Pole

17. **Krajowa Wystawa Rolnicza**, wrzesień, Częstochowa, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie
18. **Rolnicza Jesień – Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, Mikołów, wrzesień, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie O/Mikołów
19. **Wystawa Rybacka**, wrzesień, Skoczów, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie
20. **Świętokrzyska Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach
21. **Warmińsko-Mazurska Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie
22. **Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, czerwiec, Sielinko k/Opalenicy, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Wystawowo-Szkoleniowe Sielinko
23. **Regionalna Wystawa Koni Hodowlanych**, czerwiec, Marszew k/Pleszewa, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Edukacyjno-Wystawowe Marszew
24. **Wystawa Zwierząt Futerkowych**, październik, Sielinko k/Opalenicy, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Wystawowo-Szkoleniowe Sielinko
25. **Regionalna Wystawa Zwierząt Hodowlanych**, Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach

Załącznik nr 4

1. **Kociewski Pokaz Zwierząt Hodowlanych**, wrzesień, Bolesławowo, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
2. **Pokaz Bydła Mlecznego**, Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach

Załącznik nr 5.

1. **Kiermasz Ekologiczny**, Jelenia Góra, wrzesień, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu
2. **Kiermasz Świąteczny**, Lublin, w tygodniu przed Niedzielą Palmową, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli
3. **Kiermasz Wielkanocny**, Szydłowiec, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie
4. **Kiermasz Wigilijny. Magia Świąt**, grudzień, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie
5. **Regionalny Kiermasz Świąteczny**, Busko-Zdrój, sobota przed Niedzielą Palmową, tydzień przed Bożym Narodzeniem, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach PZD Busko-Zdrój
6. **Kiermasz Kwiatowy**, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach.

Załącznik nr 6

1. **Jarmark Adwentowy**, grudzień, Przysiek, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie
2. **Jarmark Wielkanocny**, marzec, Sokołów Podlaski, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce
3. **Jesienny Jarmark „Od pola do stołu”**, październik, Płońsk, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Poświętne

Załącznik nr 7

1. **Kujawsko-Pomorskie Dni Pola**, czerwiec, Grubno, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie O/Przysiek
2. **Święto Ziemniaka**, wrzesień, Przysiek, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie O/Przysiek
3. **Święto Wiosny**, maj, Kazimierz Dolny, Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli
4. **Święto Jabłoni**, maj, Józefów n/Wisłą, Urząd Gminy w Józefowie n/Wisłą, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli, Powiatowy Zespół Doradczy Opole Lubelskie
5. **Nadbużańskie Święto Pszczoły**, czerwiec, Chełm-Oksów, Starostwo Powiatowe w Chełmie, Nadbużański Związek Pszczelarzy w Chełmie, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego O/Rejowiec, Urząd Gminy w Pokrówcze
6. **Święto Róż**, lipiec, Końskowola, Urząd Gminy w Końskowoli, Gminny Ośrodek Kultury w Końskowoli, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli
7. **Maliniaki**, lipiec, Kraśnik, Starostwo Powiatowe w Kraśniku, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli, Powiatowy Zespół Doradczy Kraśnik
8. **Święto Jesieni**, wrzesień, Kazimierz Dolny, Muzeum Przyrodnicze w Kazimierzu Dolnym, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli
9. **Dzień Pola**, sierpień, Międzyrzecz, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku PZD Międzyrzecz
10. **Krajowe Dni Ziemniaka**, wrzesień, Kościerzyn, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach O/Kościerzyn
11. **Święto Mleka**, Płoniawy Bawura, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Ostrołęka
12. **Powiatowy Dzień Ziemi w Słubicach**, kwiecień, Słubice, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Płock
13. **Święto Kwitnącej Wiśni**, maj, Długopola k/Lipska, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
14. **Mazowieckie Dni Rolnictwa**, czerwiec, Płońsk, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Poświętne w Płońsku

15. **Dni Ogórka**, lipiec, Kozienice, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
16. **Święto Papryki**, sierpień, Klwów, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
17. **Dni Papryki (Dzień Papryki)**, sierpień, Potworów, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
18. **Dni Kukurydzy**, sierpień, Andrzejewo, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Ostrołęka
19. **Święto Chleba – Święto dziękczynienia za plony**, wrzesień, Żabia Wola, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Bielice
20. **Mazowieckie Święto Chleba**, wrzesień, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce
21. **Dzień Kukurydzy i Buraka**, wrzesień, Płońsk, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Poświętne w Płońsku
22. **Święto Kukurydzy**, wrzesień, Dylewo, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Ostrołęka
23. **Dni Kukurydzy woj. mazowieckiego i łódzkiego w Skrzelewie**, październik, gmina Telesin, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Bielice
24. **Święto Kukurydzy**, Jedlanka Stara, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
25. **Dzień Pomidora Gruntowego**, Glinki, powiat Otwock, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie
26. **Dni Ziemniaka**, Drenowo, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Ostrołęka
27. **Święto Jabłka Papryki i Miodu**”, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie
28. **Regionalne Dni Pszczelarstwa**, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce
29. **Dni Siedlec**, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce
30. **Dni Kluczborka**, czerwiec, Kluczbork, Starostwo Powiatowe w Kluczborku, Urząd Miejski w Kluczborku, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiowie
31. **Dzień Buraka**, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiowie
32. **Dzień Kukurydzy**, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiowie
33. **Podlaskie Dni Kukurydzy**, wrzesień, Szepietowo, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
34. **Dni Pola**, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
35. **Dni Pola**, czerwiec, Lubań k/Kościerzyny, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
36. **Dni Pola**, maj/czerwiec, Lasowice Wielkie, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku O/Stare Pole

37. **Krajowe Dni Ziemiaka**, sierpień, Lubań k/Kościerzyny, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
38. **Dni Europejskiej Kultury Ludowej**, wrzesień, Częstochowa, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie
39. **Truskawkowe Święto**, czerwiec, Błoniec, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach PZD Busko Zdrój
40. **Święto Pieczarki**, maj, Sielinko k/Opalenicy, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Wystawowo-Szkoleniowe w Sielinku
41. **Wielkopolskie Dni Pola**, czerwiec, Sielinko k/Opalenicy, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Wystawowo-Szkoleniowe Sielinko
42. **Marszewskie Dni Pola**, czerwiec, Marszew k/Pleszewa, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Edukacyjno-Wystawowe Marszew
43. **Krajowe Dni Ogrodnika**, wrzesień, Gołuchów, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu PZD Kalisz, NOT-SITR Kalisz

Załącznik nr 8

1. **Krajowe Dożynki Ekologiczne**, wrzesień, Przysiek, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie O/Przysiek
2. **Dożynki Powiatowe Kozienice**, sierpień, Kozienice, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
3. **Dożynki Powiatowe Lipsko**, sierpień, Lipsko, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
4. **Dożynki Powiatowe Przysucha**, sierpień, Przysucha, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
5. **Dożynki Wojewódzkie w Zwoleń**, sierpień, Zwoleń, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
6. **Dożynki Powiatowo – Gminne w Wierzbicy**, sierpień, Wierzbica, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie
7. **Dożynki Powiatowe Garwolin**, sierpień/wrzesień, Garwolin, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce
8. **Dożynki Powiatowe w Osuchowie**, wrzesień, Osuchów, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Bielice
9. **Dożynki Powiatu Płockiego**, wrzesień, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Płock
10. **Dożynki Powiatowe Radom**, wrzesień, Radom, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
11. **Dożynki Powiatowe**, wrzesień, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce

12. **Dożynki Wojewódzkie**, wrzesień, Byczyna, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Starostwo Powiatowe w Kluczborku, Urząd Miasta i Gminy w Byczynie, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiowie
13. **Dożynki Gminne**, sierpień/wrzesień, Filipów, Przerośl, Suwałki, Raczki, Bakalarzewo, Urzędy Gminy, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
14. **Dożynki Powiatowe**, wrzesień, Dowspuda, Starostwo Powiatowe w Suwałkach, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
15. **Dożynki Wojewódzkie**, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
16. **Dożynki Wojewódzkie**, wrzesień, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
17. **Dożynki Powiatowe**, wrzesień, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku PZDR
18. **Ogólnopolskie Dożynki Jasnogórskie i Dni Łepejskiej Kultury Ludowej**, wrzesień, Częstochowa, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie
19. **Dożynki**, sierpień/wrzesień, sołectwa, miejscowości – siedziby gmin, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach Powiatowe Zespoły Doradcze

Załącznik nr 9

1. **Małopolski Festiwal Smaku**, czerwiec, Kraków, Tarnów, Nowy Sącz, Oświęcim, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach
2. **Festyn „Dokopiny Ziemniaka”**, wrzesień, Przesmyki, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce

Załącznik nr 10

1. **Dolnośląskie Forum Kobiet**, czerwiec, Wrocław, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu
2. **Forum Samorządowe nt. Ochrony Środowiska**, wrzesień, Przysiek, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie O/Przysiek
3. **Forum Przedsiębiorczości**, w tygodniu przed niedzielą palmową, Lublin, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli

Załącznik nr 11

- a. **Regionalny Konkurs Kolęd**, Pasiecznik k/Lwówka, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
- b. **Turniej żniwowania metodami tradycyjnymi „Złota Kosa”**, lipiec/sierpień, Piątkowice, Urząd Gminy Łambinowice, Liderzy sołectwa Piątkowice, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiuwie Terenowy Zespół Doradztwa w Nysie
- c. **Olimpiada Młodych Rolników**, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiuwie
- d. **Konkurs „Złoty Kłos”**, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiuwie
- e. **Konkurs „Supermleko”**, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiuwie
- f. **Konkurs „Nasze Korzenie”**, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiuwie
- g. **Konkurs „Gospodarstwo Przyjazne Środowisku”**, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiuwie
- h. **Konkursy wojewódzkie: Nasze kulinarne dziedzictwo, Najlepiej funkcjonujące gospodarstwo agroturystyczne, Pamiątka turystyczna z Dolnego Śląska, Najładniejsza zagroda**, sierpień-listopad, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu
- i. **Konkurs AGROLIGA**, miesięcznik „AgroBazar”, Redakcja Audycji Rolnych, Program 1 TVP S.A., Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiuwie, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie
- j. **Ogólnokrajowy Konkurs Bezpieczne Gospodarstwo Rolne**, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego Oddział Regionalny w Zielonej Górze, Państwowa Inspekcja Pracy, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku
- k. **Olimpiada wiedzy „Bezpieczeństwo pracy w rolnictwie indywidualnym”**, grudzień, Państwowa Inspekcja Pracy Okręgowy Inspektorat Pracy w Zielonej Górze, Urząd Marszałkowski w Zielonej Górze, Lubuski Urząd Wojewódzki w Gorzowie Wlkp., Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego Oddziały Terenowe w Sulęcinie i Zielonej Górze, Agencja Nieruchomości Rolnych Oddział Terenowy w Gorzowie Wlkp., Lubuska Izba Rolnicza w Zielonej Górze, Państwowa Straż Pożarna w Gorzowie Wlkp., Agencja Rynku Rolnego w Gorzowie Wlkp., Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Zielonej Górze
- l. **Konkurs „Nasze Kulinarne Dziedzictwo- Smaki Regionów”**, kwiecień-lipiec, skansen w Tokarni, Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego, Związek Województw, szczebel regionalny – Urząd Marszałkowski woj. lubuskiego, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach, Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego, Muzeum Wsi Kieleckiej
- m. **Konkurs na najlepsze gospodarstwo ekologiczne**, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, na szczeblu wojewódzkim – ODR-y

Załącznik nr 12

1. **Tradycje Wielkanocne Ziemi Kłodzkiej**, teren Kłodzka, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu
2. **Ogólnopolskie Spotkania Ekologiczne „Barwy Lata, Dary Jesieni”**, wrzesień, Przysiek, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie O/Przysiek
3. **Wiosna na Polu i w Ogrodzie z Doradztwem Rolniczym**, marzec/kwiecień, Siedlce, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce
4. **Niedziela Sannicka**, czerwiec, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Płock
5. **Grójeckie Sady przed opadem Świętojańskim**, czerwiec, Jeziora Gm. Pniewy, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Radom
6. **Ogrody Królowej Bony**, czerwiec, Czersk, powiat Piaseczno, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Warszawa
7. **Wianki na Wiśle**, czerwiec, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Warszawa
8. **Jesień na Mazowszu i Podlasiu**, październik, Sokołów Podlaski, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie O/Siedlce
9. **Wiosna Kwiatów**, maj, Łosiów, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiu
10. **Impreza Herbowa**, czerwiec, Nysa, Starostwo Powiatowe w Nysie, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiu Terenowy Zespół Doradztwa w Nysie
11. **Kaszubska Jesień Rolnicza**, wrzesień, Lubań k/Kościerzyny, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku
12. **Redyk**, maj, Korbielów, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie
13. **ŁOOSOD**, wrzesień, Węgierska Górka – Żabnica, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie
14. **Ogólnopolska Aukcja Materiału Szkółkarskiego**, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach
15. **Wielkopolska Żywność „Gwarantowana Jakość”**, maj, Sielinko, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu Centrum Wystawowo-Szkoleniowe Sielinko

Załącznik nr 13**Wykaz źródeł:****1. Akty prawne:**

- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Rozporządzenie wykonawcze Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005.
- Ustawa o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich z dnia 7 marca 2007 r.
- Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi:
 - z dnia 8 lipca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
 - z dnia 27 kwietnia 2009r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
 - z dnia 23 maja 2008 r. w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
 - z dnia 23 maja 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
 - z dnia 31 lipca 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
 - z dnia 25 czerwca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach działania „Wdrażanie projektów współpracy”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.
 - z dnia 17 października 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Różnicowanie działalności w kierunku działalności nierolniczej” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013;

- z dnia 6 maja 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Różnicowanie działalności w kierunku działalności nierolniczej” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013;
 - z dnia 17 lipca 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013;
 - z dnia 24 marca 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013;
 - z dnia 14 lutego 2008 r. (tekst jednolity) w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013;
2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013;
 3. Broszura informacyjna – Podejście Leader w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
 4. Podręcznik pt. Budowanie lokalnej strategii rozwoju w ramach osi 4 Leader programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 - Adam Fatimski, Ryszard Kamiński;
 5. Wyprzedzające finansowanie kosztów kwalifikowalnych ponoszonych na realizację operacji w ramach działań osi 4 Leader PROW 2007-2013. -/materiał informacyjny WWW.minrol.gov.pl/
 6. Leader w Polsce. Wykorzystana szansa i nowe możliwości – Andrzej Hałasiewicz – WWW.fapa.com.pl
 7. Inicjatywa Leader 1991 – 2006 a oś Leader 2007 – 2013 – Anna Dmitruk /materiał informacyjny/
 8. II Ogólnopolska Konferencja – Leader w Polsce doświadczenia i przyszłość / materiały /
 9. Zarządzanie cyklem projektu, Przewodnik metodyczny dla partnerstw na rzecz rozwoju Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.
 10. Dziennikarstwo i świat mediów, praca zbiorowa pod redakcją: Bauer Zbigniew i Chudziński Edward. Wyd. Universitas, wyd., II Kraków 1999;
 11. Nowińska Ewa, Prawo dla dziennikarzy – poradnik kieszonkowy. Wyd. Centrum Monitoringu Wolności Prasy, Warszawa 1999;
 12. Kaliszewski Andrzej, Wolny-Zamorzyński Kazimierz, Furman Wojciech, Gatunki dziennikarskie, teoria, praktyka, język. Wyd. Wydawnictwa Akademickie i profesjonalne, 2009;
 13. Bauer Zbigniew, Dziennikarstwo wobec nowych mediów. Historia, teoria, praktyka. Wyd. Universitas, Kraków 2009.

14. Opracowano na podstawie dokumentu dostępnego w dziale bibliotecznym na stronie internetowej LEADER+: „Jakie znaczenie ma dla programu LEADER tworzenie sieci kontaktów – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość?” Dorothee Duguet, ekspert do spraw obszarów, współpracująca z obserwatorium LEADER+
www.ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/library/methodology/lpdocuments_en.htm
15. www.preparenetwork.org/web/index.php?pid=1
16. www.elard.eu/eu/aboutelard
17. www.leaderplus.org.pl
18. www.minrol.gov.pl
19. www.polfair.com.pl
20. www.pl.wikipedia.org
21. www.sjp.pl
22. Strony internetowe wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego:
 - www.dodr.pl
 - www.czwa.odr.net.pl
 - www.kpodr.pl
 - www.lodr.pl
 - www.wodr.konskowola.pl
 - www.modr.mazowsze.pl
 - www.modr.pl
 - www.odr.zetobi.com.pl
 - www.oodr.pl
 - www.podrb.pl
 - www.podr.pl
 - www.wmodr.pl
 - www.wodr.poznan.pl
 - www.zodr.pl
 - www.sodr.pl
 - www.lodr-bratoszewice.pl

